

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE BÖLÜMÜ**

**TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI
VE
İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMASI**

Yüksek Lisans Tezi

41824

**Zülfettin BİNİCİ
9274**

**Danışman
Prof.Dr. Esfender KORKMAZ**

İSTANBUL, 1995

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İÇİNDEKİLER

SAYFA

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE POLİTİKALARI

I- DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE GELİŞİMİ	1
A-] KLASİK SERBEST DIŞ TİCARET TEORİSİ	
1-) Ülkelerin Tabii Yeteneklerine Göre İhtisaslaşması: (A.SMİTH)	4
2-) Karşılaştırmalı Üstünlüğe Göre İhtisaslaşma: (D.RİCARDO)	6
3-) Uluslararası Talebin Şiddetine Göre İhtisaslaşma: Mubadele Hadleri Teorisi: (J.S.MİLL)	9
B-] NEO-KLASİK SERBEST DIŞ TİCARET TEORİSİ	
1-) Dış Ticarete Emek Değer Teorisinden Reel Maliyet Teorisini Geçiş (MARSHALL)	12
2-) Dış Ticarete Emek Değer Teorisinden Alternatif Maliyet Teorisine Geçiş (HABERLER)	15
3-) Ülkeler Arası Verimlilik Farkları ve Girdi Fiatlarının Eşitlenmesi: (OHLİN-SAMUELSON)	17
4-) Serbest Dış Ticaret Teorisi ve LAİSSER-FAİRE	20
C-] SERBEST DIŞ TİCARET TEORİSİNE TEPKİ	
"İKTİSADİ MİLLİYETÇİLİK VE KORUMA POLİTİKASI"	
1-) Almanya'da Tepki: Milli Sanayi ve Sanayi Kapitalizminin Gelişmesi İçin Koruma: (F. LİST)	22
2-) ABD'de Tepki; Yavru Sanayilerin Korunmasından, Reel Ücretlerin Korunmasına (CANEY, PATTEN, STOLPER, SAMUELSON)	25
3-) Doğu Avrupa'da Tepki; İkili Ekonomik Yapıda Karşılaştırmalı Maliyetin Anlamsızlığı ve Koruma: (M.MANOİLESU)	27
4-) İngiltere'de Tepki, Tam İstihdam İçin Koruma: (J.M.KEYNES)	28

II- DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	
(ALTERNATİF DIŞ TİCARET POLİTİKALARI)	29
A-J DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	
1-) Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Dış Ticaret Teorileri	32
2-) Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Ticaret Politikaları	34
3-) Gelişmekte Olan Ülkeler ve İhracatın Önderlik Ettiği Büyüme	35
B-J SANAYİLEŞME POLİTİKASI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	
1-) İthal-İkamesine Dayalı Sanayileşme	39
2-) İhracata Yönelik Sanayileşme	44
3-) Gelişmekte Olan Ülkelerin Uygun Sanayileşme Politikasını Seçimi	52
C-J İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	62

İKİNCİ BÖLÜM

İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI VE ANALİZİ

I- GENEL OLARAK İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI	
A-J İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASININ KAPSAMI	67
B-J İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASININ ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ	69
C-J İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASININ ETKİLERİ	
1-) İhracatı Teşvik Politikasının Yurt İçi Sanayiye Koruyucu Etkisi	75
2-) İhracatı Teşvik Politikasının İktisadi Gelişme Üzerindeki Olumlu Etkileri	78
II- İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASININ HEDEFLERİ	
A-J MALA YÖNELİK HEDEFLER	84
B-J PİYASA YARATMAYA YÖNELİK HEDEFLER	85
C-J KALİTE VE PAZARLAMAYA YÖNELİK HEDEFLER	86
D-J REKA BET GÜCÜNÜN ARTIRILMASINA YÖNELİK HEDEFLER	87

III- İHRACATIN TEŞVİKİNDE Y ÖNTEM VE ARAÇLAR

A-J İHRACATI TEŞVİK YÖNTEMLERİ 88

B-J İHRACATI TEŞVİK ARAÇLARI (İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ)

1-) İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Kapsamı 89

2-) İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Önemi ve Gerekliliği
(Varlık Nedenleri) 91

3-) İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Ekonomik Etkinliği 94

IV- İHRACATI TEŞVİK ARAÇLARININ TASNİFİ 98**A-J MALİ TEŞVİK ARAÇLARI;**

1-) Kamu Harcamaları Yoluyla İhracatın Teşviki 99

2-) Kamu Gelirleri Yoluyla İhracatın Teşviki 99

1.1-) İhracatta Vergi İadesi 100

1.2-) Vergi, Resim ve Harç İstisnası 105

1.3-) Yatırımlarda Vergi İndirimi ve Diğer Mali Teşvik
Tedbirleri 107

B-J EKONOMİK TEŞVİK ARAÇLARI;

1-) İhracat Kredileri ve Faiz İndirimi 110

2-) İhracatı Teşvik ve Geliştirme Döviz Kotası 112

3-) Kamu Yatırımları ve Politikası 114

C-J İDARİ VE TEKNİK TEŞVİK ARAÇLARI;

1-) Devlet Pazarlama Yardımı 116

2-) İhracatın Teşvikinde İdari ve Teknik Yardımlar 117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMASI**

**I- KALKINMA PLANLARINDA İHRACATIN TEŞVİKİNE
VE GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TEDBİRLER 119**

**II- İHRACATIN TEŞVİKİNDE DÖVİZ KURU POLİTİKASI
VE DEVALÜASYON UYGULAMALARI 124**

A-J İHRACATIN TEŞVİKİNDE DENGİ-KURU VE DEVALÜASYON UYGULAMASI	124
B-J İHRACATIN TEŞVİKİNDE FARKLI KUR UYGULAMASI	128
III- İHRACATIN TEŞVİKİNDE YATIRIM İNDİRİMİ VE DİĞER MALİ TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMALARI	
A-J YATIRIMLARDA VERGİ İNDİRİMİ UYGULAMASI	129
B-J YATIRIM KREDİLERİNDE VERGİ RESİM HARÇ İSTİSNASI UYGULAMASI	131
IV- İHRACATIN TEŞVİKİNDE VERGİ RESİM HARÇ İSTİSNASI UYGULAMALARI	133
V-İHRACATIN TEŞVİKİNDE GÜMRÜK VERGİSİ VE FON MUAFİYETİ UYGULAMALARI	137
VI- İHRACATI TEŞVİK KREDİLERİ VE FAİZ İNDİRİMİ UYGULAMALARI	
A-J İHRACATI TEŞVİK KREDİLERİ UYGULAMASI;	
1-) Fon Kaynaklı Krediler	142
2-) Orta ve Uzun Vadeli İç ve Dış Krediler	146
3-) İşletme Kredileri	147
B-J İHRACATIN TEŞVİKİNDE DESTEKLEME VE FİAT İSTİKRAR FONU UYGULAMASI	148
C-J İHRACATIN TEŞVİKİNDE REESKONT KREDİLERİ UYGULAMASI	
1-) Reeskont Kredisi	150
2-) Vesaik Mukabili Kredi	153
3-) Yurt Dışı Mutahitlik Hizmetleri Reeskont Kredisi	153
4-) Özel İhracat Reeskont Kredisi	154
D-J- İHRACATIN TEŞVİKİNDE FAİZ İNDİRİMİ UYGULAMASI	
1-) Düşük Faizli Kredi	154
2-) Faiz Farkı Ödemesi	155

VII-İHRACATINTEŞVİKİNDEDÖVİZTAHSİSİUYGULAMALARI

A-] GÜMRÜK MUAFİYETLİ İTHALAT İÇİN DÖVİZ TAHSİSİ UYGULAMASI	156
B-] GEÇİCİ KABUL REJİMİ İLE MAL İTHALATINDA DÖVİZ TAHSİSİ UYGULAMASI	163
C-] İHRACAT SAYILAN SATIŞ VE TESLİMLER İLE DÖVİZ KAZANDIRICI HİZMET VE FAALİYETLERDE DÖVİZ TAHSİSİ UYGULAMASI	167
D-] İHRACAT DÖVİZLERİNDEN MAHSUP SURETİYLE DÖVİZ TAHSİSİ UYGULAMASI	172

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VE İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI UYGULAMASINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

I- TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME VE DIŞ TİCARET POLİTİKASININ TARİHİ GELİŞİMİ	173
II- TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI UYGULAMASININ GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ	177
A-] İHRACATA VERİLEN TEŞVİKLERİN GSMH VE BÜTÇE İLİŞKİLERİ	181
B-] KİŞİ BAŞINA İHRACAT VE TEŞVİKLER	182
III- TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMA- LARINA İLİŞKİN SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRMELER	184
A-] İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMALARINA İLİŞKİN SONUÇLAR	184
1-) İhracatta KKDF ve DFİF Uygulamasına İlişkin Sonuçlar	185
2-) İhracatta Vergi Ayrıcalıklarına Uygulamasına İlişkin Sonuçlar	186
3-) İhracat Kredileri ve Faiz İndirimi Uygulamasına İlişkin Sonuçlar	187
4-) Toplam İhracat Teşvikleri Uygulamasına İlişkin Sonuçlar	188
B-] İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMALARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER	189
IV- SONUÇ	192
KAYNAKLAR	194

GİRİŞ

Dış ekonomi politikası araçları içerisinde yer alan ve ödemeler bilançosu temel kalemlerinden biri olan, ihracat ve onun teşvik edilmesi günümüz dünyasında giderek önem kazanmaktadır.

Uluslararası ticarete ortaya çıkan eğilimler, özellikle, Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde ihracatın önemini bir kat daha artırmaktadır. Bu nedenledir ki, yoğun kalkınma çabası içerisinde bulunan bu tür ülkeler, ekonomilerini dışa açık bir yapıya kavuşturmak için, ihracat ve ihracatın teşviki konusu üzerinde önemle durmaktadırlar. Çünkü; Kalkınmanın en sağlıklı ve tek yolu ihracat yapmaktan geçer. Dolayısıyla, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, Kalkınmalarına yardımcı olacak, ihracat için üretime ağırlık veren ve üretilmiş ürünlerin dış satımını-ihracatını kolaylaştıracak teşvik tedbirleri uygulamasını kapsayan bir teşvik politikası izlemek zorunda kalmışlardır.

Dünya ekonomisindeki bu gelişmelerden Türkiye ekonomisi de etkilenerek, özellikle, 1980 öncesi buhran döneminde, döviz darboğazı ve enflasyon sonuçlarının aşırı boyutlara ulaşması karşısında 24 Ocak 1980 Ekonomik istikrar kararlarının alınarak yeni bir ekonomi-dış-ticaret-politikası izlenmeye başlanmıştır. Alınan bu kararların temel özelliği; Ekonomiye dışa açarak dünya ekonomisiyle bütünleştirmektir. Bu yeni politika çerçevesinde; İhracatın artırılması, İthalatın liberalizasyonu, Yüksek faiz politikası ve Esnek kambiyo sistemi...vs. gibi, uygulamalar büyük ağırlık kazanmıştır. Bütün bu yeni politikalar, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerini hemen, hemen tüm yönleriyle etkilemiş, 1980 öncesi dönemle karşılaştırıldığında, çok farklı ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir.

İhracatı teşvik politikası ve Teşvik tedbirleri uygulamasının, günümüzde güncel bir konu olması ve Türkiye ekonomisi açısından ihtiva ettiği önem nedeniyle, bu çalışmanın konusu buna ayrılmıştır.

Tezin Birinci bölümünde, Dış ticaret teorileri ve tarihi gelişimi tez konusu çerçevesi içinde kalmak kaydıyla kısaca verildikten sonra, Dış ticaret politikası uygulamaları, özellikle, Azgelişmiş ülkeler açısından ele alınmıştır.

Tezin İkinci bölümünde; İhracatı Teşvik politikası uygulaması analiz edilmekte ve bu tür bir politikanın ihtiva ettiği araçlar ve yöntemler açıklanmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde ihracatı teşvik edici önlemler -İhracatı teşvik tedbirleri Uygulamaları- üzerinde durulacaktır. Bu bölümde özellikle ülkemizdeki uygulamalar tarihi gelişimine uygun olarak ele alınacaktır.

Tezin Dördüncü bölümünde; İhracatı teşvik tedbirleri uygulamalarına ilişkin değerlendirmelere ve bu tedbirlerin uygulanması neticesinde elde edilen sonuçların istatistiki veriler yardımıyla açıklanmasına yer verilmiştir. Dolayısıyla, ihracata teşvik verilmesi sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklar ve uygulamadan kaynaklanan eksiklikler ve bu eksikliklerin giderilmesine yönelik öneriler karşılaştırmalı olarak bu bölümde incelenecektir.

Tezin hazırlanması esnasında bana her türlü yardımda bulunan ve değerli bilgileri ile katkıda bulunan, başta danışmanım, Sayın Prof.Dr. Esfender KORKMAZ, Sayın Prof.Dr. Nihat FALAY ve Sayın Prof.Dr. Yenal ÖNCEL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul 20 Eylül 1995

Zülfettin BİNİCİ

I. BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE POLİTİKALARI

I- DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Bir iktisat modeli içinde, şüphesiz ki dış ticaretin önemi küçümsenemez. Dolayısıyla, genel iktisat teorisi ve politikası içinde, dış ticaret teorisi ve politikası çok önemli yer tutar. Bu bağlamda dış ticaret teorisi; bir ülkenin diğer ülkelerle olan mal müdahalesi ve bununla ilgili ortaya çıkan başlıca problemlerin teorik olarak incelenmesi olduğu halde, dış ticaret politikası ise; teorik bir çerçeve içinde geliştirilmesi gaye edinilen dış ticaret tedbirlerinin genel bir açıklaması anlamına gelmektedir. Şurası bir gerçektir ki, dış ticaret tarihin ilk çağlarından beri uluslar arasında yapılagelmektedir. Buna rağmen, serbest dış ticaret ve dış ticaret teorileri ile ilgili ilk sistemli görüşler Merkantilistler tarafından ileri sürülmüştür. Merkantilistlerin bu görüşleri daha sonra, Klasik İktisatçılarca tenkit edilmiş, konu yeni bir anlayışla ele alınıp incelenmiştir. Klasiklerden, günümüze hemen hemen tüm iktisatçılar serbest dış ticareti tartışmıştır. Halende tartışmaktadır. Çok komplike olan uluslararası ilişkilerin, bir iktisat teorisi çerçevesi içinde ve dış ticaret teorisi ile birlikte, en ince teferruatına kadar bir analize tabi tutulması, konunun temeline incebilmek bakımından önemlidir.

Bu bölümde serbest dış ticaretle ilgili teorik görüşler, tarihi gelişimleri itibariyle ve tez konusu çerçevesi içinde kalmak kaydıyla, kısaca açıklanacaktır.

A-] KLASİK SERBEST DIŞ TİCARET TEORİSİ

Klasik serbest dış ticaret teorisi; belirli varsayımlar altında, ülkelerarası serbest mal mübadelesinden her iki tarafın da faydalanacağı görüşüne dayanır. Klasik dış ticaret teorisi bir anlamda, bireysel çıkarların daima uyuşması tezinin ülkelerarası ticarete de uygulamasıdır. Dolayısıyla,

"teoride, sadece bir toplumsal sınıf veya ülke değil, bütün insanlık, "en büyük sayı için en büyük mutluluk" anlayışı içinde, konu edilir" (1). Bu nedenle, ekonomide, kendiliğinden dış dengeyi sağlayacak kuvvetlerin bulunduğu tezi savunurlur ki bu teorik görüşlerin, her üçü de kaynağını liberal felsefeden alır.

Klasik serbest dış ticaret teorisinin felsefi kaynağı, "en büyük sayı için en büyük mutluluk" gibi insancıl bir düşünce de olsa, bu teorisinin kabulünün temel nedeni, "1914 öncesi İngilteresi'nin, diğer ülkelerin serbest ticareti benimsemesinden kazanacağı pek çok çıkarı, kaybedecek pek az şeyi" (2) olmasıdır. Bu teori, bir yandan, Neo-klasikler tarafından ele alınıp, felsefesi aynı kalmakla beraber, tahlil araçları varsayımları geliştirilirken, bir yandan da, daha çağında şiddetli eleştirilere uğrayacaktır.

Fizyokratların, liberal felsefeye uygun bir anlayışla savunduğu serbest dış ticaret, A.Smith'den itibaren, Klasik Okul tarafından devam ettirilecek, evrensel faydaları ise, analitik bakımdan gittikçe kesin ifadesini bulacaktır.

1-) Ülkelerin Tabii Yeteneklerine Göre İhtisaslaşması (A.SİMTH)

A. Smith'de serbest dış ticaretin faydalarını, Merkantilistlerin, kendi liberal görüşüyle bağdaşmayan dış ticaret politikasına karşı savunur. Diğer bir deyişle,

(1) Gülten Kazgan, İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi, Evrim Matbaası, İstanbul-1984, s.112.

(2) Gülten Kazgan, a.g.e., s.112'den naklen: J. Robinson, Economic Philosophy, Penguin Books, London 1962, s.64.

A.Smith'in serbest dış ticaret savunusu, "bunun, her ülkenin tabii yeteneklerine en uygun mallarda ihtisaslaşmasına olanak vermesine dayanır" (3). Böylece, bireysel işbölümünde olduğu gibi, verimliliğin yükselerek dünyada refahın artması mümkün olur. Her ülkenin bugünkü deyimle, "mutlak üstünlüğü" olan mallarda ihtisaslaşmasını ve ülkelerarası mal mübadelesinin, her ülkenin çıkarına olmasını, ancak serbest dış ticaret sağlar. Buna rağmen, A.Smith, dış ticareti, diğer üretim faaliyetleri arasında "yararı düşük" bir faaliyet saymıştır. Bunun nedeni, "toplum için kapitalin en yararlı kullanımını, en fazla işgücü kullanımını sağlayan alanlarda görmesi dış ticareti ise bu bakımdan, tarımdan daha az imkan veriyor saymasıdır" (4). Diğer bir deyişle, "A.Smith, hasıla/kapital oranını maksimumlaştıracak faaliyet alanları aramaktadır. Smith, dönemin İngilteresi'nin çıkarlarını savunduğu için, bazı durumlarda "gümrük resimleriyle koruma"yı kabul etmekte, bir ülkenin gümrük resimlerini kaldırmasını ise, diğer ülkelerin kaldırmış olmasına bağlamaktadır" (5).

A.Smith'in "mutlak üstünlüğe göre ihtisaslaşma" tezi, günümüzde ve liberal öğretide hakim görüş -teori- değildir. Çünkü; "bir ülkenin tabii yetenekleri her alanda, diğer bir ülkeden, daha üstün olsa da, serbest dış ticaretin yine her ülkeye yararlı olacağını" göstermemektedir. Bir ülke, her malı diğerine oranla daha düşük maliyetle elde etse dahi, serbest dış ticaretin yine her iki tarafa yararlı olacağı. D.Ricardo'nun "karşılaştırmalı üstünlük" teorisiyle ispatlanmaktadır.

(3) Erdoğan Alkin, Uluslararası Ekonomik İlişkiler, Elektronik Ofset, İstanbul: 1978, s.40.

(4) Gülten Kazgan, a.g.e., s.113.

(5) Gülten Kazgan, A.g.e., s.114.

2-) Karşılaştırmalı Üstünlüğe Göre İhtisaslaşma (D.RİCARDO)

D.Ricardo'nun, "karşılaştırmalı üstünlüğe göre ihtisaslaşmayı sağlayan serbest dış ticaretin, evrensel yararlarını hangi şartlar, altında ileri sürüldüğünü" (6) kısaca açıklamak yerinde olacaktır. Ricardo, bölüşüm teorisine gıda maddeleri fiyatlarındaki yükselişi ve bunun kâra etkisini, teorisinin merkezi yapmaktadır. Teorisinde "gıda maddeleri fiyatlarındaki yükselişin kara olumsuz etkilerini belirttikten sonra, karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre yapılmasının yararını gösterir" (7). Bunun, sadece İngiltere'nin değil, diğer ülkelerin de çıkarlarına olacağını ispatlar. Gerçekte, toprak sahiplerini, kapitalist-girişimci aleyhine yararlandıran ve tarımın gümrük vergileriyle korunması uygulanması, Ricardo'nun yaşadığı çağ İngiltere'sinin sorunudur.

D.Ricardo, karşılaştırmalı üstünlük teorisini, emek-değer teorisine dayanarak kurar. "İngiltere ve Portekiz olmak üzere iki ülke ve şarap ile kumaş olmak üzere de iki ürün üzerinde durur. İngiltere'de 100 iş saatinde bir birim kumaş; 120 iş saatinde bir birim şarap üretildiğini; Portekiz'in bir birim şarap için 80 iş saati, bir birim kumaş için 90 iş saati gerektirdiğini varsayar" (8). Bu halde, Portekiz, "mutlak" olarak her iki malda da İngiltere'den üstündür; yaşama düzeyi, Portekiz'de daha yüksektir. Fakat, iş gücü verimi, dolayısıyla, yaşama düzeyinin daha yüksek olması, İngiltere'den Portekiz'e doğru işçi ve kapital hareketine yol açmaz; karşılaştırmalı üstünlüğe göre, mal hareketlerine yol açar. Çünkü, aynı ülke

(6) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, Turhan Kitabevi, 5.Baskı, Ankara 1986, s.17-18'den naklen, D.Ricardo, On the Principles Of Political Economy and Taxation (Ed: P.Sraffa) Cilt 1, Bahis VII. Cambridge University Press, s.134.

(7) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.17'den naklen; D.Ricardo, a.g.e., s.93-94.

(8) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.18'den naklen; D.Ricardo, a.g.e., s.135-136.

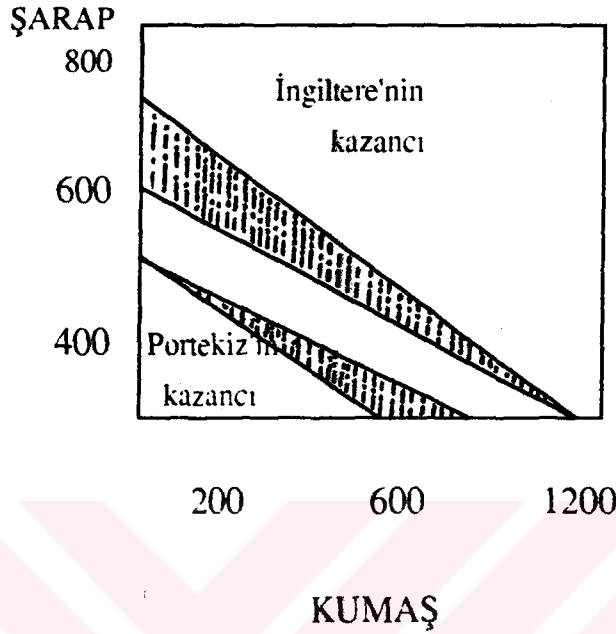
içinde kapital ile işgücü gelir farklarına göre hareket edeceği halde, ülkeler arasında bu gerçekleşmez.

Ricardo'nun verdiği bu örnekte, "İngiltere'nin karşılaştırmalı üstünlüğü kumaşta, Portekiz'inki şaraptadır: İngiltere'nin şarap/kumaş maliyet oranı 6/5, Portekiz'in 8/9'dur. İngiltere'nin ürettiği kumaşı şarapla dış ticarette mübadele suretiyle, iş saati başın, ülke içinde üretime nazaran daha fazla şarap, Portekiz'in de, daha fazla kumaş elde etmesi mümkündür; şu kadar ki, iki mal arasında dış ticaret mübadele oranı, iki ülke arasında ticaret olmasaydı her bir ülkenin içinde cari olacak oran arasında bulunur. Diğer bir deyişle, İngiltere, bir birim şarap için 6/5 birim kumaş, Portekiz, bir birim şarap için 8/9 birim kumaş sınırları arasında kazançlıdır. Fakat, "Ricardo, bu iki sınır arasında, dış ticarette mübadele oranının, hangi halde belirleneceğini saptamamıştır. Bu nedenle, modele talebin ilavesi gerekmiştir" (9). Karşılaştırmalı üstünlük teorisiyle Ricardo, "serbest dış ticaret ve rekabet şartları altında, ürün birim başına iş saati itibariyle bir ülkenin "reel maliyeti" her üretim dalında diğer ülkeden daha yüksek olsa dahi, karşılaştırmalı maliyete göre mal mübadelesinin mümkün ve her iki ülkenin yararına olduğunu gösterir" (10).

(9) Ş.Barda-E.Alkin, Dış Ticaret Teorisi, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s.111.

(10) Gülten Kazgan, a.g.e., s.114.

Ricardo'nun teorisini "bir model üzerinde tahlil etmiş iktisatçı Alfred Marshall'dır" (11). Marshall'ın tahlil ettiği model 1 nolu şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1- Ricardo'nun Teorisi Hakkında Alfred Marshall'ın çizdiği model

Şekil 1'de aralarında mübadele cereyan eden ülkeler İngiltere ve Portekiz olsun, İngiltere'nin karşılaştırmalı üstünlüğü kumaşta, Portekiz'inki şaraptadır. Şekil 1'de; şarap üretimi dikey eksen ve kumaş üretimini de yatay eksen üzerinde gösterilmiştir. İngiltere, 6 iş günü harcayarak; 600 birim şarap veya 1200 birim kumaş üretebilmektedir. Aynı şekilde, Portekiz'in, 6 iş günü harcayarak; yalnız 500 birim kumaş veya yalnız 600 birim şarap üretebilecek durumdadır. Buna göre; İngiltere'nin üretkenliği, her iki mal türünde üstündür. Dolayısıyla, iki mal arasında, oluşan dış ticaret mübadele oranının, 2 birim şarap karşılığında, 3 birim kumaş olduğunu farz edelim;

(11) Metindeki Şekil, Erdoğan Alkin, Uluslararası Ekonomik İlişkiler, Elektronik Ofset, İstanbul-1978, s. 58'den alınmıştır.

Ayrıca, Portekiz'in şarap tüketiminin yılda 300 birim olduğunu kabul edelim. Eğer bu ülke bütün ihtiyacını kendi iç üretimi ile karşılayacak olursa, gayri safi milli hasıla 300 birim/şarap+240 birim/kumaşdan ibaret kalacaktır.

Eğer, Portekiz, bütün imalatını şarap üzerinde toplar ve bu madde üretimini 500 birime çıkartırsa...300 birim iç piyasa tüketimine karşılık, 200 birim ihraç ederek 300 birim kumaş alırsa 60 birim kumaş tutarında bir gayri safi milli hasıla farkı elde edecektir.

İngiltere'de kumaş tüketiminin 800 birim olduğunu farzedelim. Bu ülke bütün ihtiyaçlarını iç üretimiyle karşıladığı takdirde, gayri safi milli hasıla 800 birim kumaş ile 163 birim şaraptan ibaret kalacaktır. Ancak üretimini yalnız kumaş üzerinde toplarsa, bu takdirde iç ihtiyacını karşıladıktan sonra 300 birim ihraç ederek bunun geliri ile 200 birim şarap alabilecektir. Yaklaşık olarak 37 birim şarap kadar gayri safi milli hasılası yükselecektir. Ricardo, karşılaştırmalı üstünlüğe göre ihtisaslaşma teorisinde ve üretimde, sabit maliyet varsaydığı için, her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü olan malda "Tam İhtisaslaşma"sı gerekir sonucuna varır.

3-) Uluslararası Talebin Şiddetine Göre İhtisaslaşma Mübadele Hadleri Teorisi (J.S. MİLL)

J.S.Mill, uluslararası talebin şiddetine göre ihtisaslaşma "Mübadele Hadleri" teorisi ile, Ricardo'nun modelinin iki sınır içinde belirsiz bıraktığı "iki ülke arasında mübadele olmadığı zaman, her bir ülke içinde cari olacak mübadele oranını -şarap/kumaş maliyet oranını- belirleyecek adımı attı ve Arz-Talep şartlarının iki ülke arasında mal mübadelesinde, mübadele hadinin denge değerini nasıl belirlediğini gösterdi" (12). Diğer ülkeler tarafından malları daha şiddetle talep edilen, dolayısıyla, mübadele hadleri lehe dönen ülkenin, mal mübadelesinden daha kârlı çıkacağını ortaya

(12) Necati Mumcu, Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme, Ofset Matbaacılık Ltd.

Şti., İstanbul 1969, s.19.

Çuha fiyatı Oc olursa...İngiltere içerde tüketimi kısıcak ve ihracatını arttıracaktır. Ox2 miktarında ihracat yapacaktır. İç piyasa tüketimi Xx2'ye düşecektir. Çuha fiyatı Od olursa...Çuha fiyatını aşırı pahalılığı ve ticaret hadlerinin zararına işlemesi yüzünden Almanya talebini kısıcaktır. İngiltere'nin ihracatı daralarak Ox3 seviyesine inecektir. Çuha fiyatı belirli bir seviyeye gelinceye kadar, İngiltere'nin ihracatı genişleyecek ve fiyat bu seviyeyi aştığı takdirde Almanya'nın talebi daralmaya başlayacaktır. Almanya'nın keten ihracatını ve tüketimini gösteren eğri de, benzer bir seyir takip edecektir. Fiyatı takiben ihracat bir noktaya kadar artacak ve sonra daralmak istidadı kazanacaktır. Mübadele edilecek kıymetler toplamının maksimizasyonunu sağlayacak en uygun fiyat, -çuha- ve -keten- arz-talep eğrilerinin birbirlerini kestikleri Oc fiyatı olacaktır.

Unutmamak gerekir ki, bu tahlilde ki 19. yüzyıl İngiltere'si, fakir ülkelerden oluşan geniş sömürgelere sahipti. Serbest dış ticaret şartlarının, talep yönünden, fakir ülkeler lehine olacağının savunulması da, İngiltere'nin yararınaydı J.S. Mill bu teorisi ile "fakir sömürgelerin, İngiltere ile serbest dış ticaretten mübadele hadleri yoluyla, kazançlı çıkacağını savunur; Ancak, "malların fiyat ve gelir elastikiyeti, arz şartları, piyasa şekilleri gibi diğer etkenler dolayısıyla, mübadele hadleri, fakir ülkeler lehine seyretmemiş, dolayısıyla, J.S. Mill'in bu önerisi, gerçeklere aykırı düşmüştür" (15).

Klasik öğretide, serbest dış ticaret iktisadi gelişmeyi belirleyen temel - kuramsal- değişkenlerden biridir; "A.Smith'de, ülkelerarası işbölümü ve ihtisaslaşmayla piyasa genişlemesi, ülkenin refahını artırır. D.Ricardo'da ise karşılaştırmalı üstünlüğe göre ihtisaslaşma aynı etkiyi yaratır. Gerçekten de, İngiltere Birinci Dünya Harbine kadar olan dönemde, Klasik öğretinin ışığında serbest dış ticaretten iktisadi büyüme için sonsuz yarar sağlamıştır" (16).

(15) Gülten Kazgan, a.g.e., s.116.

(16) Erol Manisalı, Uluslararası Ekonomi ve Gümrük Birlikleri Entegrasyon Teorisi, Sermet Matbaası, İstanbul 1971, s.15.

B-1 NEO-KLASİK SERBEST DIŞ TİCARET TEORİSİ

Neo-klasik Okul, Klasik okuldan devraldığı hiçbir teoriyi, serbest dış ticaret teorisi kadar, az değiştirerek sürdürmemiştir. Hem serbest dış ticaretin mübadeleye katılan her ülke için refahı artırıcı niteliği olduğu, hemde, dış ticarete sürekli açıkları önleyecek kendiliğinden denge mekanizmasının işlediği savları, Neo-klasik Okulda da aynı anlayış içinde devam etmiştir.

"Sosyalist ve Marksist düşünürlerin kurdukları -emperyalizm- teorisi ve milliyetçi akımlar, Neo-klasik iktisatçıların, serbest dış ticarete ülkelerarası -çıkar uyumu- imgesini daha da kuvvetle savunmalarına yol açmıştır. Nitekim, serbest dış ticaretin, sadece her ülkenin yararına olmakla kalmayıp, gerçekte hiçbir ilgisi olmayan varsayımlar altında-aynı zamanda- her bir ülkede, aynı üretim girdilerinin fiyatlarını eşitleyeceği tezi, bunun en belirgin örneğidir. Böylece, emperyalizm teorisinin, kapitalist ülkelerin diğerlerini sömürdüğü iddiasına, milliyetçi akımlara ve diğer eleştirilere, mükemmel bir çıkar uyumu imgesi yaratarak cevap verilmekte; Böylece dış ticarete katıksız laissez-faire, savunulabilmektedir" (17).

1-) Dış Ticarete Emek Değer Teorisinden Reel Maliyet Teorisine Geçiş (MARSHALL)

Marshall, kapital ve emek maliyetini birlikte kapsayan reel maliyet teorisiyle, kendi değer anlayışını, dış ticaret teorisine de genelleştirmiştir. "Klasik dış ticaret teorisindeki -iki mala- dayanan tahlile karşılık, Marshall, -temsili mal balyası-ndan yola çıkar; mal balyası, belirli emek ve kapital miktarını kapsar, fakat, mal birleşimi değişebilir. Marshall, varsayımlar

(17) G.Kazgan, a.g.e., s.197.

altında, iç üretimin, iki ülke arasında dış dengenin kurulmasına etkisini; iki ülkenin -karşılıklı talebine- göre, mübadele hadlerinin belirlenmesini açıklar" (18).

Marshall'ın tahlili şöyle özetlenebilir. "Dış ticarete denge şartları, bir uluslararası talep denklemi kadar, bir uluslararası arz denkleminde de özetlenebilir; en çok, uluslararası talep hakim etkindir. Fakat nasıl satınalma gücüyle desteklenen iç talep arzı teşvik ediyorsa, dış ticarete de arz kendi talebini yaratacaktır. Bu bakımdan, -arz ve talep- dediği zaman, -karşılıklı talep- kastedilir" (19). Marshall'ın teorik denge modeli, aşağıdaki 3 nolu şekilde gösterilmiştir. Şekil 3'den mübadeleye hazır iki ülkenin, iç ve dış dengesi izlenebilir. İ (İngiltere)'nin balya sayısı, yatay eksen; A (Almanya)'nın balya sayısı, dikey ekseninde gösterilmiştir. İ'nin karşılıklı talep fonksiyonu, Oİ eğrisi, A'nın karşılıklı talep fonksiyonu, OA eğrisidir. Bu eğriler, her ülkenin, diğer ülkeden, çeşitli miktarda balya elde edebilmek için, kendi balyalarından ne kadar vermeye hazır olduğunu gösterir. Oİ (veya OA) eğrisi üzerinde, her noktada, İ'nin (veya A'nın) belirli miktar A balyası (veya İ balyası) için, ne kadar İ balyası (veya A balyası) vermeye hazır olduğu okunabilir. Örneğin, Om 50.000 İ balyası, gösterirse, PM yüksekliği, 20.000 A balyası gösterir; Om 30.000 İ balyası, pm yüksekliği de, 42.900 A balyası gösterir. Oİ eğrisinin yatay eksene dışbükey olması, İ'de daha büyük miktarda A balya sayısının, ancak, daha az elverişli şartlar altında satılabilmesi demektir. Nedeni, İ'de A balyalarının marjinal faydasının, İ kendi balyalarından daha fazlasını verdikçe, azalıyor olmasıdır. Aynı olgu, A'daki İ balyalarının, marjinal faydası bakımından geçerlidir.

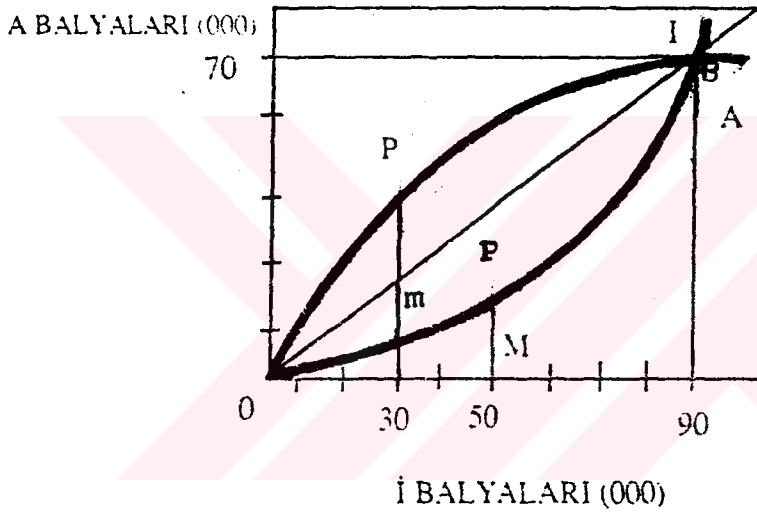
Eğriler üzerinde, bu ülkeleri iç ve dış dengesini birbirinden ayırmak gerekir. Dış denge, bu iki eğrinin kesiştiği noktada belirlenir. Yani, A'nın,

(18) Necati Mumcu, a.g.e., s.57'den naklen, A. Marshall, Money, Credit And Commerce, Mc Millan Company, 1923, s.34.

(19) Metindeki şekil, Gülten Kazgan, a.g.e., s.198-199'dan naklen, A.Marshall, a.g.e., s.331'den alınmıştır.

belirli miktar İ balyası karşılığı vermeye hazır olduğu balya sayısı ile, İ'nin, belirli miktar A balyası karşılığı vermeye hazır olduğu balya sayısı, dış dengede, eşit olmalıdır. Şekilde (a) noktası üzerinde, dengenin kurulduğu görülebilir. Bu noktada, İ. 90.000 İ balyası karşılığı, 70.200 A balyası: A da, 70.200 A balyası karşılığı, 90.000 İ balyası mübadeleye hazırdır.

İç denge, her ülke için, kendi karşılıklı talep (talep ve arz) eğrisi üzerinde, herhangi bir noktada mevcuttur. Dolayısıyla, bu eğri üzerinde bir noktadan diğer noktaya geçiş, sadece, değişik ithal miktarını karşılamak üzere, iç üretim düzeyinin değiştiğini gösterir.

Şekil-3 Karşılıklı Talep Eğrileri

Şekilde mübadele haddi -Marshall tarafından ayrıca gösterilmiştir- orijinden (a) noktasına çizilen doğrunun eğitiminde görülebilir. Eğer, İ'de A balyaları için, talep artarsa, Oİ eğrisi, aşağı sağa doğru kayar. Belirli miktar A balyası için, daha fazla İ balyası verilmeye hazır olduğunu belirtir; mübadele haddi, İ aleyhine dönmüştür. Aksine, eğer İ'de A balyaları için talep azalmışsa, Oİ eğrisi, yukarı sola doğru kayar; belirli miktarda A balyası için, daha az miktarda İ balyası verilmeye hazırdır. Mübadele haddi, İ lehine dönmüştür.

Marshall, ticaretten kazancı, -tüketici artışı- kavramını dış ticarete uygulamak yoluyla açıklar. Eğer A, her ek 100 İ balyası için, sırasıyla, 230, 175, 143, 122, 108, 95 86, 82.5, 78 balya vermeye hazırsa, 900 İ balyası için, 1119,5 veya 90.000 İ balyası için 111.950 A balyası vermeye hazır demektir. Fakat, şekil 3'de görüldüğü gibi, 90.000 İ balyasını 70.200 A balyası karşılığı elde etmektir. Öyleyse, A için dış ticaretten safi kazanç, $(11.950 - 70.200 = 41.750)$ birim kendi emek ve kapitali ile yapabileceği mala eşittir.

Marshall, yukarıdaki açıklamasında, laissez-faire için çok önemli varsayımlar yapmaktadır. "Bir kere, ekonominin iç dengesi, yani, tam istihdam dengesi, serbest dış ticaret düzeninde dış denge ile bağdaşır. İkincisi, eğer mübadele haddi bir ülkenin aleyhine dönüşse, bunun nedeni, o ülke halkının tercihlerinde bir değişme ve/veya satınalma gücünün yükselmesidir; dolayısıyla, mübadele haddi kendi lehine dönen ülkenin, bunda bir payı yoktur. Üçüncüsü, aynı mübadeli varsaydığı için, Say Kanunu, yalnız iç denge değil, aynı zamanda, dış denge için de geçerli demektir. Dördüncüsü, dış ticarete tam rekabet varsayımı -ki, azalan marjinal fayda ile ilgilidir- hiçbir ülkenin, diğerlerinden daha güçlü olmasına imkan bırakmaz" (20). "Her ülke, tüketici artışı elde ettiğine göre, dış ticarete kazançlı çıkmaktadır. Böylece, Klasik teorinin serbest dış ticarete kendiliğinden dengenin oluşacağı, her ülkenin ihtisaslaşmadan yararlanacağı iddiaları, Marshall tarafından da tekrarlanır" (21).

2-) Dış Ticarete Emek Değer Teorisinden Alternatif Maliyet Teorisine Geçiş (HABERLER)

"Marshall'dan sonra, serbest dış ticaret teorisini yine doğrulamak amacıyla atılan bir diğer adım, G.Haberler'in, Klasik karşılaştırmalı masraf-

(20) Gülten Kazgan a.g.e., s.198-200'den naklen, A.Marshall: "Principles of Economics" London-1980, s.769.

(21) Gülten Kazgan, a.g.e., s.200.

lar teorisinin, emek-değer teorisi yerine, Wieser'den alınan -alternatif maliyet- kavramını geliştirmesi oldu" (22). Alternatif maliyet anlayışına göre, maliyet belirli bir girdi veya girdilerden kullanılan mutlak miktarlarda değil, vazgeçilen alternatiflerle ölçülür. Bir A malından üretilen x miktarın marjinal maliyeti $x-1$, yerine x miktarında A üretmek için vazgeçilen B malı miktarına eşittir. "iki mal arasındaki mübadele oranı, üretim imkanları eğrisi üzerinde, iki mal arasındaki marjinal ikame haddine eşittir. Eğer marjinal ikame haddi sabitse, üretim imkanları eğrisi bir doğrudur; talep, mübadele oranını etkilemez. Eğer üretimde azalan getiri ve artan maliyet söz konusu ise, üretim imkanları eğrisi orijine iç bükeydir; ikame haddi, dolayısıyla, mübadele haddi, her mal birleşiminde farklı olacağı için, mübadele oranı, nisbi talebe göre değişir" (23).

Haberler, emek-değer teorisinin yerine alternatif maliyet teorisini koyarken, karşılaştırmalı masraflar teorisini destekler. Örneğin, I. ülkede A, iki birim B; II. ülkede A, üç birim B malı ile mübadele ediyorsa, bu mübadele oranı, emek-değer teorisinde tek girdiyle ifade edilen mübadele oranları yerine konur. Haberler, iki mal arasındaki mübadele oranın, bunlar arasındaki marjinal ikame haddi ile belirlenmesinin, piyasa ekonomisi ve aynı mübadele ekonomisi için, aynı ölçüde geçerli olduğunu ileri sürer.

Böylece, ülkelerarası serbest ticarete göre ihtisaslaşmanın, her ülkenin çıkarına olduğu, alternatif maliyet teorisine dayanarak da gösterilir; A malının, B malı itibarıyla maliyeti, I. ülkede II. ülkeye nazaran daha düşükse, I. ülkenin A'ya üretim girdilerini kaydırıp, A ile diğer ülkeden B'yi mübadele etmesi ve II. ülkenin de, üretim girdilerini B'ye kaydırıp, B ile A'yı mübadele etmesi, her iki ülkenin de yararlıdır. Çünkü, dış ticaret olmadığı duruma oranla, her iki maldan da, daha fazla elde edilebilir. İki

(22) Gülten Kazgan, a.g.e., s.200.

(23) G.Haberler, "Dış Ticaret Teorisine Genel Bir Bakış", (Çev.N.Mumcu) Ofset Matbaacılık, Ltd.Şti., istanbul-1970.

ülke arasında serbest dış ticarete mübadele, bu iki malın nisbi fiyatları - ulaştırma masrafları yoksa- eşitleninceye kadar devam eder.

"Karşılaştırmalı üstünlük teorisinin alternatif maliyete dayanan bu açıklaması, Klasik Okulun emek-değer teorisine dayanan açıklamasına oranla laissez-faire'e daha yakından bağlıdır. Çünkü, Klasik teori, rekabet edemeyen emek gruplarının varlığı veya emek tekeli gibi nedenlerle nisbi mal fiyatları emek-maliyetten ayrılabilir, dolayısıyla, serbest dış ticarete göre ihtisaslaşma, emek maliyeti itibariyle, karşılaştırmalı üstünlüğe uymayabilir, diye eleştirilmiştir" (24). Oysa, alternatif maliyete dayanan yukarıdaki açıklamada, nisbi mal fiyatları eşitlenmektedir. Böylece, karşılaştırmalı üstünlük teorisini çürütebilecek bir eleştiride cevaplandırılarak, serbest dış ticaret savunulabilmektedir.

3-) Ülkeler Arası Verimlilik Farkları ve Girdi Fiyatlarının Eşitlenmesi (OHLIN, SAMUELSON)

Neo-klasik Okul, karşılaştırmalı masraflar teorisini, "serbest dış ticaret düzeninde, nisbi mal fiyatlarının eşitleneceği" yolunda ifade ettikten sonra, laissez-faire açısından, çok daha önemli bir ikinci adım atılmıştır. Bu da, ülkelerarası girdi verimliliği ve nisbi mal fiyatlarının açıklanmasıyla ilgilidir. Buradan hareketle Ohlin tarafından, "serbest dış ticarete girdi fiyatlarının, ticarete katılan ülkelerde eşitlenmek eğiliminde bulunacağı iddiasına geçilmiştir" (25). Böylece, Ohlin, emek-değer teorisine dayanan karşılaştırmalı masraflar teorisini reddedip, Neo-klasik genel denge teorisinden başlayarak, dış ticaret teorisini, yeni değer teorisi çerçevesinde kurmaya çalışır.

(24) Gülten Kazgan, a.g.e., s.201'den naklen, J.E. Cairnes; Some Leading Principles Of Political Economy Newly Expounded, London 1874.

(25) Necati Mumcu, a.g.e., s.42'den naklen, B.Ohlin, İnterregional and International Trade, Cambridge mass, Harward University Press-1968.

Ohlin'e göre, "dış ticaret teorisi, üretim girdilerinin bölgesel dağılımını ihmal etmiştir. Oysa, girdi akışkanlığının düşüklüğü dolayısıyla, fiyat mekanizmasının "mekan"la ilgili bu yönü üzerinde durmak gerekir. Mekan içinde üretim girdileri dağılımındaki farkların fiyat teşekkülünde oynadığı rol, bir ülkedeki çeşitli bölgeler için söz konusu olabildiği gibi, aynı zamanda ve genel olarak, bölgelerarası -mekan içi- ticaret üzerinde de durmalıdır" (26). Teori de, üretim girdilerinin ve malların, mekan içinde düşük akışkanlığı ile ilgili olarak, çok sayıda piyasanın değişik yönleri üzerinde durulur. Ohlin'in açıklaması, şöyle özetlenebilir. "Bir bölge, kendi üretim kaynaklarının yapısıyla, yani, belirli bir anda sahip olduğu girdi stoklarının birbirine oranıyla, diğer bölgelerden ayrılabilir. Bölgelerarası kaynak oranlarındaki farklar, nisbi girdi fiyatları farkına; dolayısıyla, aynı mal için farklı girdi birleşmesine yol açar. Her bölge, kendisinde nisbeten daha bol olan üretim girdilerinden daha büyük miktarda kullanan malların üretimine, daha az elverişlidir. Girdi oranlarındaki bu farklar, nakdi maliyet ve fiyat farkları yaratır. Dolayısıyla her bölgede, fiyat teşekkülü, dört etkene bağlıdır: (27)

- a) Tüketicilerin arzu ve ihtiyaçları;
- b) Girdi mülkiyet şartları;
- c) Girdi arzı;

d) Üretimin fiziksel şartları. Bu etkenlerden, ilk ikisi malların talep, son ikisi de arz şartlarına belirler. Genel denge teorisine göre, fiyat mekanizması yoluyla, girdi ve mal fiyatları eşanlı oluşur. Ticaret yokken iki bölgede bunlar farklı ise, bölgelerarası ticaret doğar; eğer girdi oranlarındaki farklar, mallar için, iki bölgedeki talep farklarıyla tamamen gideriliyorsa, nispi girdi kıtlığı ve nispi fiyatlar aynı olacağı için, ticaret doğmaz. Ne var ki, bu sonuncusu, pek olası değildir; genellikle, girdi arz şartları farkları, talebe oranla, -ticaret yokken- nispi kıtlıklarda fark yaratmak bakımından, daha önemlidir.

(26) Halil Seyidoğlu, "a.g.e., s.58'den naklen, B.Ohlin, a.g.e., s.12 .

(27) Necati Mumcu, a.g.e., s.24'den naklen, B. Ohlin, a.g.e., s.14.

Eğer A bölgesinde bir girdinin arzı nispeten daha bol, dolayısıyla fiyatı nispeten daha düşükse, bir ikincinin arzı nispeten kıt ve fiyatı daha yüksekse, birinci girdiyi daha fazla kullanan malı daha düşük maliyetle üretebilir. Aynı olgu, nispi faktör kısıtlıkları farklı olan B bölgesi için geçerlidir. Fakat, bölgelerarası ticaret, aynı zamanda ülkelerarası ticaretse, ancak kambiyo kuru belirlendikten sonradır ki, üretim maliyeti ve fiyatlar karşılaştırılabilir. Kambiyo kuru ise, ticaret yokken bölgelerin nispi kaynak kısıtlıkları değil de, ticarete açıldıktan sonra, karşılıklı talep tarafından belirlenir. Bundan ötürü, fiyatları belirleyen etkenler arasındaki karşılıklı bağıllık, tek yönlü neden-sonuç ilişkisi bulunmasına imkan bırakmaz.

Bölgeler ticarete açıldığında, girdi fiyatlarının bölgelerarası eşitlenmesine doğru bir eğilim doğar. Çünkü, ticaret ve ihtisaslaşma sonucunda, A, nispeten daha bol olan girdisini daha yoğun kullanan malları üretip satar; nispeten daha kıt olan girdiye dayanan mallar ise ithal eder; veya, eskisine oranla, daha az üretilir. Böylece, "ülkede nispeten daha bol olan girdinin bolluğu ve kıt olanın da kıtlığı azalır; birincinin fiyatı yükselirken, ikincinin fiyatı düşecek. Sonuçta, bölgelerarasında girdi fiyatlarındaki farklar, azalmak -eşitlik- eğilimine girecektir" (28).

Ohlin'in geliştirdiği, bu, "ticaret yoluyla girdi fiyatlarının eşitlemesi" teorisi, daha sonra P.Samuelson tarafından tekrar ele alınarak, "tameşitliğin belirli varsayımlar altında gerçekleşeceği" (29) iddia edilmiştir. Samuelson'un teoremine göre, "tam rekabet şartlarında, her ülkede özdeş zevkler, özdeş üretim tekniği veri ise; dış ticaret engelleri ve ihtisaslaşmayı önleyen diğer engeller, ulaştırma masrafları yoksa; dış ticarete müdahale nispi mal fiyatlarını her ülkede eşitleyecek noktaya kadar devam ediyorsa, nispi girdi

(28) Necati Mumcu, Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme, Ofset Matbaacılık, Ltd.Şti, İstanbul-1969, s.43.

(29) Necati Mumcu, a.g.e., s.44'den naklen, P.A. Samuelson, "International Trade and Equalization of Factor Prices", Economic Journal, Haziran 1948-1949, s.188.

fiyatları da eşitlenmiş olacaktır" (30). Gerçekte, Samuelson'un amacı, serbest dış ticareti savunmak değildir. Aksine, ABD için, koruma politikasının gerekliliğini göstermek ister. ABD'nin yüksek işçi reel ücretleri, düşük ücretli ülkelerden gelen malların rekabetinden korunmalıdır. Üretim girdileri akışkan olmasa da, girdi oranları farklı olsa da, eğer mal piyasası iki ülkede tam birleştirilebilmişse, genel dengenin teşekkülünde nispi mal fiyatları eşitlendiğinden, nispi girdi fiyatları da eşitlenir. Bundan bir ileri adım, mutlak girdi fiyatlarının eşitleneceğinin gösterilmesidir. Çünkü, ülkeler, azalan getiri ve artan maliyet etkisiyle, dış ticarete tam ihtisaslaşmıyor; dış ticarete rağmen, ithal ettiği malları aynı zamanda ülke içinde üretmeye devam ediyorsa, üretim girdilerinin mutlak fiyatları da eşitlenir" (31).

Ohlin ve Samuelson'un bu teorileri, serbest dış ticaret teorisinin, girdilerin tam akışkanlığı olmadığını; ve bazı ülkelerde ikili iktisadi yapının varlığına dayanarak eleştirilmesine, Neo-klasik Okul'un cevabıdır.

4-) Serbest Dış Ticaret Teorisi ve Laisser Faire

Neo-klasik serbest dış ticaret teorisi, Klasik teoriye oranla çok daha yakından laissez-faire'i savunabilmek üzere kurulmuştur; Klasik teoriye yöneltilen eleştirileri de yadsıyacak savları getirmiştir. Kapitalizmin, İngiltere'den sonra, diğer Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'de güçlenmesiyle, her ülkede savunucu bulabilmiştir. Ne var ki, bu teori, gerçeklerin dışına düşmüştür. Kapitalist eksik istihdam dengesi ve işsizlik olayı; sürekli ödemeler bilançosu dengesizlikleri, dış ticarete tam rekabet varsayımının tutmasından doğan pazarlık gücü farkları; az gelişmiş ülkelerin aleyhine dönen mübadele hadleri vb...bu teorinin yaratmaya çalıştığı tabii uyum im-

(30) Gülten Kazgan, a.g.e., s.204.

(31) Cevdet Erdost, Uluslararası Ticaret Kavramları ve Teknoloji Transferi, (Doçentlik Tezi) İ.Ü.İ.F. İstanbul, s.17.

gesinin gerçekte ilgili olmadığı ortaya koymuştur. Nitekim, gerek liberal öğretiyeye kısmi tepki niteliğinde gerek sosyalist öğretiyeye, Klasik ve Neo-klasik Okulların savlarına tepkiler günümüze dek teoride ve uygulamada sürüp gitmektedir. Çokuluslu şirketlerin dünya sahnesinde devreye girme-siyle, bu teori, artık soyut ve ideal bir model olarak kalmaya mahkumdur.

C-] SERBEST DIŞ TİCARET TEORİSİNE TEPKİ: (İKTİSADİ MİLLİYETÇİLİK VE KORUMA POLİTİKASI)

Avrupa uluslar dengesinde İngiltere ve Fransa'nın ağır bastığı 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında diğerlerinden daha önce sanayileşmiş oldukları düşünülürse, serbest dış ticaretin kendi çıkarlarına dönük işlemlerini olağan saymak gerekir. Çünkü Liberalizm bu yüzyıllarda tamamiyle İngiliz ve Fransız düşünce çerçevesinin damgasını taşır. Ne var ki, 19. yüzyılın ortasına doğru, uluslar dengesinde yeni yükselen Almanya ve ABD, İngiltere ile Fransa'ya oranla, sanayileşmekte geri kalmıştır. Dolayısıyla, sanayileşebilmek için, daha ileri ülkelerin rekabetinden kendilerine korumak için "koruma politikasının" savunulması ve serbest dış ticaret teorisine karşı çıkılmasını gerektirmiştir.

Ancak, teorik gelişme, korumanın sadece bu amaçla savunulmasıyla da kalmamıştır. En ileri, sanayileşmiş ülkelerde reel ücret düzeyinin korunmasıyla istihdam düzeyinin yükseltilmesinden; az gelişmiş ülkelerde, çeşitli nedenlerle korunmanın savunulmasına kadar, gerekçeler, geniş bir alan kapsamaktadır. "Serbest dış ticareti savunmak için, teori, yeterli nedenler bulabildiği gibi, korumada kendisini haklı gösterecek, belki daha fazla nedenler bulabilmektedir. Koruma teorisi, liberal öğretideki temel bir felsefi ilkeyi değiştirmektedir. Bu da, serbest dış ticaret teorisindeki bütün ülkelerin çıkarlarının bağdaştığı görüşünün, yerini açıkça, ülkelerin çıkarlarının çatışıyor olduğu görüşüne bırakmasıdır. Diğer bir deyişle, Milliyetçi koruma politikası evrenselleşen bir ideolojiyi içerir ve bu çatışma, Liberal öğretinin serbest dış ticaret teorisinde, açık seçik ortaya çıkmaktadır" (32).

(32) G.Kazgan, a.g.e., s.207.

1-) Almanya'da Tepki: Milli Sanayii ve Sanayi Kapitalizminin Gelişmesi İçin Koruma: (F.LIST)

19. yüzyılın başında Almanya; İngiltere ve Fransa'ya oranla, sanayileşmekte geri kalmış, iktisadi temeli tarıma dayanan bir ülkedir. Henüz milli bütünlüğe kavuşmamış Alman Konfederasyonu, politik bakımdan küçük devletlere bölünmüştür. Küçük Alman devletleri, iç gümrüklerle birbirinden ayrıldığı halde, dış gümrükler konulmuş değildir. Alman devletleri, kendilerinden ileri düzeyde sanayileşmiş İngiltere ve Fransa'nın rekabetine açıktır. "Serbest dış ticaret teorisine karşı, otarşik eğilimlerin gözlendiği bu dönemde; F.List, bir taraftan Otarşik sosyalizmin teorisyenliğini yapmakta, diğer taraftan da klasik öğretiyeye karşı çıkmakla beraber, gerçekte kaynağı Smith ve Ricardo olan, bir teorik akımı temsil etmekteydi. Onlar gibi, yeni doğmakta olan sanayi kapitalizminin sözcüsüydü. Fakat, kapitalizmin İngiltere'de daha eski ve yerleşmiş olması nasıl Smith ve Ricardo(yu serbest ticaret yanlısı yaptıysa, Almanya'da kapitalizmin yeni doğuyor olması da, List'i, "iktisadi milliyetçilik'e döndürdü. Diğer bir deyişle List, liberal evrenselciliği reddediyor, yeni gelişen Alman sanayinin ihtiyaçlarına uygun bir "koruma politikası" teorisi kuruyordu" (33).

1) Üretim gücü teorisi: Klasik öğretinin "mübadele değeri" kavramına karşı, List, "üretim gücü" teorisini geliştirdi. Mübadele değeri, satınalma gücüne bağlı olarak, bireylerin mal ve hizmetlere atfettiği değerd. Bireyin tatmini, iktisadi hayatın dürtüsüydü. Fakat List, "eğer bir ülke bireylerinin ihtiyaçları yabancı mallarla tatmin oluyorsa, bu, milli ekonomi hiç bir zaman gelişemeyecek demektir" diyerek Klasik öğretiye karşı

(33) Gülten Kazgan, a.g.e., s.208.

çıkıyordu. Geliştirdiği üretim gücü teorisinde, bireyin tercihlerinin bir süre ihmal edilerek, talebin, milli mallara döndürülmesi, milli sanayiinin geliştirilmesi özlemi vardır.

Bu teorisinde, List, çeşitli üretim kesimleri arasında, biri ideal denge bulunması gerektiğini ileri sürüyor, Klasiklerin -ihtisaslaşma- teorisine karşı çıkıyordu. İmalat sanayii devletin gücü, tarımın gelişmesi, bilimin gelişmesi için gerekliydi. A.Smith'in uluslararası işbölümü teorisi, tek taraflıydı; milli çıkarları göz önünde tutmaktaydı. Gerçekte bir ülke içinde tarım ve sanayi arasındaki denge, işbölümünün temel ilkesiydi. Böylece, üretim gücü teorisiyle, sanayileşme gereğini ortaya koyuyordu.

2) Gelişme aşamaları teorisi: Toplumlar, eriştikleri uygarlık derecesine göre vahşi, hayvancı, tarımsal ve sanayici, nihayet, tarımsal sanayici-tüccar olarak ayrılabilirdi. Her toplumun, uygarlığın yüksek basamaklarına erişmesi mümkün değildi. Bununla beraber, gerekli insan kaynağına ve diğer kaynaklara sahip olanlar -Almanya- buna erişebilirdi; tarım ve sanayi arasında denge kurulabilirdi. Ne var ki, bu denge, kendi kendine ortaya çıkmıyordu; devletin, bunu, sağlaması gerekiyordu. Devletin en önemli görevi, imalat sanayinin kurulmasını sağlamaktı. Bu, sadece, diğer ülkelerin sanayii ile rekabet etmek için değil, aynı zamanda, gelecek kuşakların da yararlanabileceği bir -üretim gücünün kurulması- için gerekliydi. F.List, bu bakımdan, laissez-faire'i reddediyor, sanayileşmek için devlet müdahaleciliğini kabul ediyordu.

3) Terbiyeci gümrük koruması teorisi: List, Klasik öğretinin serbest dış ticaret teorisini reddetmekle kalmadı, buna temelden hücum etti. Teorinin, mantıki bakımdan tutarlı olup olmadığı tartışmıyordu. Fakat, serbest dış ticaret öğretisinin, İngiltere'nin çıkarlarını genel yarar diye gösterdiğini, birbiriyle serbest ticaret ilişkisini geliştirmeyi teşvik ettiği ülkeler arasında, gelişme farklarını ihmal ettiğini ileri sürüyordu.

Uluslararası ticarete katılan ülkelerin hepsi, aynı gelişme aşamasında bulunmuyordu. Daha ileri bir uygarlığı temsil eden sanayi, hiç de, klasiklerin düşündüğü gibi, kendiliğinden bir gelişme sonucu doğan, tabii bir olay değildi; tarihi değiştiren insanların eseri idi. Daha büyük iktisadi güç, daha büyük politik güç getirdiğine göre, gelişen genç ülkeler sanayilerini kurmaya, daha önce sanayileşmiş ülkeler de, bunu önlemeye yönelmişti. List, bu bakımdan, yeni doğan sanayiın korunması için, -terbiyecî gümrük- vergilerinin bayraktarlığını yaptı. Herhangi bir tabii üstünlük değil de, öncü olmanın verdiği üstünlüğe dayanan yabancı rekabetin, yeni doğan yavru sanayileri tasfiyesini önlemeyi tavsiye ediyordu. Oysa, serbest dış ticaret, eski sanayi ülkelerinin sahip olduğu tekeli devam ettirmeleri imkanını verecekti. Terbiyecî gümrük vergileri, yavru sanayileri yabancılarla rekabet edecek düzeye gelinceye kadar uygulanmalıydı. Yetenekleri olan ülkeler, en gelişmiş ülke -İngiltere- düzeyine gelince, evrensel serbest ticarete gidilecekti. Bu bakımdan, gümrük vergileri geçici nitelikte olmalıydı. Ayrıca, tarımı, gümrükle koruma politikasının dışında bırakıyordu. Nedeni, sanayi-in gelişmesi için, Almanya'da sanayiinin ucuz gıda maddesine ve hammaddeye ihtiyacı olmasıydı; Ancak, bunlar gümrüksüz ve düşük fiyatta ülke içine geldiğinde, sınai mamullerinin dış piyasalarda, rekabet edebilmesi imkanı doğar.

Şunu belirtelim ki, "List'in ne sanayileşmenin yararları ve üretim kesimleri arasındaki karşılıklı bağılılığa dayanan denge konusundaki, ne serbest dış ticarete karşı yavru sanayilerin gümrükle korunması, ne de devletin sanayileşmek için müdahalesi gereğiyle ilgili fikirleri geçerliğini kaybetmiştir" (34).

(34) Gülten Kazgan, a.g.e., s.210.

2-) A.B.D.' de Tepki: Yavru Sanayilerin Korunmasından Reel Ücretlerin Korunmasına: (CAREY, PATTEN, STOLPER, SAMUELSON)

Liberalizm ve kapitalizm dünyadaki öncüsü ABD, gerek geçmişte gerek bugün, koruma için gerekli teorileri kuran iktisatçıları da yetiştirmiştir. Serbest dış ticaret teorisine, teorik alanda olduğu kadar uygulama alanında karşı çıkmakla, kendisinin belirlediği ve dünyaya benimsetmeye çalıştığı liberalizmle, çelişmeye düşmüştür. ABD'de korumanın teorisi, 19. yüzyılın başında Carey'le yavru sanayilerin korunmasını, istihdam düzeyinin yükselmesini ve reel ücretlerin yüksek düzeyde muhafazasını sağlamak amacına yönelmiştir.

Ülke içinde sınırsız laissez-faire taraflısı Carey, "dış ticaret söz konusu olduğunda sürekli koruma politikası" (35) savunmuştur. Gerçekte, bu ikisini bir arada savunmakla da, her şeyden önce, Amerikan işadamlarının sözcüsü olmuştur. Korumanın gerekçesini şu temellere dayandırmıştır:

a) 1836-1838 yılları arasındaki serbest dış ticaret denemesinde ABD'nin depresyona girmesine karşılık, 1842'de gümrüklerin konulmasından sonra ekonomi tekrar canlanmış, gelir ve istihdam düzeyi yükselmiştir;

b) Milli ekonominin sanayileşerek üretimin çeşitlenmesi için, daha önce sanayileşmiş ülkelerin rekabetinden korunmak gerekir.

(35) Gülten Kazgan, a.g.e., s.210'dan naklen, H.C.Carey, "The Past The Present and The Future" (1848) ve "Principles of Social Sciences" (1858-59).

20. yüzyılın başında, ABD ileri bir sanayi ülkesidir. Nispi sınai geriliğe dayanarak korunmayı savunmak, artık mümkün değildir. Bu olgu, Patten'in, "üçlü ülkelerin koruma teorisi" (36) ile sözcüsünü bulmuştu. Ülekleri, statik ve dinamik olarak ikiye ayıran bu teoriye göre, birinci tip, statik ülkelerde azalan getiri dolayısıyla toprak rantının yükselmesi nedeniyle, ücretler yüksek düzeyde bulunur. İkinci tip ve dinamik ülkelere kastedildiği, tabii ki ABD'dir. Patten'e göre, statik ve dinamik ülkeler arasında serbest dış ticaret, ücretleri en düşük ücret haddine göre eşitler. Koruma, her ne pahasına olursa olsun, dinamik ülkeler için, bu tür eşitlemeyi önleyici bir iktisat politikasıdır.

Aynı görüş, günümüzde, 'Stolper-Smuelson tarafından, daha önce gördüğümüz "-girdi fiyatlarının serbest dış ticaret yoluyla eşitlenmesi- teoremine dayanarak" (37) savunulmaktadır. "Serbest dış ticaret, kıt girdinin nispi kıtlığını azalttığı için getirisini düşürürken, bol girdinin de nispi bolluğunu azalttığı için getirisini düşürürken, bol girdinin de nispi bolluğunu azalttığı için getirisini yükseltir. Serbest dış ticarete mal akımları, girdi hareketlerinin yerini alır. Zengin ülkelerde nispi kıtlığı en şiddetli olan emek, fakir ülkelerde, nispi bolluğu en fazla olan kaynaktır. Dolayısıyla, bu ikisi arasında serbest dış ticaret, reel ücretlerin eşitlenmesi eğilimini yaratır; zengin ülkede reel ücretler düşerken, fakir ülkede reel ücretler yükselir. Oysa, koruma politikası yoluyla dış ticaret sınırlanırsa, zengin ülkelerde, reel ücretlerin korunması ve yüksek düzeyde muhafazası mümkün olabilir" (38). Bu teorem, tam rekabet şartları altında dahi, fakir ve zengin ülkeler çıkarlarının çatıştığını kabul eder.

(36) S.N.Patten'in (1852-1922) Söz Konusu Teorisi 1890 yılına rastlar.

(37) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.67'den naklen, W.F. Stolper-P.A. Samuelson, Protection and Real Wages Review of Economic Studies, November 1941, s.140-176.

(38) Gülten Kazgan, a.g.e., s.211.

19. yüzyılda İngiltere, dünyanın geri kalan kısmını açık pazar haline getirmek için "karşılaştırmalı üstünlük teorisi'nden yararlanmıştır. "İkinci Dünya Harbi sonrası dünyada ise, az gelişmiş ülkelerin ihracatını sınırlamak, ABD pazarını bu ülkelere gelen malların istilasını engellemek için de, şimdi yukardaki teoreme dayanılmaktadır" (39). Bunun politik plandaki sonucu, düşük ücretli az gelişmiş ülkelerin sınai mallarının gelişmiş ülkelere ihracatının sınırlandırılmasıdır.

3-) Doğu Avrupa'da Tepki: İkili Ekonomik Yapıda Karşılaştırmalı Maliyetin Anlamsızlığı ve Koruma: (M.MANOILESCU)

İkinci Dünya Harbi sonrasındaki dönemde, "Doğu Avrupa; bir tarafta geçimlik köylü tarımı, bir tarafta da küçük bir kapitalist üretim kesimiyle, iktisadi yapısı bakımından, bugünkü az gelişmiş ülkelerle büyük benzerlik gösterirdi" (40). Bu ülkeler, aynı zamanda, o çağın güçlü Avrupa ülkelerinin, özellikle Almanya'nın, iktisadi egemenliği altındaydı. Bu durumda, serbest dış ticaret teorisine tepkinin, Romanyalı M.Manoilescu'dan ve yaşadığı ülkenin şartlarını yansıtır bir teorik çerçeve içinde gelmesi, olağan saymalıdır.

M.Manoilescu'nun çıkış noktası şudur. "İkili ekonomik yapıdaki bir ülkede, emeğin, tarımda ve kapitalist kesimde marjinal verimi çok farklıdır; birincide sıfıra yakın, ikincideyse, bundan çok yüksektir. Tarımda, emeğin marjinal verimi çok düşük olduğu halde, bunun üstünde bir getiri elde eder. Bundan ötürü, tarımdaki düşük ücretler, emek-yoğun

(39) Gülten Kazgan" a.g.e., s.211'den naklen, M.Kaldor, "Essays on Economic Policy" Cilt II, London-1964, s.194-7.

(40) Gülten Kazgan, a.g.e., s.212'den naklen, N.Georgescu-Roegen, Economic Theory and Agrarian Economics, Oxford Economic Papers, February 1960.

tarımda daha fazla emek kullanımının iktisadiliğini göstermez. Kapitalistleşmiş sanayi kesimindeyse, emeğin marjinal verimi ve ücret haddi, tarımdakinin çok üstündedir" (41). Oysa, serbest dış ticaret teorisi; her üretim dalında emeğin marjinal veriminin eşit olduğunu varsayar. Söz konusu şartlarda, karşılaştırmalı maliyet emeğin tarımdaki mi, yoksa sanayideki verimine göre mi? ölçülecektir. Getirinin iki kesimde bu denli farklı olduğu bir durumda, karşılaştırmalı üstünlük teorisi anlamsızdır.

"Emek, tarımda bir getiri elde ettiği halde marjinal veriminin sıfıra yakın olması, verimin daha yüksek olduğu kesimlerde yaratacağı herhangi bir üretim artışının, toplum için, net bir kazanç olacağını gösterir. Sanayide üretimi teşvik eden gümrük vergileri, tarımdaki düşük verimli emeğin, sanayide daha yüksek verimle çalışmasını sağlar. Böylece, koruma yoluyla toplam hasıla, karşılaştırmalı üstünlük teorisini iddiası aksine, azalmayıp artar. Bu sonuç, Klasik ve Neo-klasik teorinin, "ihtisaslaşma yoluyla karşılaştırmalı üstünlükten yararlanmak ve safi hasılayı artırmak" ilkesinden tamamıyla farklıdır" (42).

Manoilescu'nun koruma teorisi, İkinci Dünya Harbi sonrası dönemde az gelişmiş ülkelerde korumayı savunan iktisatçıları büyük ölçüde etkilemiştir.

4-) İngiltere'de tepki: Tam istihdam için koruma: (J.M. KEYNES)

19. yüzyılın başında, serbest dış ticaretle her ülkenin yararının artacağını savunan İngiltere'de, 1920 ve 1930'lardaki işsizliği izleyerek, koruma yoluyla "istihdamı artırmanın" teorisi kurulmuştur.

(41) Necati Mumcu, a.g.e., s.119'dan naklen, M.Manoilescu, The Theory of Protection and International Trade, P.S. King, London 1931.

(42) Necati Mumcu, a.g.e., s.119.

J.M. Keynes'de kaynağını bulan bu teoriye göre, "gümrük vergileri, iç ve dış fiyatlar arasındaki ilişkiyi değiştirerek ithal meylini düşürür; çünkü, gümrük vergileriyle ithal mallarının fiyatları yükselir. Tüketicilerin harcamaları, ithal mallarıyla rekabet eden yerli mallara yönelir. İthalattaki azalış ve yerli mallar tüketimindeki artış, çarpanın büyüklüğüne bağlı olarak, istihdamı ve milli geliri artırır" (43). Yani, gümrük vergileri, istihdamı ve milli geliri artırmak gibi bir yarar sağlar.

J.Robinson'un, "komşuyu fakirleştirme" dediği bu politika, "korumaya giden ülkenin, ancak diğer bir ülke aleyhine dış ticaretten yararlanabileceğini gösterir; ülkeler arasındaki çıkar çatışmasını, açık seçik ortaya koyar. Çünkü, korumaya giden ülkenin ithalatı kısıması, diğer ülke veya ülkelerin ihracatının azalması demektir. Bu da, diğer şartlar veri iken, istihdamın ve milli gelirin bir çarpan katsayısına bağlı olarak azalmasına yol açar" (44).

II- DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE TARİHSEL GELİŞİMİ (ALTERNATİF DIŞ TİCARET POLİTİKALARI)

Gerçek anlamda dış ticaret politikası, XV. yüzyılda Merkantalizmle başlar. Merkantalizm siyasal ve ekonomik bakımdan merkezileşmek amacını güden bir akımdır. Merkantilist felsefeye göre Altın ve gümüş gibi değerli madenler ekonomik ve siyasal gücün kaynağını oluşturur. Bu bakımdan dış ekonomi politikasının amacı haznenin altın ve gümüş mevcutlarını artırmaktır. Bunu sağlamanın yolu ise, ihracatın özendirilip ithalatın sınırlandırılmasıdır. Dolayısıyla, merkantilizm milli devlete bağlı ve onu güçlendirmek amacına yönelik, çok sıkı müdahaleci dış ekonomi politikasına dayanan bir ekonomi doktrindir.

(43) Gülten Kazgan, a.g.e., s.213'den naklen, J.M. Keynes, The General Theory Of Employment Interest and Money, Brace and Harcourt (24.Bölüm) London 1936.

(44) Gülten Kazgan, a.g.e., s.213'den naklen, J.Robinson, a.g.e., s.64.

Fakat, bu durum XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişmeye başlamıştır. Bu tarihlerde, merkantilizmin müdahaleciliği yerine, klasik ekonominin "serbest dış ticaret" görüşü geçmiştir. Bu görüşün oluşmasında asıl neden, önce İngiltere'de daha sonrada öteki Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan "Sanayi Devrimi'dir". Kitlemel üretim aşamasına geçilmesiyle birlikte sanayi ürünlerine sürekli pazarlar bulma arayışları, sanayi kapitalizmi ve iktisadi emperyalizm çağını başlatmıştır. Ekonomik alandaki bu gelişmeler Smith ve Ricardo'nun yazılarıyla düşünce alanında kendini gösterdi. Artık Klasik iktisat doktrini doğmuş oluyordu. Klasik doktrinin ana felsefesi "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" (Laissez-faire Laissez passer) sloganında ifadesini bulmaktadır. Dış ticaret politikası açısından bu sloganın anlamı liberalizm dönemine geçilmesidir. Yeni devlet iktisadi faaliyetlerde fertlerin serbest ve bağımsız hareketlerine müdahaleden mümkün olduğu kadar kaçınmalıdır. Bu kural iç ekonomide olduğu kadar dış ticarete de geçerlidir. Çünkü ancak böylece serbest dış ticaretin görünmez eli dünya refahını maksimum yapacaktır. Birinci dünya savaşından sonra dünya ticaretindeki serbestlik giderek yerini "müdahaleciliğe" bırakmaya başlamıştır. Bu dönemde XIX. yüzyıldan farklı olarak ekonomik, mali ve sosyal konulardaki gelişmeler devlet müdahalesini zorunlu kılıyordu. Ekonomik alanda milliyetçilik (iktisadi milliyetçilik) görüşlerinin yaygınlaşması, bu da istihdam, vergi, ticaret, insan ve sermaye akımları konusunda devletin rolü artmıştır. Ayrıca, I.dünya savaşından sonra XIX. yüzyıldakine benzer şekilde etkin bir uluslararası ödeme sistemi kurulamamıştır. Nihayet 1929 bunalımı büyük depresyonu dünya ekonomisinin yıkılmasına ortam hazırlamıştır. Büyük depresyonla birlikte dünya ülkeleri eşine rastlanmadık bir işsizlik ve yoksulluk içerisine itilmişlerdir. Depresyonun dünya üzerindeki etkilerini artıran bir olayda ABD'nin 1930 Temmuz'unda Smooth Havley Tarife Kanunu ile gümrük vergilerini artırması olmuştur. Bunun sonucunda dünya ticaretindeki daralma görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. 1930'larda geniş uygulama alanı bulan bu politikalara, komşuyu fakirleştirme politikası adı verilir. Yine bu dönemde "iki yanlı (bitateral) ticaret ve ödeme anlaşmaları"da çok

yaygınlaşmıştır. Böylece, dünya ticareti birbiriyle denkleştirilmeyen iki yanlı ticaret anlaşmalarından oluşan çok karmaşık bir ağ görünümüne bürünmüş oluyordu.

II.dünya savaşından sonra sanayileşmiş ülkeler Uluslararası ticareti serbestleştirmek için önemli adımlar atmışlardır. Bu adımlardan Birincisi, uluslararası ödeme sistemini düzenlemek amacıyla toplanan "Bretton Woods Konferansları"dır. İkincisi, gümrük tarifelerinin indirilmesi konusunda çalışmalar yapmak üzere 1947 yılında kurulan GATT örgütüdür. Üçüncüsü, savaş sırasında ekonomileri yıkılan Avrupa ülkeleri arasında ticareti serbestleştirmek konusunda çalışmalarda bulunmak amacıyla yine aynı yıllarda kurulan "Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü" (OEEC) Dördüncüsü, bölgesel alanda dış ticaretin serbestleştirilmesinde en etkili olan ve bu amaçla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'dir.

Ancak bütün bu gelişmelere rağmen, 1974 dünya petrol buhranı ile, sanayileşmiş ülkelerde "korumacılık" politikalarının yeniden gündeme gelmesi, yoğunluk kazanmasının yeni bir "himayecilik" döneminin açılmasına ve liberalizm akımının gerilemesine neden olmuştur.

A-] DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Liberal öğretinin dış ticaret politikası ile ilgili yapılan açıklamalarda, gerek klasik, gerekse neo-klasik okulun bulunduğu döneme -tarihi gelişime- uygun görüşleri, "bir ülkenin gelişmesinde ve uluslararası refah farklarının azaltılmasında serbest dış ticaretin taşıdığı önemi" ve "bir ekonominin dış ilişkilerinin gelişmesi üzerindeki olumlu etkisi" olduğu sonucuna varılabilir. Ancak bu etki gelişmiş ülkeler arasındaki dış ticaret için geçerli olan bir etkidir. Aksine gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki dış ticaret, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde olumsuz etki (veya sömürme) ortaya çıkarır. Dolayısıyla liberal öğretinin varsayımları, gelişmekte olan ülkelere tepki oluşturmaktadır.

Çünkü gelişmekte olan ülkelerde "ikili yapı" mevcuttur dolayısıyla bu varsayımlar gelişmekte olan ülkelerin durumunu tam olarak yansıtmaz. Yalnız küçük bir grup için geçerlidir.

Sanayileşmiş ülkelerin liberal öğretisi ve ona dayanan serbest dış ticaret politikası yanında çok sayıdaki gelişmekte olan ülkeler ithal ikamesi politikası uygulayarak yoğun bir koruyuculukla sanayilerini gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Ancak ithal ikamesi politikalarının doğurduğu sonuçlar karşısında gelişmekte olan ülkeler, 1960'ların başından itibaren genellikle dış ticaret rejimlerini liberalleştirmeye ve "ihracata yönelik politikalara" ağırlık vermeye başlamışlardır.

Bu bölümde dış ticaret politikası ve tarihi gelişimi gelişmekte olan ülkeler açısından ele alınıp incelenecektir.

1-) Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Dış Ticaret Teorileri:

Önceki bölümlerde, klasik ve Neo-klasik dış ticaret teorileri ile serbest dış ticarete karşı oluşturulan korumacılık savunularını (Milli Koruma Politikalarını) incelemiş bulunuyoruz. Bu bölümde, bu teorilerin az gelişmiş ülkeler açısından bir eleştirisini yapacağız.

Serbest dış ticaret doktrini içinde yer alan klasik okulun teorik görüşlerinin başlıca temsilcilerinden D.Ricardo ve onun "karşılaştırmalı üstünlükler teorisi" daha sonra Neo-klasik iktisatçılar tarafından ele alınarak, felsefesi ayrı kalmakla beraber, tahlil araçları geliştirilmiştir (45). Çünkü teori ilk ortaya atıldığı zaman şekliyle çok basit varsayımlara dayanıyordu. Ancak her teori dayandığı varsayımlar üzerine geçerlidir. Dolayısıyla "karşılaştırma üstünlük teorisinin" eleştirisi, varsayımlarının az gelişmiş ülkelerin gerçeklerine uyup uymadığı araştırılarak yapılabilir.

(45) Gülten Kazgan, a.g.e., s.112.

Fakat, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin dayandığı bu varsayımlar giderek değiştirilmiş ve gerçeklere uydurulmaya çalışılmıştır. Yapılan bu değişikliklerle;

- Sabit maliyetler yanında, artan ve azalan maliyetlere de yer verilmiş,
- Taşıma giderleri analize katılmış,
- Çok ülkeli, çok mallı modellere göre bazı uyarlamalar yapılmıştır.

Nihayet faktör donatımı teorisiyle de karşılaştırmalı, üstünlüklere yeni bir yorum getirilmiş olmaktadır. Belirtmek gerekir ki bütün bu düzenlemelere karşın teorisinin özünde önemli bir değişiklik olmamıştır.

Karşılaştırmalı üstünlük teorisinin dayandığı güçlü mantık inkar edilemez. Ancak, teorisinin felsefi mantığının doğal sonucu, serbest dış ticarettir. "Serbest dış ticaret koşulları altında, uluslararası görünmez el'in işleyişi dünya refahını maksimumlaştırır ve bundan da bütün ülkeler yararlanırlar. Piyasa mekanizması, fiyatları marjinal maliyetlere eşitleyerek optimum üretimin sağlanmasına, faktörlerin her alanda aynı geliri kazanmaları da optimum kaynak dağılımının gerçekleştirilmesine yol açar. Diğer bir deyişle, özel maliyetlerin sosyal maliyetleri yansıtması varsayımı altında böylece, optimum üretim ve tüketim dengesi ile etkin kaynak dağılımında sağlanmış olur (Poretc optimumu)" (46).

Esasen, "karşılaştırmalı üstünlük teorisi ve onun temel dayanağı olan serbest dış ticaret doktrini genellikle, sanayileşmiş ülkelerin koşullarında geçerlidir. Fakat teori ve onun dayandığı serbest dış ticaret görüşü, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları bakımından bazı özel sorunlar doğurmaktadır" (47). Çünkü, geleneksel şekliyle, statik bir teori olan karşılaştırmalı üstünlüklerle, kalkınmanın temel özelliği olan yapısal değişimin yeri yoktur. O nedenle, teorisinin az gelişmiş ülkelere uygulanabilmesi, dinamik bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmasını ve belirli düzenlemeler yapılmasını gerektirir.

(46) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.118.

(47) Necati Mumcu, a.g.e., s.103

2-) Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Ticaret Politikaları

Yukarıda gösterildiği gibi, serbest dış ticaret teorilerinin dayandığı varsayımlar çoğu kez gelişmekte olan ülkelerin gerçeklerine uymamaktadır. Çünkü, bu varsayımlardan bir kısmı, teorilerin geçersizliğini ortaya koymayıp, sadece uygulamanın güçlüklerine değinmektedir. Bir kısmı ise, daha temel noktalardaki farklarla ilgilidir. Fakat, "serbest dış ticaret teorilerinden özellikle, "karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden"; hangi tür bir yorumlama kabul edilirse edilsin, statik bir yorumlama ile hiç bir zaman, az gelişmiş ülkelerin yalnızca tarımda uzmanlaşıp, sanayiden - sanayileşmeden- vazgeçmeleri sonucu çıkarılmamalıdır" (48).

"Gelişmekte olan ülkelerin çoğunlukla tarım ürünleri ihracatçısı durumunda olmaları bu ülkelerin sanayileşme ile birlikte dış ticaretin yapısını da, tarım ürünlerinden, mamul mallar ihracatına doğru değiştirecektir" (49). Karşılaştırmalı üstünlüğün bu yönde değiştirilmesi, az gelişmiş ülkeleri ileride sanayi ürünleri alanında önemli birer ihracatçı durumuna getirecektir. Yani, gelişmekte olan ülkelerin ihracatının yapısı tarım ürünlerinden sanayi ürünlerine doğru kayacak, dolayısıyla, bu ülkelerin ihracatında sanayi ürünlerinin payı yükselecektir.

Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler, kaynaklarını iyi değerlendirmek ve karşılaştırmalı üstünlükler yönünden, geleceği parlak olan endüstrilere ağırlık vermek zorundadırlar. Bunun için bu ülkelerin "seçici" bir sanayileşme politikası -ihracata yönelik sanayileşme politikası- izlemeleri, bu ülkeleri giderek dış alemle rekabetçi bir duruma getirecektir. Böylece, başlangıçtaki elverişsiz maliyet yapısına rağmen ülke bu alanlarda da karşılaştırmalı üstünlük kazanmış olacaktır.

(48) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.133.

(49) İsmail Türk, Maliye Politikası, S. Yayınları, 6.Baskı, Ankara 1985, s.164.

Buna karşın, yalnızca yurt içi gereksinimlerin karşılanması amacıyla tüm ithal mallarının ülke içinde üretilmesi -ithal-ikamesine dayalı sanayileşme politikası uygulanması- ekonomik etkinliği büyük ölçüde bozabilir. Sürekli olarak yüksek gümrük duvarlarının arkasında geliştirilmeye çalışılan bu gibi endüstrilerde, maliyetlerin yüksek kalitenin düşük olması dış piyasalara yönelme olanağını sınırlandırır. Dolayısıyla, "az gelişmiş ülkeler sanayileşme ile gıda, dokuma ve giyim gibi emek yoğun mallarda karşılaştırmalı üstünlük kazandıkça, gelişmiş ülkeler de bu alanlardaki kaynaklarını daha verimli oldukları, ileri teknoloji ve yoğun sermayeye dayalı alanlara aktarmalıdır" (50). Böylece, dinamik karşılaştırmalı üstünlüklerin yalnız bir ülkede değil, aynı zamanda tüm dünya ekonomisinde, sanayinin yapısında bir yeniden düzenlemeyi gerektirecektir.

3-) Gelişmekte Olan Ülkeler ve İhracatın Önderlik Ettiği Büyüme

19. yüzyılın 20. yüzyıl başlarına kadar, dış ticaretin kalkınmada oynadığı etkin rol karşısında bazı iktisatçılar, "dış ticareti kalkınmanın motoru -Engine of growth- diye nitelendirmişlerdir" (51). Bu yüzyılda Batı Avrupa ve özellikle İngiltere dünyanın en gelişmiş bölgesini oluşturuyordu. Bu dönemde, dünya ekonomisinin merkezi durumundaki sanayileşmiş ülkelerin hızla gelişmesi, doğurduğu hammadde talebiyle "Çevreyi" oluşturan az gelişmiş ülkelerin ihracatını ve onların ekonomik kalkınmalarını hızlandırmıştır.

(50) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.133.

(51) Necati Mumcu, a.g.e., s.105.

Gelişmekte olan ülkelerde, bir yandan artan nüfus ve "ihracat gelirleri, iç piyasaları yeterli ölçüde genişleterek imalat sanayinin kurulmasına gerekli ortamı hazırlanmakta, diğer yandan hammadde üretimi için gelişmiş ülkelere yabancı sermaye aktarılmaktadır. Gelişmiş ülkelere bu sebeple "yapılan bir sermaye girişi, bu ülkelerin bir yandan ihracatını artırırken, bir yandan da üretim faaliyetlerinin zorunlu kıldığı demir yolu, kara yolu, limanlar vb. gibi sabit sermaye yatırımlarının tamamlanmasına katkıda bulunmaktadır" (52). Böylece, gelişmekte olan kümülatif bir büyüme süreci içine girmiş olurlar. İhracat kesimindeki gelişme yoluyla sağlanan bu büyümeye "ihracatın önderlik ettiği büyüme adı verilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 19. yüzyıldan itibaren bir çok ülkenin gelişmesi bu modele yani, ihracatın önderlik ettiği büyüme modeline uygun olmuştur. Bu durumu, iktisatçılar "ileriye bağlantı" ve "geriye bağlantı" kavramlarıyla açıklarlar. İhracattaki büyümenin üretim hacminin genişlemesine ve ileri teknolojilerin kullanılması yoluyla tüm ekonomiye yayılmasına ihracat kesiminin "geriye doğru bağlantılarını"; ihraç edilebilir mallarının arzının bollaşması kalitesinin yükselmesi fiyatlarının düşmesi de bu malları hammadde ve aramalı olarak kullanan diğer endüstrilerin kurulmasına katkıda bulunan bu etkilerde ihraç endüstrilerindeki gelişmenin "ileriye doğru bağlantılarını" ifade etmektedir" (53).

Belirtilmesinde yarar gördüğüm son bir nokta da. ihracat endüstrilerdeki gelişmelerin bir gelişmekte olan ülke ekonomisine yayılışını, tüm gelişmekte olan ülke ekonomilerine yaygınlaştırmanın doğru olmayacağıdır.

(52) İsmail Türk, Maliye Politikası, S Yayınları, 6.Baskı, Ankara 1985, s.152.

(53) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.121-122.

B-J SANAYİLEŞME POLİTİKASI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Gelişmekte olan ülkelerde iktisat politikasının başta gelen amacı, sanayileşmedir. Sanayileşme, doğurduğu içsel ve dışsal ekonomiler, hızlı teknolojik ilerleme ve eğitici etkileriyle kalkınmada temel itici güçtür.

Dolayısıyla, günümüzdeki çoğu gelişmekte olan ülke; ekonomi politikalarını belirledikleri günlerden beri, yaşam düzeyleri yönünden, gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkın giderilmesine çalışmakta ve bu amaçla ülke sanayinin geliştirilmesine büyük bir önem vermektedir. Bu bağlamda, Japonya'nın sanayileşme alanında gösterdiği mucize diğer az gelişmiş ülkelere örnek olmuş ve onların bu yoldaki azimlerini kamçılamıştır.

"Ülkelerin sanayileşme politikalarında, dış ticaretin özel bir yeri ve önemi vardır. Genellikle ülkeler, kaynak durumuna, iç piyasa hacmine, ekonomik ve siyasal gelişmelere bağlı olarak farklı kalkınma modelleri benimsemekte ve şartlar değiştikçe bu modellerde de değişiklikler yapmaktadırlar. Bu nedenle, ülkelerin tarihi gelişim çizgisine bakıldığında ülkelerin sanayileşmede, genellikle birbirini izleyen üç farklı aşamadan geçtikleri görülür" (54).

Birinci aşama, ilkel ürünler ihracatının artırılmaya çalışıldığı aşamadır. Geleneksel bir toplumda ekonomik değişimin başlamasıyla ithalat ihtiyaçları da artacaktır. Ancak, ithalat talebindeki artış karşısında ithalat-ikamesine gidilmeyip geleneksel ürünler ihracatının özendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunun nedeni sanayileşme konusunda gerekli bilgi ve becerilerden yoksun olan yerli üreticilerin geleneksel ürünlerin arzını artırmayı daha kolay bulmalarıdır.

(54) Necati Mumcu, a.g.e., s.105'den naklen. Ragnar Nurkse, *Equilibrium and Growth in the World Economy*, 1961, s.304.

Yerli üretim-dış ticaret sıralamasındaki ikinci aşama, ithal malı sanayi mamullerini yerli üretimle ikame çabalarının yoğunluk kazanması şeklinde kendini gösterir. Gelişmekte olan ülkeler tepyekûn bir sanayileşme hamlesine girdikten sonra çoğunlukla ithalat-ikamesine yönelmişler ve hazır durumdaki iç piyasaları yabancı mallardan devralacak yerli endüstrileri kurmaya başlamışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerde ithalat-ikamesi politikalarının yaygınlaşmasında "1930 Büyük Depresyonu'nun etkileri açıkça görülür. Depresyon, ilkel maddelerin dış talep ve fiyatlarını dramatik biçimde düşürmüş ve üretim yapısını çeşitlendirmeyi zorunlu hale getirmişti. İthal ikamesi politikalarının yaygınlaşmasında diğer bir neden ise, İkinci Dünya Savaşı sırasında sanayi mallarının dışarıdan getirilmesinde karşılaşılan güçlüklerdi. Ayrıca büyük dış ödemeler açıkları da az gelişmiş ülkeleri müdahaleci ekonomik politikalar uygulamaya zorluyordu. Bu nedenlerden dolayı XIX. asırda, bugünkü sanayileşmiş Batı Avrupa ülkeleri ve XX. asrın başlarına kadar da ABD, böyle bir himayecilik aşaması geçirmişlerdir. Fakat, bütün bunların ötesinde, özellikle sömürgecilikten yeni kurtulan ülkelerin bu politikaları benimsemelerinde milliyetçilik akımlarının büyük bir etkisi olmuştur" (55).

Nihayet üçüncü aşama, ekonomilerin dışa-açılması veya ihracatın özendirilmesi aşamasıdır. İthalat-ikamesine dayalı sanayileşmenin doğurduğu ciddi sorunlar karşısında bir çok ülke bu politikaları değiştirerek ihracatın özendirilmesine yönelmeye başlamıştır.

Sanayileşme stratejilerinin daha ayrıntılı bir incelemesine geçmeden önce gözönünde bulundurulması gereken bir nokta da şudur: Büyümeyi harekete geçiren üç temel kaynak vardır. Bunlar, ithalat-ikamesi, ihracat ve iç

(55) Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar, İstanbul-1985, s.89-107 ve 245-248.

talep artışlarıdır. İlk ikisi dış ticaretle ilgili olmasına rağmen üçüncü bununla ilgili değildir. Dolayısıyla, sanayileşme stratejileri arasındaki başlıca farklılık, dış ticarete bakış açılarında kendini gösterir. Dış ticaretle olan ilişkilerine göre sanayileşme stratejileri ithalat-ikamesi ve ihracata-dönük sanayileşme diye iki ana grupta toplanabilir.

Sanayileşmede bu farklı yaklaşımları ele almadan önce, "strateji ile politika arasındaki kavramsal farklılığı da ortaya koymakta yarar vardır. Strateji, sanayileşme amacını, gerçekleştirmek için izlenen genel yaklaşımları veya modelleri ifade eder. Politikalar ise, bu ana stratejiyi uygulamaya koyan araçlardır" (56).

Şimdi, gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları sanayileşme stratejileri ve Dünya ekonomisinde karşılaştıkları sorunlar ile gelişmiş ülkelerin bu ülkelere uyguladıkları kısıtlayıcı politikalar üzerinde durabiliriz.

1-) İthal-ikamesine dayalı sanayileşme;

"Gelişmekte olan ülkelerde 1930'larda ve 1950'lerin başlarında, savaşlar, ödemeler bilançosu açıkları, bilinçli sanayileşme tercihleri, efektif iç talep artışları ve Milliyetçilik akımları gibi bir çok etkenden kaynaklanan yaygın bir ithal ikamesine dayalı sanayileşme süreci başlamıştır" (57). Dolayısıyla "ithal ikamesi süreci daha önce yurt dışından ithal edilmekte olan malların, uygulanan koruyucu ve özendirici önlemlerle yurt içinde üretilmesini öneren sanayileşme stratejisidir" (58). Teorik bazda, dengeli büyüme ve büyük itiş, kalkınma kurumlarıyla oluşturulan ve devletin fiyat

(56) Baran Tuncer, Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Politikaları, İstanbul 1979, s.177.

(57) Cem Alper, Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, Turhan Kitabevi, 2.Baskı, Ankara 1982, s.80.

(58) Vural F.Savaş, Bunalım ve Çözüm, İTİA, Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, Yayın No: 344/577, İstanbul 1980, s.66.

mekanizmalarına yoğun müdahalesine dayanan bu modelde karşılaştırmalı üstünlük teorisinin yol göstericiliğinden yararlanılmaz. Başka bir deyişle "bu modelin kalkınma felsefesi "karşılaştırmalı üstünlüklere sahip endüstrilerin seçilerek, bunların geçici bir süre korunması" ilkesine dayalı değildir. Aksine, beklenen talep artışlarına göre endüstriler arası ileri ve geri bağlantıları dikkate alarak, yatırım fonlarının dengeli bir biçimde dağıtımını esas alır" (59). Yani bu modelde seçici değil, dengeli bir sanayileşme söz konusudur. İthal ikamesine dayalı sanayileşme modelinde, ülkenin daha önce ithal ettiği mallar, birinci aşamada tüketim malları ikinci aşamada ise ara ve yatırım malları olmak üzere ülke içinde üretilmeye başlanmakta ve yeni kurulan endüstrilerin yaşamasını sağlamak için yüksek oranlı koruma önlemleriyle iç piyasadaki yerli üreticilere sunulmaktadır. Diğer bir deyişle, yeni kurulan bu endüstriler, her türlü dış ticaret ve kambiyo politikalarıyla dış piyasanın rekabetinden korunmaya çalışılır. Dolayısıyla ithal ikamesi ile dış koruma daima el ele gider. Ancak, ithal ikamesinin ilk uygulamalarında koruyuculuğun çoğu kez geçici olacağı belirtilmiştir. Bu düşünce tarzına göre, korunan endüstriler bir süre sonra gelişip, önce iç piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak, sonrada ürünlerini dış piyasalara "boşaltmaya" başlayacaktır. Ancak, kurulmasına karar verilen bu yeni endüstrilerin, ihracat potansiyellerine göre kurulmaması, sürekli korumayı gerektirmiş, ihracat konusundaki iyimser beklentiler ise, hiç bir zaman gerçekleşmemiştir. Bunun yanında, "ithal ikamesinin alternatif politikaları da kapsadığı düşünülerek, başarılı bir ihracat atılımı için bu sanayileşme modelinin bağımsız olarak ele alınması ve kalkınma planlarının buna göre hazırlanması gerekir" (60).

Bir çok gelişmekte olan ülke, İthal-İkamesi modelini tercih ederken; ekonomik yapılarını modernleştirmenin ve gelişmiş ülkelerdekine benzer bir sanayi yapısı oluşturmanın en etkili yolu olacağını, düşünmüşlerdir.

(59) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.427.

(60) Gülten Kazgan, a.g.e., s.73.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu ülkeler uygulamaya önce, Tüketim malları üretecek endüstrilerin kurulmasından başlamışlardır. Çünkü; "Gelişmekte olan ülkelerde mallara önceden hazır bir talep vardır. Ayrıca, bu malları üretecek firmalar, yoğun sermaye ve teknolojiye ihtiyaç da göstermezler. İthal ikamesi süreci, tüketim malları üretiminden başlanır. Fakat, giderek tüketim malları yanında, ara ve yatırım mallarında ithal ikamesinin kapsamına alınır. Bununla amaçlanan, yapısal değişme ile birlikte, sanayi yapısında, ileri teknoloji ve daha yoğun sermaye gerektiren mallar yönünde geliştirilmesidir" (61).

İthalat-ikamesi süreci, özellikle tüketim endüstrileri alanında yabancı sermaye yatırımlarını uyarıcı bir etki yapar. Tüketim mallarının yurtiçi üretimi, yüksek dış ticaret kısıtlamaları ile korununca, geleneksel olarak o piyasalara ihracat yapan yabancı üreticiler bundan zarara uğrarlar. Bu durumda kaybettikleri piyasaları tekrar elde etmenin yolu üretimin son aşamasını az gelişmiş ülkede gerçekleştirmektir. Nihai mallar yoğun şekilde korunurken ara malları ve ham maddelerin gümrüksüz veya düşük tarifeye tabi olarak ithal edilmesi bu eğilimi hızlandırır. Fakat ara mallarını dışarıdan getirterek, kurgu veya ambalajlama ile ilgili son aşamanın az gelişmiş ülkede yapılması esasında/ev sahibi ülkenin ulusal gelirine fazla bir katkıda bulunmaz. Bu tür üretime ise (montaj sanayi) denir. Ancak, bununla birlikte, böyle bir politikanın ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikasının kalkınmada çekici görünen bazı yönleri vardır. Çünkü "ülke içinde üretimin amacı, iç piyasada mevcut hazır talebin karşılanmasıdır. Oysa dış piyasalar için üretim bu derece kolay değildir. Çünkü dış piyasalara çıkmak belirli bilgi ve tecrübeleri gerektirir. Ayrıca, üretim maliyetlerinin yüksekliği de bu imkanı sınırlandırır. Dış piyasalarda yabancı mallarla rekabet edebilmek herşeyden önce yerli üretimin uluslararası fiyat ve standartlara uygunluğuna bağlıdır. Halbuki iç piyasalara yapılan satışlarda böyle bir rekabet endişesi de yoktur" (62). Dolayısıyla, ithalat-ikamesi poli-

(61) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.429.

(62) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.428.

tikalarının uygulanması sonucunda, gerek maliyet, gerekse fiyat ve kalite yönünden dünya piyasaları ile bağlantısı kopmuş ve dış dünyadan soyutlanmış bir ekonomik yapı ortaya çıkmaktadır.

Gerçekten de ithalat ikamesi uygulayan ülkelerde dış ticaret konu olan yada olmayan pek çok mal, hizmet veya üretim faktörünün fiyatı iç ve dış piyasalardan bağımsız, hükümetin denetimine tabidir. Belirlenen bu fiyatlar arz ve talep dengesini sağlayan fiyatlar olmayıp, çoğu kez Hükümetlerin ekonomik ve siyasal tercihlerini yansıtmaktadır. Bu sistemde, "Döviz kurları gibi faiz oranları da hükümetçe belirlenmekte ve çoğunlukla piyasa dengesini sağlayan gerçek değerlerinin altında tutulmaktadır. Denge değerlerinin altında tutulan kurlar ulusal parayı aşırı değerlendirmekte bu da dış ticaret ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. O nedenledirki ithalat-ikamesi politikaları çoğunlukla kambiyo denetimi rejimi ile bir arada uygulanır (63). Diğer taraftan, faiz oranı, tasarrufu harekete geçiren ve yatırımları çeşitli ekonomik faaliyetler arasında yönlendiren önemli bir araçtır. Dışa açık ekonomilerde faiz, enflasyon ve döviz kurlarındaki değişme oranları arasında belirli bir ilişki vardır. Örneğin; tasarruf yapanların reel bir gelir kaybına uğramamaları için, faiz oranları enflasyon oranının üzerinde tutulur. Diğer yandan, ulusal paranın aşırı-değerlenmesini önleyebilmek için de ulusal paranın dış değeri en az enflasyon oranında düşürülür. "İhracata yönelik politika izleyen ülkelerde bu ilişkiler çoğunlukla serbest piyasalardaki arz ve talep güçlerinin işleyişi ile belirlenir. Oysa ithalat ikamesi uygulayan ülkelerde bu ilişkiler kaybolur. Örneğin enflasyon oranı oldukça yüksekken Hükümet, yatırımları özendirmek amacıyla faiz oranlarını daha düşük düzeyi de belirleyebilir. Bu ise sonuçta, ekonominin optimum kaynak dağılımını veya dengesini bozar" (64). Diğer taraftan, "ithal ikamesi süreci, düşük faiz politikası ve teşviklerle ithal ikamesi sektörlerinde yatırımlar canlandırılmakta ve aşırı

(63) Mükerrerem Hiç, Türkiye'de İhracatın Geliştirilmesi Sorunu, Ayyıldız Matbaası A.Ş. Ankara-1973, s.60-62.

(64) Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.427-428.

değerlenmiş döviz kuru politikasıyla da gerekli girdiler ucuz bir şekilde ithal edilmektedir. Böylece ekonomi hızlı bir büyüme politikasına sokulmaktadır" (65).

Yukarıda kısaca, özetlenen ithal ikamesi süreci "birçok ülke için belirli bir ulusal sanayi tabanı oluşturmakla beraber çok ciddi sorunları da birlikte getirmiş ve ağır eleştirilere hedef olmuştur" (66). Bu eleştiriler şöylece sıralanabilir; -Gelir dağılımındaki dengesizlik tüketim mallarına olan talebi sınırlamakta ve iç pazar darlığı oluşmaktadır. -İthal ikamesi başlangıçta güdülen amacın tersine ulusal ekonominin dışa bağımlılığının artmasına neden olmaktadır. -İthal ikamesi politikacı temelde içe dönük bir politikadır dolayısıyla, ihracat endüstrilerine teşvik sağlamadıklarından bu endüstriler aleyhine çarpıklık oluşur. -İthal ikamesi sürecinin sondan (tüketim malları endüstrilerinden) başlaması dolayısıyla düşük istihdam ve gelir dağılımını bozukluğuna neden olur. -Karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir kaynak tahsisine dayanmadığı için kaynak israfına neden olunur. -Döviz darboğazı ve dış borç artışına neden olur. Yukarıda özet olarak çerçevesi çizilen ithal ikamesi sürecinin darboğazları, 1960'lı yıllardan itibaren birçok ülkenin ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisini tercih etmelerinde hayati bir öneme sahiptir. Çünkü, ithal ikamesi sürecinde ortaya çıkan darboğazlardan sonra sanayileşme politikasının gelişebileceği iki yön vardır;

"Birinci Yol; dış piyasalara açılmaktır. Nitekim, Güney Kore ve Taiwan gibi ithalat-ikamesinden başlayıp sonra ihracatın özendirilmesine yönelen ülkeler bu yola gitmişlerdir.

(65) Gülten Kazgan, a.g.e., s.90.

(66) Necati Mumcu, Dış Ticaret Kalkınma Stratejileri ve Besinci Plan, İktisat Dergisi, Sayı 240, İstanbul-Kasım 1984, s.63.

İkinci yol ise; yukarıda belirtildiği gibi bu tür sanayileşmenin kapsamının ara ve yatırım mallarına doğru genişletilmesidir. Türkiye dahil, çoğu az gelişmiş ülkeler bu ikinci yolu izlemiştir" (67).

Özellikle, Türkiye'nin 1980'li yıllarda dünya pazarına dönük olarak büyüme sürecine girmesinde, aynı nedenlerin rol oynadığı tartışmasız kabul edilmektedir.

2-) İhracata Yönelik Sanayileşme;

"1950'li yılların sonları 1960'lı yılların başına kadar, hemen hemen hiç bir gelişmekte olan ülke, dışa dönük sanayileşme stratejisini uygulamaya koymamıştı. Ancak, 1960'lı yılların başlarından itibaren, bu tür ülkelerin bazıları geleneksel ithal ikamesi politikalarını değiştirerek, daha önce böyle bir politika izlememiş olan bazılarıda ilk kez, ihracata dönük politikalar uygulamaya başlamışlardır" (68). Bu ülkeler sanayileşmede uzun süre uyguladıkları ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi, ekonomide darboğazlara neden olması ve dolayısıyla bu ülkelerin kalkınma amacıyla ihtiyaç duydukları döviz girdilerini sağlayamaması ve sık sık ödemeler bilançosunun açıklarının gündeme gelmesi sonunda bu ülkeleri, dışa dönük/ihracata yönelik sanayileşme politikalarının uygulamak zorunda bırakmıştır".

Ancak, uygulamada bu iki stratejinin birbirinin karşıtı olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle, ithal ikamesinin karşıtı, ihracata yönelik sanayileşme stratejisidir. Dolayısıyla "bu stratejiler, dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir politikalar veya dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere

(67) Halil Seyidoğlu, Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Turhan Kitabevi, Ankara-1982, s.30.

(68) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat..., s.433.

uygun bir sanayileşme modeline dayanır. Sanayileşmede seçicilik esastır. Yani birinci yaklaşımın tersine, tüm endüstriler değil, ancak gelişme potansiyeline sahip olanlar özendirilip desteklenmeye çalışılır" (69) dolayısıyla, bu sanayileşme modelinde, ülke içi üretimin amacı, dış piyasalara yönelmek olduğundan, iç piyasa darlığı ve engeli ortadan kalkmakta, üretim tesisleri optimum teknik kapasitede kurulabilmekte ve ölçek ekonomilerinden yararlanılabilmektedir. Bu bağlamda, "ihracata-yönelen bir sanayileşme modelinde, dış ticaret politikasının temel işlevi, kurulan ve kurulacak olan endüstrileri dış piyasanın rekabetine hazırlamaktır" şeklinde ifade edilebilir. Gerek, genç endüstrilerin bir süre dış rekabetten korunmaları, gerekse de, esas olan uzun dönemde liberal bir dış ticaret rejimi uygulamaktır. Böylece, ulusal ekonominin, dünya ekonomisi ile bütünleşmesi sağlanmış olacaktır" (70). Diğer bir deyişle, ihracata yönelik sanayileşme, stratejisi koruyuculuk yerine, dış rekabeti esas aldığı için, üretici davranışlarında ve üretim yapısında önemli değişimler yapacaktır. Öte yandan, "Dış rekabet, monopolleşmeleri önleyecek ve işadamlarını sürekli şekilde yeni malların bulunması, kaliteyi iyileştirecek ve fiyatları düşürecek yöntemlerin araştırılması yönünde harekete geçirecektir. Bu da ekonomiye daha büyük bir dinamizm kazandıracak ve gelişmeyi hızlandıracaktır" (71). Rekabetle teknolojik gelişme arasında daima yakın bir ilişki vardır. İthalat-ikamesi politikaları iç piyasayı sıkı bir biçimde koruduğu için, teknolojik gelişme yolunda en önemli dürtüyü de ortadan kaldırmış olmaktadır. Çünkü, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ne göre, "dış piyasalarda rekabet edebilmek için üretimin, ülkenin en zengin olarak sahip bulunduğu kaynaklara doğru yönlendirilmesi gerekir. Bu da az gelişmiş ülkelerin iş gücü ve doğal kaynaklar-zengin endüstrilerde ihracat potansiyeline sahip olmaları anlamına gelir. Böyle bir ilkenin gözönünde bulundurulması doğacak olan sanayilerin de ülke koşulları ile uyumlu olması sonucunu doğurur. Aynı zamanda, üretim emek-yoğun yöntemlere dayalı olacağı için, işsizlik sorunu-

(69) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat..., s.432.

(70) Halil Seyidoğlu, Türkiye'de Sanayileşme.....", s.30.

(71) Halil Seyidoğlu, "Uluslararası İktisat.....", s.432.

na da daha büyük ölçüde bir çözüm getirilecektir" (72). Öte yandan, ihracata-yönelik politikaların, dolaysız etkisi daha çok dış ödemeler bilançosu üzerinde görülecektir. Başka bir deyişle, ihracat hacmindeki genişleme, döviz rezervlerini artırmakta, bu ise ithalat giderlerinin daha kolay karşılanmasına olanak verecektir.

Yukarıda açıklanan olumlu yönlerine rağmen, "ihracata-yönelik sanayileşmede karşılaşılan bazı önemli güçlükler vardır. Hükümetlerin bu güçlükleri iyi değerlendirmeleri ve bunların etkisini azaltıcı önlemler almaları gerekir. Uygulamada karşılaşılan en önemli sorunlar şunlardır (73).

Gelişmekte olan ülkelerde, dış rekabet dolayısıyla arzı bol ve ucuz olan işgücüne dayalı endüstrilerin geliştirilmesi her zaman mümkün olmayabilir. Yeni kurulan endüstriler rekabet potansiyeline sahip olsalarda, ihracatı geniş mali olanaklarda desteklemek gerekir ki buda maliyetleri yükseltir. Dışa açılma politikası güden Gelişmekte olan ülkelerin gücü rakiplerin yerleştiği piyasalara girmeleri için gerekli olan pazarlama bilgi ve örgütleri yetersizdir. Bunun yanında Gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünleri dış talebi yanında, sanayi mallarına olan dış talep yetersizliği mevcuttur. Ayrıca sanayileşmiş ülkeler kendi üreticilerini korumak amacıyla, Gelişmekte olan ülkelerin ihraç ettikleri emek/yoğun mamuller üzerine koydukları geleneksel gümrük tarifeleri ve kotalar dış talebi sınırlandıran faktörlerdir.

İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinden Beklenen Yararları:

Yukarıda da belirtildiği gibi, İthal-İkamesine dayalı Sanayileşme Stratejisinin uygulanması esnasında ortaya çıkan olumsuzluklar-Darboğazları-yanında, İhracata yönelik sanayileşme stratejisinden beklenen yararlar da,

(72) Gülten Kazgan, "Ekonomide Dışa Açık Büyüme....." s.92.

(73) Halil Seyidoğlu, "Uluslararası İktisat.....", s.433-434.

ihracata Yönelik Sanayileşme stratejisinin tercihinde etken olan faktörler olarak değerlendirilebilir. Söz konusu Stratejiden beklenen yararlar, daha çok ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin dar boğazlarına karşı bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Şimdi bu stratejiden beklenen yararların, başlıcalarını kısaca aç ıklayalım;

1) Döviz Darboğazının Aşılması: İhracata yönelik politikaların dolaysız etkisi dış ödemeler bilançosu üzerinde görülür. İhracat hacmindeki genişleme döviz rezervlerini arttırır. Bu da AGÜ'in büyümesi için gerekli olan fakat, çeşitli nedenlerle ülke içinde üretilemeyen ara ve sermaye malları ithalatının herhangi bir tıkanıklığa uğramadan yapılabilmesini sağlar. Ayrıca, ihracat yoluyla döviz darboğazının aşılması başka bir ifadeyle, ithalatın ihracat gelirleri ile finanse edilebilmesi dış borçlanma gereğini azaltır, dış borçlamaya gidilse bile kolaylıkla geri ödenebilir.

2) Ölçek Ekonomilerinden Yararlanma: "Seçilmiş mukayeseli üstünlük alanlarında, firmalar üretimlerini daha ziyade geniş dış pazarlara yönelik yapacakları için, iç piyasanın darlığı sorunu sınırlayıcı olmaktan çıkacaktır. Kapasite iç piyasa ile sınırlı olmayınca, her türlü ölçek ekonomilerinden yararlanma olanağı doğacaktır" (74). Bu şekilde gerçekleştirilecek üretimin birim maliyetleri daha düşük ve rekabet gücü daha yüksek olacaktır.

(74) Ahmet İncekara, Türkiye'de Sanayileşme Politikaları ve İhracata Yönelik Stratejiye Geçiş, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İÜİF, İstanbul, 1985, s.61.

3) İstihdamın Arttırılması ve Daha Adil Gelir Dağılımı:

Gelişmekte olan ülkelerin, genellikle en bol sahip olduğu kaynaklar, ucuz iş gücü ve /veya doğal kaynaklardır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi rekabet üstünlüğü sağlamak için, üretim söz konusu alanlarda yoğunlaştırılır. Bu aynı zamanda üretim fonksiyonlarının emek-yoğun olması demektir ki, istihdamın arttırılmasında en önemli faktörlerden birisidir. Öte yandan ihracatın sağladığı büyümenin dinamizmiyle ekonomide daha çok emeğin massedilmesi mümkün olur. "Gelir bölüşümünden pay almanın ön koşulu, istihdam edilmek olduğu varsayımı kabul edilirse, sanayide uzmanlaşma, stratejisinin düşük ücretlere rağmen, gelir bölüşümünde neden daha adil sonuçlar yarattığı, bir miktar açıklığa kavuşur" (75).

4) Yabancı Sermaye Hareketlerinden Yararlanma: Serbest dış ticaret yabancı sermaye hareketlerine imkan hazırlar. "Dış ticaretin serbestleşmesi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında geniş ödemeler yaratarak birinci grup ülkelerden diğerlerine yatırım imkanlarını kaymasını sağlayacaktır" (76).

5) Teknolojik Gelişme: Dışa-açık bir ekonomide rekabet firmaları sürekli şekilde teknoloji üretmeye ve dış piyasalardaki teknolojik gelişmeyi yakından izlemeye zorlayacaktır. "Teknolojik gelişme ise, yeni malların yaratılmasına, üretimi faktörlerinden tasarruf yapılmasına, daha önce ithal edilen ürünlerin daha düşük birim maliyetlerde ülke içinde üretilmesine ve gelişme sürecinde, üretim dallarının birbirine dıştan istifadeler yaratarak sanayide ve tarımda birim maliyetleri düşürecek etkilerin ortaya çıkmasına olanak sağlar" (77).

(75) Nihal Tuncer, Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte İktisat Politikalarının Rolü, Türkiye 1945-1967", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İÜİF, İstanbul-1986, s.118.

(76) Cem Alper, Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme Turhan Kitabevi, İstanbul-1982, s.75.

(77) Gülten Kazgan, Uluslararası Ekonomi, (C.P. Kindlabergerden Uyarlama), İstanbul, Yalkın Ofset Matbaası, istanbul-1972, s.225-226.

6) Dış Ticaret Hadlerinin İyileşmesi: İhracatta tarımsal ve hammadde kaynaklı ürünlerden çok, sınai ürünlerinin yer alması, dış ticaret hadleri AGÜ aleyhine seyretmesini yani, ülkenin uluslararası fiyat değişimleri yoluyla uğradığı reel gelir kayıplarını (diğer koşullar verirken) önleyecektir.

7) Kaynak Dağılımından Etkinlik: Koruyucu politikalara son verilmesiyle birlikte, rekabetin ekonomiye hakim olması, monopolleşmeyi önleyerek haksız rantları ortadan kaldırdığı gibi, firmaları, uluslararası maliyet ve kalitede mal üretmeye zorlayarak hem kaynak dağılımında etkinliği sağlayacak hemde tüketici refahını arttıracaktır.

8) Dışsal Ekonomilerden Yararlanma: İhracat dolayısıyla hem iç, hem de dış piyasa için, çalışan endüstri dallarının gelişme göstermesi sonucu, ekonomi içinde "dışsal ekonomiler" in ortaya çıkması sağlanacaktır. Özellikle dinamik bir yapı gösteren sanayi dallarında bir yandan dolaylı gelir yaratılırken, bir yandan da istihdam arttırılacaktır (78).

9) Tasarruf-Yatırım Artışı: İhracata yönelik (dışa-açık) ekonomilerde tasarrufların buna bağlı olarak da yatırımların daha fazla artacağı ileri sürülmektedir. Şöyleki, "bir yandan ihracatın yarattığı gelir artışı, diğer yandan da reel pozitif faiz politikası ülke içinde tasarrufların artmasına etkide bulunacaktır. Tasarruf artışı yatırım artışını, oda üretimi arttıracaktır" (79).

(78) Erol Manisalı, Gelişme Ekonomisi, 2.Baskı, İÜİF Yayını, İstanbul-1978, s.180.

(79) Dünya Bankası, Word Development Report 1987, s.91.

10) Hızlı Büyüme: İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin savunucuları yukarıda özetlediğimiz "beklenen yararlar"ın iktisadi büyümeyi hızlandıracağı noktasında birleşmektedirler. "Bu savlarını kanıtlamak içinde ihracata yönelik (dışa-açık) sanayileşen başta G.Kore, Hong-Kong ve Singapur olmak üzere bir dizi ülkenin büyüme hızları örnek olarak sunulmaktadır. Bu amaçla 1987 yılında Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışma da dışa-açık büyüyen ülkelerin büyüme hızlarının, içe-dönük büyüyen ülkelerinkine göre, oldukça yüksek bir düzeyde seyrettiği görülmektedir" (80).

Bütün bu "ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin yukarıda özetlediğimiz beklenen yararlarına" rağmen, AET ve ABD gibi sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan koruyuculuğun derece ve kapsamı giderek genişlemektedir. Özellikle 1974 Dünya Petrol Buhranından sonra sanayileşmiş ülkelerde kota uygulamasına dayanan çok daha sıkı bir koruyuculuk dönemi başlamıştır. "Yeni dış koruyuculuk" akımı adı verilen bu gelişme ile AET ülkeleri, ABD, Japonya ve öteki sanayileşmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri dokuma, giyim, çelik ve elektronik aletler gibi sanayii mamullerini çok dar kotalarla sınırlandırmışlardır. Dünyadaki bu koruyuculuk akımlarının yeniden hız kazanması, az gelişmiş ülkeleri dışa açılma çabalarında kuşkusuz çok büyük bir tehlike ile karşı karşıya bırakmıştır.

"Esasen Gelişmekte olan ülkeler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra görülen dünya ticaretinin liberasyonu girişiminden de büyük bir yarar sağlayabilmiş değildirler. Çünkü, her ne kadar GATT çerçevesinden gerçekleştirilen tarife indirimleri, bir karşı ödün beklemeden az gelişmiş

(80) İbid, s.81-92.

ülkelere uygulanıyorsa da bu tür mallar, onların üretim kapasitelerinin dışında kalan ileri teknoloji ürünlerinden oluşmaktadır. Öte yandan, UNCTAD'ın baskıları sonucu kabul edilen ve az gelişmiş ülke sanayi mamullerinin gelişmiş ülke piyasalarına gümrüksüz girmesini öngören Genel Preferences Sistemleri (GSP) de çok sınırlı bir yarar sağlamıştır" (81).

Bütün bunlardan ayrı olarak, şunu söyleyebiliriz ki; gelişmiş ülkelerdeki gümrük tarifelerinin yapısı, az gelişmiş ülkelerin ilkel madde ihracını özendirici ve işlenmiş sanayi malları ihracını caydırıcı bir özelliktedir. Dolayısıyla Gelişmekte olan ülkelerin ihracata yönelik sanayileşme politikalarını olumsuz yönde etkilenmiştir. Aslında, ithalat-ikamesi ve ihracatın teşviki politikaları ayrı ayrı uygulanabileceği gibi, çoğu kez (olduğu gibi) birlikte de uygulanabilirler. Çünkü, başarılı ihracat politikası uygulayan birçok ülke, belirli bir ithal ikamesi uygulamalarından sonra bu aşamaya gelmişlerdir.

Ancak, yukarıda belirtildiği gibi ithalat-ikamesinin her zaman içe dönük şekilde uygulanması gerekli değildir. Çünkü ithalat-ikamesi daha önce ithal edilen malların içeride üretimine geçilmesini ifade eder. Bu anlamda, sanayileşmeye yeni başlayan bir ülke ne üretirse ithalatı-ikame edici nitelikte olacaktır. "Başlangıçta, dışa karşı koruyuculuk gütmekten ve belirli bir iç talebin bulunduğu alanlarda yatırım yapmadan sanayide atılım yapmak çok güçtür. Önemli olan nokta, sanayileşmede karşılaştırmalı üstünlüklere yer verilip verilmeyeceğidir. Eğer seçici bir sanayileşme ile ileride rekabetçi duruma geçecek endüstrilerde ithalat-ikamesine gidilecek ve geçici bir koruyuculuğa yer verilecek olunursa, böyle bir politika ihracatın teşvikinin zorunlu bir koşulu olarak bile düşünülebilir" (82).

(81) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s.434.

(82) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s.435.

Buraya kadar ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin tercihinde rol oynayan başlıca etkenler belirlemeye çalışıldı. Şimdi anılan stratejilerin genel özelliklerinin karşılaştırılması ve Gelişmekte olan ülkelerin açısından uygun stratejinin seçiminin incelenmesine geçebiliriz.

3-) Gelişmekte Olan Ülkelerin Uygun Sanayileşme Politikasını Seçimi

Gelişmekte olan ülkeler için, günümüzde, ithal ikamesi ve ihracata yönelik dış ticaret politikalarının kalkınmaya etkisi, üzerinde durulan başlıca konulardan biridir. Biz de konunun önemi nedeni ile bu bölümde, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi ile ihracata yönelik sanayileşme stratejisini, dış ticaret politikası açısından bu stratejilerin uygulamada ne gibi sorunlarla karşılaştıklarını, dolayısıyla, bu iki strateji arasından nasıl bir seçim yapmak gerektiğini açıklamaya çalışacağız.

Dış ticaret politikası genel olarak sanayileşme stratejisinin bütünüleyici bir parçası olduğundan, tercih edilen sanayileşme stratejisine göre biçimlenmesi doğaldır. Bu nedenle dış ticaret politikası; Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan iki tip sanayileşme stratejisinden, yani ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinden ayrı düşünülemez. Eğer, Gelişmekte olan ülkeler tarafından, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi tercih edilmiş ise; yüksek oranlı gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve ithalat yasakları ile aşırı değerlemiş bir döviz kuru politikası yoğun olarak kullanılan dış ticaret politikası araçları olmaktadır. Çünkü söz konusu modelde, "dış ticaret politikası araçlarından yüksek oranlı gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve ithalat yasaklarının işlevi; yerli ve genç sanayiye dış rekabetten korumak ve dış dengeyi sağlamak, aşırı değerlenmiş döviz kuru politikasının işlevi ise;

yerli sanayinin ihtiyacı olan ithal girdilerini ucuz bir şekilde temin etmektir". Diğer yandan tercih edilen, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ise, dış ticaret politikasının başlıca araçları; basit ve düşük oranlı gümrük vergileri, gerçekçi veya eksik değerlendirilmiş bir döviz kuru politikası ve ihracatı teşvik tedbirlerinden oluşmaktadır. Bu stratejide, ihracata yönelik dış ticaret politikasının temel işlevi, "Yerli endüstriyi dış rekabete karşı hazırlamak ve ekonominin motoru olan ihracatı olabildiğince arttırmaktır. H.Myint'in tanımı da bu niteliktedir. Bu tanıma göre, ihraç-yönlü (export-bias) dış ticaret politikası, gelişmekte olan ülkelerde dahili üretim için kullanılabilir kaynakların ihtiyatlı bir politika ile ve etkili bir şekilde ihracata yönelik üretime yönlendirilmesidir" (83). Bu işlev; bir yandan ya ihracatı teşvik tedbirleri ile, ya da eksik değerlendirilmiş döviz kuru politikasıyla ihracatın karlılığını arttırarak; diğer yandan da liberal bir ithalat politikasıyla, uluslararası fiyatların yerli fiyatları terbiye etmesi ve kaynak dağılımında etkinliği arttırması suretiyle yerine getirilir.

"İkinci Dünya savaşını izleyen yıllarda, gelişmenin doğal sanayileşme sürecinin üstündeki bir tempoyla mümkün olabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır. İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisini savunan bu görüşlerin temelinde öncelikle ekonomik, politik ve ideolojik faktörler yatmaktaydı" (84). İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini savunun görüşlerin temelinde yatan, ekonomik faktörlerin başında, kırklı yılların

(83) S.Rıdvan Karluk, "Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi", EİTİA, Eskişehir-1981, s.108'den naklen, H.Myint, "The Classical Theory of International Trade and The Underdeveloped Countries", EJ. Vol:2, XVII June 1958, s.114, 115.

(84) Bahri Yılmaz, "Gelişmekte Olan Ülkelerin İhracat Deneyimi ve Türkiye iktisat Dergisi, Sayı 210, İstanbul, Mayıs 1982, s.29.

sonu ve ellili yıllar sürecinde yaygınlaşan "esneklik kötümserliği" gelmektedir. Gelişmekte olan ülkeler sürekli ödemeler dengesi güçlükleriyle karşı karşıya kalınca öncelikle gümrük vergileri ve kotalar yoluyla ithalatı sınırlama önlemlerine başvurmuşlardır. Dış ticaret açığı, ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değer kazandığını gösterdiği halde, devalüasyon yönünde yapılması gereken para ayarlamaları ise vaktinde olmamıştır. Bunun temel nedenleri arasında, ithalat ve ihracatın talep esnekliklerinin kısa dönemde düşük olması ve devalüasyonun cari işlemler dengesi üzerindeki olumsuz etkilerinden kurtulmasıydı. Bunlara ilaveten aşırı değerlenmiş ulusal para ile hammadde ihracatçısı olarak daha fazla kazanç sağlanabilmekte ve hammadde üretimine yatırılmış kapitalin marjinal verimliliği daha da yüksek olabilmektedir. Böylece, ithal ikamesi ile dış korumanın devam edeceğini bekleyen yatırımcılar daha önce ithal edilen malların üretimine hız vermektedir.

İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin politik nedenleri ise, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Özellikle sanayileşmeye erken başlamış olan Latin Amerika ülkeleri için ithal ikamesi otuzlu yıllardaki dünya ekonomik buhranın olumsuz etkilerine karşı bir tepkidir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin uyguladıkları himayeci ve otarşik politikalara karşı bir önlem anlamını da taşımakta ve siyasal bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş Afrika ve Asya ülkeleri için, ekonomik bağımsızlığa ulaşmanın bir gereği olarak görülmektedir. İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin, Dünya pazarlarından kopmayı amaçlayan ideolojik yönü ise, özellikle Latin Amerikalı bilim adamları tarafından "Bağımlılık Teorisi" şeklinde biçimlendirilmiştir. Bu teoriye göre, dış ekonomik ilişkiler geliştirmekte olan ülkeler için tek yönlü bağımlılık getirmektedir. Çünük uluslararası mal ve sermaye piyasalarının ve teknoloji transferlerinin kapsamını sanayileşmiş ülkeler belirlemektedirler. Dolayısıyla, yukarıda açıklanan faktörlerin (ekonomik, politik ve ideolojik) faktörlerin etkisiyle, 1950'lerin sonu ve 1960'ların başında geliştirmekte olan ülkelerin çoğu, kalkınma stratejisi ola-

rak yaygın bir ithal ikamesi uygulanmasına girişmişlerdir. "Ancak bu AGÜ'lerden bazıları artan döviz ihtiyaçlarını karşılamak veya döviz açıklarını kapatmak için yalnız tüketim mallarında ithalat ikamesi siyaseti uygulamaya başlamışlardır. "Engel Kanunu" (85) gereği artan ihracat hacmi ise, değer olarak daha az kazanca sebep olduğundan; "Bu gibi ülkelerin dış ticaret kanalıyla sağlamak zorunda olduğu mallar karşılığında, ihraç edeceği malların üretimi için gerekli olan kaynakları bu amaçla kullanacağı yerde, söz konusu malları yerli olarak üretmek için çok daha fazla kaynak sarfetmek zorunda kalmışlardır" (86). Bütün bu gelişmeler sonucunda, 1960'lı yılların başından itibaren, bazı küçük uzak doğu ülkeleri (Hongkong, Singapur, Taiwan) iç pazarlarının sınırlı olması nedeniyle, ithal ikamesi dönemini uzun süre yaşamadan, ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçişi başarılı bir şekilde gerçekleştirmişlerdir.

İthal ikamesi ve ihracata yönelik sanayileşme stratejilerinin geçmişlerini kısaca bu şekilde belirttikten sonra, bu iki stratejinin uygulamada karşılaştıkları sorunlar, sınırlamalar ve birbirlerine olan üstünlükleri tartışmaya geçebiliriz: Bu konuda öncelikle şunu belirtelimki, AGÜ'lerin bu stratejilerden herhangi birini tercih etmeleri veya uygulamaları, hedefledikleri sonucun her zaman gerçekleşeceği anlamına gelmemelidir.

Bir kere, ithal ikamesi politikasının benimsendiği çoğu ülkelerde dış ticaret kısıtlamaların arkasına sığınmış, yüksek maliyetli, verimsiz endüstrilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Böyle sağlıklı bir yapı ise, kaynak israfına ve tüketici refahının düşmesine neden olmaktadır. Bunda, kurulmasına karar verilen endüstrilerin yanlış seçilmesinin etkisi büyüktür. Kurulacak endüstrilerin olmaması halinde ise çok uzun süreler desteklenmediği halde maliyetler bir türlü düşürülmemektedir".

(85) Engel Kanunu Gelir Arttıkça, Gıda Maddelerine Karşı Talebin Daha Az Oranda Arttığını İleri Sürer.

(86) Kindleberger C.P, Uluslararası İktisat, (Çev: Necdet Serin) Doğan Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara-1970, s.94-95.

İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini uygulayan ülkelerin karşılaştıkları diğer sınırlamalar ise; "Fiili ithalat ile potansiyel ithalatı birbirinden ayırmak ve uzun dönemde öncelikle, fiilen var olan ithalatın ikamesine yönelmek gereğidir. Aksi halde, fiilen var olan ithalata, ilave bir ithalatla karşı karşıya kalınabilir" (87).

İthal ikamesiyle ilgili başka bir nokta da, bu gelişme stratejisinden ekonominin öteki kesimleriyle, ileri ve geri bağlantılar yaratarak "kendi kendini besleyici" büyüme aşamasına ulaşmayı kolaylaştırması beklenirken, uygulamada bazan tam tersi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. İleriye bağlantılı endüstrilere, yüksek maliyetli ara malları sağlanması ve kullanılan ara malların geriye doğru bağlantılı yerli endüstrilerden değil, yurt dışından ithal edilmesi bu amacı engellemektedir.

İthal ikamesi, birçok ülkede devamlı korunmaya ihtiyaç gösteren sanayi dalları ortaya çıkarmıştır. Halbuki ithal ikamesi politikasının esasını, seçiciliği teşkil eder; gümrük vergiler ve ithalat sınırlandırmaları ile korunan alana, uluslararası rekabet gücü kazandırılması hedef olarak kabul edilir.

"Şayet malın arzı esnekse, yeterli piyasa genişliği mevcutsa, ithal fiyatlarına oranla yerli fiyatlar azalacak, mukayeseli üstünlüğün sağlanmasına doğru bir yönelme olacaktır. Bu da dış ticaretle ilgili önemli bir iktisadi koruma şekli olacaktır. Malın ithalatı sıfıra doğru giderken ithal fiyatları ile yerli fiyatlar eşitlenecektir" (88). Fakat, "malın yerli arz esnekliği az ise,

(87) Veysel Yayan, İhracatı Teşvik Tedbirleri ve Türkiye'de İhracatın Teşviki, DPT Yayını, İstanbul-1981, s.3.

(88) Ahmet Aker, Türkiye'de İthal İkamesi ve Mukayeseli Avantaj, Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul-1969, s.149.

üretimde artan maliyetler de söz konusu ise veya piyasa darlığı nedeniyle tam kapasiteyle üretim yapılmadığından ölçek ekonomilerden yararlanamıyorsa, artan maliyetler vardır; ithal ikamesi sağlanan alanda koruma, devamlı bir süreç haline gelecektir" (89).

Bir başka önemli sorun da, "ithal ikamesi politikasının ödemeler bilançosundaki açıkları azaltacağı (döviz tasarrufu sağlayacağı) yerde, birçok ülkede arttırıcı yönde sonuç vermesidir. Sermaye malları ve ara malları ithalindeki büyük artışlar ve yabancı sermaye şirketlerinin yaptıkları kar transferleri bu sonucu doğurmaktadır. Şöyle ki, ithal edilmekte olan bir malın yurt içinde üretimine başlanması için başlangıçta tesis, teçhizat, makine, ara malı ve bir kısım ham maddelerin ithali gerekmektedir. Buna patent vs. hakların sağlanması da dahildir. İthal ikamesinden beklenen, belirli bir dönem sonunda ürünün yurt içi katma değerini artırarak ithal bağımlılığını azaltmak ve en azından gerçekleştirilecek toplam döviz tasarrufunun katlanılan dış ödemeden fazla olmasını sağlamaktır. Buna ek olarak üretilen mala belirli ölçüde, ihraç imkanı vererek ithal gereksinimlerinden bir kısmının karşılanmasını sağlamaktır" (90). Ancak "bir taraftan ürünlerin yurt içi katma değerlerinin arttırılmaması, montaj sanayi şeklinde kalması; diğer taraftan ithal ikamesinde bulunan yabancı firmaların toplam ithalat artışında yüksek bir paya sahip olmalarının yurt dışı kar transferlerini gerektirmesi nedeniyle, ithal ikamesine yönelik gelişme politikası, dış ödemeler dengesinin bozulmasına sebep olmuştur".

İhracata yönelik sanayileşme politikasına gelince, ithal ikamesi'nde olduğu gibi bunun da gelişmekte olan ülkeler açısından, uygulamada karşılaştığı bir takım sınırlama ve güçlükleri vardır. Esas itibariyle, ihracata

(89) Ahmet Aker, A.g.m., s.151.

(90) Türkan Öncel, Ekonomide Dış Ticaret Politikası Alternatifleri ve Türkiye'de İhracatı Teşvik Önlemleri, Maliye Enstitüsü Konferansları, İ.Ü.İ.F. Yayını, İstanbul-1982, s.24.

yönelik sanayileşme politikasından beklenen, bir ülkede ihracatın büyümeyi uyarıcı etkisinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu da ihracat artış hızının, büyüme hızından daha büyük olduğu zaman gerçekleşir. (Kindleberger Modeli). İhracatın büyümeyi uyarıcı etkisi'nin temelinde ise şu yatmaktadır; Bir ülkenin ihracatına karşı talebin artması, o ülkenin ekonomik büyümesini hızlandıracak; bu Keynesvari çözümlemede, ihracat artışı gide-rek gelir artışına yol açacak, bu da Harrod-Domar mantığı içinde yeni tasarruflara ve artan miktarda yatırımlara yol açacak, ihracat miktarındaki bir artış yeniden gelir artışlarına yol açacaktır (91). Fakat uygulamada her zaman böyle olmamaktadır. Bunun başlıca nedenlerinden;

Birincisi, gelişmiş ülkeler ticarete karşı yönlü talep, ticarete karşı yönlü faktör büyümesi ve teknolojik gelişme ile büyümelerini sağlarlar. Buna ek olarak gelişmiş ülkeler arasındaki tekelleri rekabet ve gelişmiş olan ülkelerde üretimde egemen olan rekabet şartları, gelişmekte olan ülkelerin ticaret hadlerini aleyhlerine bozmaktadır" (92).

İkincisi,; gelişmekte olan ülkelerin şartları ticaretin gelişme için sağladığı fırsatları değerlendirme konusunda, kapasitelerinin, yapısal değişim kabiliyetleriyle, yani kaynakları en çok kazanç temin edecekleri alanlara kaydırma güçlerinin olmayışıyla sınırlıdır. Aynı şekilde, üretim unsuru ve mal fiyatları sosyal marjinal verimleri aksettirmemektedir ve gelişmek için ara malları ve sermaye mallarına olan büyük bağımlılık ve azami ihracat sağlandığı bir sırada, kaynakları tam kullanma kabiliyetinin yetersizliği gelişmeyi sınırlamaktadır.

İhracata yönelik gelişme stratejisi ile, ilgili bir başka güçlük de, gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünleri arasında tarım ürünleri ile sanayi

(91) Çelik Kurtoğlu, Dış Ticaret ve Teknik Seçimi, Ankara Üniversitesi, SBF, Yayın 381, Ankara-1975, s.79.

(92) Kindleberger, C.P, Uluslararası İktisat, (Çev:Necdet Serin), s.94-95.

hammaddelerinin en önemli yeri oluşturmaları, bunların ise dış talep gelir esnekliğinin sanayi ürünlerine kıyasla daha düşük olmasıdır. Bütün bunlara ek olarak, dış ticarete, piyasa arama, pazarlama ve bilgi eksiklikleri de gelişmekte olan ülkelerin ihracata yönelik sanayi dalı kurmasını güçleştirir.

İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi ile, ihracata yönelik sanayileşme stratejilerinin uygulamada karşılaştıkları sınırlama ve güçlükleri bu şekilde belirledikten sonra diyebiliriz ki; dış ticaret politikası açısından bu iki sanayileşme modelini ülke ekonomilerinin içinde bulundukları şartlardan soyutlamak gerekir.

Bilindiği gibi, günümüz ekonomilerinde her iki modele de örnek gösterebilecek uygulamacı ülkeler vardır. Ekonomik kalkınmasını tamamen dış ticaret esaslarına dayandıran ve geçmişte ihracat sektörünün gelişimine büyük önem veren İngiltere gibi ülkelerin yanında, kalkınmasını dış ticarete oldukça kapalı bir şekilde gerçekleştiren, Sovyetler Birliği gibi ülkeler de bulunmaktadır. Öyleyse, önemli olan, hangi model ya da stratejinin ülke gerçeklerine daha uygun olduğunu iyi şekilde saptamaktır (93).

Örneğin; Kindleberger'e göre, eğer dışarıda ülke ürünlerine uygun bir talep var ve ülke içi kaynaklar da bu talebi doyurmaya yeterli geliyorsa, ticaret gelişmeyi uyarmakta: Ancak, dış talep ülke ürünleri için yeterli değil ve ayrıca yurtiçi üretimde darboğazlar varsa, ticaret büyümeyi kısıtlamaktadır (94).

Buraya kadar yapılan tüm açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ihracat için üretim ile üretilen ürünlerin

(93) Gülten Kazgan, Uluslararası İktisat....., (C.P. Kindleberger'den Uyarlama), A.g.e., s.225-226'den naklen, C.P. Kindleberger, "Economic Development" Mc. Graw Hill, Book Company, Newyork-1965, s.253.

(94) Kindleberger C.P, Uluslararası İktisat, (Çev: Necdet Serin), a.g.e., s.95.

dışarıya satımını kolaylaştırıcı ve teşvik edici bir politika olduğu halde, ithal ikameci sanayileşme stratejisi dışarıdan getirilen malların ithalini kısıtlayıcı ve bunların yurt içinde üretilmesi için gerekli teşvikleri ve ekonomik korumayı sağlayıcı bir politikadır. Her iki politika da aslında, ekonomik etkileri yönünden simetriktir. Çünkü, her iki durumda da dahili üreticiler, daha ucuz üretim yapan yabancı üreticilere karşı korunmakta ve onların üretim ve ihracatlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Genel olarak ihracata yönelik sanayileşme politikası, "ülkelerin karar organlarına ithal ikamesi politikasına nazaran daha açık görünür. Eğer bir ekonomide ihracatı teşvik tedbirleri uygulanıyorsa, bu sadece devlet bütçesine bir yük getirir. Teşviklerden yararlanan kesim bir baskı grubu yaratarak teşviklerin azaltılması durumunda bunların eski seviyesinde devamını isteyebilir. İthal ikamesi politikası izlenmesi durumunda ise, eğer ülkede kurulu bir ithal ikamesi sanayi dalı yok ise, normal olarak hiç bir grup hükümet üzerinde baskı yaratarak ithal ikamesi politikasına sahip çıkmayabilir" (95).

İhracata ağırlık veren bir kalkınma stratejisinde daha çok dolaylı müdahaleler gereklidir. Karar organları ihracatın teşviki ile ilgilendikleri zaman ithal ikamesi politikasında olduğu gibi dolaysız kontrollere gerek kalmaz. Nedeni, ithal ikamesi politikası sonucunda eğer ekonomide bazı sektörlerde tekелci kuruluşlar ortaya çıktıysa, bu kuruluşların gücünü kırmak için bazı girişimlerde bulunmak gerekecektir. Aksi takdirde bunların sosyal açıdan zararlı oldukları ortaya çıkar. Diğer taraftan, ithal ikamesi politikasının üstün tarafları da vardır. Nitekim, 2.Dünya Savaşından sonra birçok ülkede (Örneğin, Japonya'da) izlenen bu politika sonucunda, özellikle dayanıklı tüketim malları sanayinde önemli üretim artışları olmuştur. Bu ülkelerin ithal ikamesi sanayi dallarını kurup geliştirmeleri sonraki dönemlerde dengesine olumlu yönde etkide bulunmuştur.

(95) S.Rıdvan Karluk, Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, EİTİA Yayını, Eskişehir-1981, s.106-107.

Fakat ithal ikamesi politikası izleyen ülkelerde iç pazar dar olduğundan, üretim artışı ile birlikte ortaya satış sorunu çıkmış, ihracat sağlanmadığı için etkin ölçekte işletmeler kurulamamış ve dolayısıyla maliyetler yüksek olmuştur. İthal ikamesi politikası izlenmesi sonucunda gelişen dayanıklı tüketim malları sanayinde ihracat sağlanamıyorsa, gelişim ancak belli bir seviyeye kadar devam edebilir. İşte bu nedenlerledir ki, dış ticaret politikasında ithal ikamesine yönelik gelişme politikası ile ihracata yönelik sanayileşme politikasını birbirinden kesin olarak ayırmak kanımızca mümkün değildir. Gelişmekte olan ülkeler açısından bu politikaları birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcısı olarak kabul etmek gerekir.

Sonuç olarak, dış ticaret politikası açısından strateji seçimiyle ilgili şunları söyleyebiliriz. "İhracata yönelik sanayileşmede üretim dallarının geliştirilmesi selektif bir sanayileşme modelini içerir. Bu model ülke içinde ithalatı yapılan bütü mallarla değil; üretim teknolojisi, hammadde ve ara-maddeler ve üretim alt yapısı itibarıyla ülke koşullarına uygun görülen belirli sanayi dallarındaki üretimin geliştirilmesine çalıştığı için, rasyonel bir ithal ikamesi politikası ile desteklenmeden, belirli ihraç sanayi kollarına ağırlık verilerek, dış pazarlara açılmak suretiyle kalkınma çabası, önemli güçlükler ortaya koyar. Öyleyse, gelişmekte olan bir ülkede ithal ikamesi politikası uygulanırken, aynı zamanda ihraç sanayiinde ağırlık verilebilir" (96). Zaten, ithal ikamesi politikasının uygulanması halinde de döviz ihtiyacı azalmamaktadır. Bu nedenledir ki, ihracatın arttırılması büyük önem arzeder. Şüphesiz, her iki politikanın gerektireceği ekonomik önlemler bakımından çelişen yönleri vardır. Onun için, ithal-ikamesi politikası ile ürünlere uluslararası rekabet gücü kazandırılmaz ve belirli bir gelişme aşamasına kadar, çeşitli teşvik ve yönlendirme önlemleri ile desteklenen İhracat Teşvik Politikası uygulanmalıdır.

(96) Türkan Öncel, a.g.m., s.26.

C-J İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Gelişmekte olan ülkeler ithalat-ikamesinin sınırlarına ulaştıktan sonra geleneksel politikalarını değiştirerek, dışa açılmaya başlamışlardır. İthalat ikamesi aslında ihracata-yönelik sanayileşmeye ters düşmez. "Ancak, böyle bir politikanın uzun-dönemde içe-dönük sanayileşmenin temel dayanağı olarak düşünülmesi bir çelişkidir. Bir kere, optimum üretim kapasitesi iç piyasa hacminden büyük olan tesislerin kurulması, ihracatın teşviki sonucunu doğurabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için böyle bir etki söz konusudur. Bu tip malların üretiminin planlanması, aynı zamanda bir ihracat kararının verilmesi anlamına gelecektir (97). "İthalat-ikamesinin başarılı bir ihracata-yönelik sanayileşmeye dönüşebilmesi için kalkınma planları böyle bir felsefeye göre hazırlanmalıdır. Bu da kaynak tahsisinin dinamik Karşılaştırmalı Üstünlüklere göre yapılmasını gerektirir" (98). Bu tür bir sanayileşme ise niteliği gereği "seçici" olacaktır. İhracata yönelecek endüstrilerin emek, sermaye, teknoloji, kapasite ve kuruluş yeri gibi temel ekonomik özellikler yönünden ülke koşulları ile bütünleştirilebilmeleri gerekir.

"Geleneksel ithal ikamesi uygulayan ülkelerde de uygun önlemler alınarak, ekonomik yapı dışa açılma yönünde değiştirilebilir; Bu önlemler üç grupta toplanabilir" (99).

Birinci grup önlemler; Bu konuda uygulanacak önlemlerin bir bölümü kur politikası ile ilgilidir. "Dışa açılmanın önemli bir koşulu esnek bir kur sistemine geçilerek, sabit kur sisteminin özelliği olan ulusal paranın dış değerindeki aşırı değerlenmelerin önlenmesidir. Döviz kurlarında bir yan-

(97) Halil Seyidoğlu, "Uluslararası İktisat, s.435.

(98) Gülten Kazgan, "Dış Açık Büyüme., s.73.

(99) Halil Seyidoğlu, "Uluslararası İktisat., s.436.

dan esnek bir sisteme geçilirken, diğer yandan da katlı-kur uygulamaları terkedilerek birleşik, tek bir döviz kuru benimsenmelidir. Böylece tüm dış ticaret sektörleri aynı ölçüde özendirilmiş olur".

Esnek kur uygulaması döviz kurlarının satınalma gücü paritesine, yani iç ve dış enflasyon oranları arasındaki nisbi farka göre sürekli ayarlanmasını gerektirir. Aşırı-değerlenmenin önlenmesi bakımından bu zorunludur. Kuşkusuz en sağlıklı yol enflasyona yer vermemektedir. Ekonomik istikrar, genel olarak kalkınma için olduğu kadar, ihracatın artırılması bakımından da gerekli bir koşuldur.

İhracatın teşvikinde yalnız kur ayarlamaları gibi parasal önlemler yeterli değildir. Esnek kur politikası ile birlikte, dış ticaret sektörlerinde üretim verimliliğini artırıcı önlemlere ağırlık vermek gerekir. Uygun teknoloji seçimi, iş gücünün eğitimi, alt yapının tamamlanması, optimum kapasite kullanımı ve kurumsal düzenlemelerin yapılması bu önlemler arasında sayılabilir. Kur ayarlamalarıyla dış dengeyi sağlamaya çalışmanın içerde enflasyon hızını artırmak gibi bazı olumsuz sonuçlarının bulunduğu da unutulmamalıdır.

İkinci grup önlemler; ihracat endüstrileri ile ithalat-ikamesi endüstrilerine sağlanan teşvikler arasındaki (ithalat-ihracat konan gümrük vergileri, tarifeler, kotalar ve efektif döviz kurları) dengesizliği gidermeye yönelik politikaları kapsar. Kotalar, tarifeler, yasaklamalar ve kambiyo kısıtlamaları ile ithalat ikamesi endüstrilerine yüksek bir koruma sağlanmaktadır. Oysa başarılı bir ihracat seferberliği için ihracatın da aynı ölçüde, hatta daha fazla teşvik görmesi gerekir. Çünkü ihracatta büyük risk ve belirsizlik durumu vardır. İhracatçı dış piyasanın yoğun rekabeti ile karşı karşıyadır. Buna karşılık henüz pazarlama kanallarını tam olarak kurmuş değildir, maliyetler yüksektir, üretim kalite ve ambalajlama yönünden uluslararası standartlara uygun değildir. İthalat ikamesi üreticileri ise, emin ve rizikosuz bir iç piyasada çalışmaktadırlar.

Dolayısıyla, ithalat ikamesi endüstrilerine sağlanan yüksek ölçüdeki teşviklerin ihracattaki olumsuz etkilerini gidermek için, genellikle ihracat endüstrilerine de vergi iadesi, vergi, resim ve harç istisnası, ithal girdilerinden gümrük alınmaması, döviz tahsisi gibi bazı kolaylıklar sağlanmaktadır. Ancak ihracatın bu yoldan özendirilmeye çalışılması devlet bütçesi için önemli bir gelir kaybına neden olmaktadır. Ayrıca, ülkelerarası rekabet eşitliğini bozduğu gerekçesiyle GATT gibi uluslararası kuruluşlar da, bu uygulamalara karşı çıkmaktadırlar.

İhracatı özendirmenin diğer bir koşulu da ithalatta belirli bir zamanlamaya tabi olarak, liberasyona gidilmesidir. Özellikle kotalar, aşırı koruma sağlamalarının yanında, önemli kaynak israfı doğuran uygulamalardır. Dolayısıyla, bunların kaldırılması kaynak etkinliği yönünden de olumlu bir gelişme sayılacaktır. Çünkü, koruma aracı olarak tarifelere dayanan bir sistem, daima miktar kısıtlamalarına dayanan bir sistemden daha az sakıncalıdır. Bu bakımdan dışa yönelmek isteyen ülkeler ithalatta liberasyona, kotaların kaldırılması ile başlarlar. Bunun yanında gümrük tarifelerinde de (etken koruma oranları dikkate alınarak) yeknesaklık sağlanmalıdır. Böylece endüstrilerin eşit oranda dış rekabete açılarak dinamik Karşılaştırmalı Üstünlüklere uygun bir yapısal değişme içine girmelerine olanak verilmiş olunur. Nihayet zamanla gümrük tarife oranlarında da kademeli bir indirimle gidilmelidir. Bu şekilde sistem belirli bir zaman perspektifi içinde liberasyona kavuşturulmuş olur. Belirtmek gerekir ki, gümrük tarifelerinin kaldırılması yerli üretimin tamamen korumasız bırakılması anlamına gelmez. Tarife indiriminin esnek kur sistemiyle birlikte uygulanması, artan ithalat talebinin döviz kurlarını da yükseltmesine yol açar. Yükselen döviz kurları ise, ithalat ikamesi endüstrilerine koruyucu etki sağlamış olur. Başka bir deyişle, eskiden yüksek tarifelerin yaptığı görevi, şimdi yüksek döviz kurları yerine getirir.

Üçüncü grup önlemler; ihracata yönelik politikalar mal, faktör ve döviz piyasalarına, Hükümet müdahalelerinin azaltılmasını gerektirmekle birlikte bu müdahalelerin bütünüyle kaldırılmasını da ifade etmemektedir. Aksine başarılı bir ihracat atılımı, ancak Hükümetin desteği altında gerçekleştirilebilir. Üçüncü grup önlemler de, bunları kapsamaktadır. İhracatın artırılması için gereken Hükümet müdahaleleri arasında ihracatçıların eğitilmesi, ekonomide bir ihracat bilincinin yaratılması, malların dış piyasalarda tanıtılması, yabancı piyasalara çıkış konularında ihracatçılara yardım edilmesi vs. gibi önlemler belirtilebilir. Ayrıca, ihracatçıların ülkelerarası kalite, ambalaj, norm ve standartlarla ilgili olarak aydınlatılmaları da, büyük bir önem taşımaktadır. Bunların dışında, bürokratik işlemlerin azaltılması hem kaynak israfını önleyecek, hem de ihracat işlemlerini hızlandıracaktır.

II. BÖLÜM

İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI VE ANALİZİ

İhracatı Teşvik politikası, "ihracat için üretime ağırlık veren ve üretilmiş ürünlerin ihracatını -Dış satımını- kolaylaştırmak için teşvik tedbirleri uygulamasını kapsayan bir dış ekonomi politikasıdır. Dolayısıyla, "günümüzde gelişmiş ve AGÜ ülkeleri çoğu ihracatı teşvik etmek için, çeşitli tedbirler uygulamaya koymaktadırlar. Bu anlamda, ihracatı teşvik tedbirleri, maliyetleri düşürerek veya gelirleri artırarak ihracatı kârlı kılan tüm tedbirleri kapsamaktadır" (1).

Bu bölümde, ihracatı teşvik politikasının temel özellikleri ile bu özellikler çerçevesinde uygulanan ihracatı teşvik tedbirleri (Mali, Ekonomik ve İdari Teşvik Tedbirleri) ayrıntılı olarak ele alınıp incelenecektir.

I- GENEL OLARAK İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Dış ticaret politikası açısından ihracatı Teşvik Politikası, uygulaması, günümüzde gelişmekte olan ülkelerin ve AGÜ'lerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmeleri için, gerek siyasi gerekse ekonomik çevrelerce tartışılmaksızın kabul edilmiş olması, vurgulanması gereken bir gerçektir.

Bir çok gelişmekte olan ülke veya AGÜ, benzer kaynak donanımı, benzer fırsattan ve benzer siyasi rejimlere sahip oldukları halde; dışa dönük sanayileşme politikalarını benimsemiş ülkeler, daha yüksek bir ekonomik kalkınma performansı göstermişlerdir.

(1) Rıdvan Karluk, Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, EİTİA, Eskişehir-1981, s.108.

Ancak, 1960'lı yılların başına kadar hemen hemen hiç bir gelişmekte olan ülke, Dışa dönük sanayileşme stratejisini uygulamaya koymamıştır. Bu ülkeler 1960'lı yılların başından itibaren, sanayileşmede uzun süre uyguladıkları ithal ikamesine dönük sanayileşme stratejisinin ekonomide darboğazlara neden olması ve dolayısıyla bu ülkelerin kalkınmak amacıyla ihtiyaç duydukları döviz girdilerini sağlayamamaları ve sık sık ödemeler bilançosu sorunlarının gündeme gelmesi sonucun, bu ülkeleri dışa dönük -ihracata yönelik- sanayileşme politikası uygulamak zorunda bırakmıştır" (2).

Birinci bölümde, dış ticaretin teorileri ayrıntılı olarak incelendiği için, bu bölümde tekrar teorik ayrıntılara girmeden, ihracatı teşvik politikasını uygulamasının önemi ve gerekliliği ile gelişmekte olan ülkelerin iktisadi gelişmelerine müsbet etkileri üzerinde durulacaktır.

A-] İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASININ KAPSAMI

Öncelikle şunu belirtelimki ihracata yönelik dış ticaret politikası ile ihracatı teşvik politikasını aynı anlamda ele almak mümkündür. "İhracata yönelik dış ticaret politikası veya ihracatı teşvik politikası, ihracat için üretime ağırlık veren ve üretilmiş ürünlerin ihracatını kolaylaştırmak için, alınacak tedbirleri kapsayan bir dış ekonomi politikasıdır" (3). Ancak, anlaşılacağı üzere ihracata yönelik dış ticaret -Teşvik Politikası- korumacılığa dayalı ithal ikamesi politikasının bir alternatifi değil tamamlayıcısı ya da nihai aşamasıdır.

Şüphesiz, ihracatı teşvik politikasında, ihracat için üretim artışının sağlanması kadar, üretilecek bu ürünlerin dış pazarlarda satış gücüne ulaşabilmesi için gerekli olan teşvik ve desteklerin verilmesi de önemli bir konu olmaktadır. Bu çerçevede, "sanayi ürünleri ihracatının artırılması için

(2) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, Turhan Kitabevi, 5.Baskı, Ankara, 1986, s.433-435.

(3) S.Rıdvan Karluk; a.g.e., s.108.

üretimden başlamak üzere bir ihracat stratejisinin geliştirilerek ülkenin ekonomik durumuna uygun bazı tedbirlerin alınması bir zorunluluk olmaktadır. Bu tedbirlerin, sanayileşme başlangıcında ihraç potansiyeli olan sanayi dallarına ve ihraç mallarının pazarlanmasına, öncelik verilmesi şeklinde, olmalıdır. Bu bağlamda, bu tedbirlerin tamamı ihracatı destekleme politikası içinde mutalaa edilir. Dolayısıyla, ihracat teşvik tedbirleri, ihracatı artırıcı özellikler taşıyan tedbirlerdir" (4).

Örneğin, günümüzde gelişmekte olan ülkelerin yüksek koruma duvarları arkasında sürdürdükleri ithal ikamesi politikası sonuç olarak, bir çok ülkenin dahil de üretmeye başladığı sınai ve yarı sınai ürünü ihraç etmeye başladıkları görünmektedir. Fakat bu ülkeler dünya piyasalarında, dahil de pahalı olarak üretmiş oldukları ürünlerin satışında çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu sebeple, ihracatın, dahildeki üretim maliyetlerindeki fazlalıktan doğan dezavantajı ortadan kaldıracak ölçüde desteklenmesi zorunluluğu ortaya çıkar.

Bütün bunlar, gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmenin başlangıç döneminde ihracatın teşvikinden çok, ithal ikamesi politikasına ağırlık verilmesine sebep olmuştur. "Buna rağmen İkinci Dünya Savaşından sonra Güney Kore, Hong-Kong, Taywan, Singapur gibi gelişmekte olan Asya ülkeleri, ithal ikamesi politikası yanında, ihracatı geliştirme ve teşvik politikalarına da gereken ağırlığı vermiş ve bunun meyvelerini almaya başlamışlardır" (5).

Çağımızda, gelişmekte olan ülkelerde ekonomi politikasının temel amacı, kalkınmayı hızlandırmak ve sanayileşmeyi sağlamaktır. Bunun için tarifeler ve miktar kısıtlamaları ile, yeni kurulan genç sanayiler dış rekabete karşı korunarak gelişimleri sağlandıktan sonra, "dışa dönük" politikalar izlenmekte ve ihracata ağırlık verilmektedir.

(4) S.R. Karluk, a.g.e., s.125.

(5) İbid, s.81-92.

B-] İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASININ ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ

Günümüzde, serbest dış ticaret, 19. yy. da görülen örneklerin İngiltere'nin- aksine, ekonomik kalkınmada güçlü bir motor rolü oynamaktadır. Bugünün ekonomik büyüme merkezleri; Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya'dan oluşmakta ve bu ülkelerde kişi başına reel gelir hızla artarken, ilkel madde ihracatçısı ülkelerde buna paralel bir gelişme görülmemekte veya sağlanamamaktadır. Bunun başlıca nedenlerinden biri, İlkel maddelerin katma değerinin düşük olması, dolayısıyla, bu maddelere olan dış talebin -dünya ticaret hacmindeki büyümede görülen yavaşlamanın etkisiyle- azalması veya düşük olmasıdır.

Diğer bir neden ise, "dünya ticaretinin yapısında ilginç değişmelerin olmasıdır. 20. yy. da dünya ticaretinin çok büyük bir bölümü gelişmiş ülkeler arasında yapılmaktadır. Dolayısıyla sanayileşmiş ülkelerin, sanayileşmemiş ülkelerle yaptıkları ticaret nispeten önemsizdir. Dünya ticaretinin yapısındaki bu değişikliklerin önemli sayılabilecek nedenleri, aşağıdaki faktörlerle açıklanabilir" (6).

1-) Teknolojik ilerleme, doğal hammaddeler, sentetik olanların ikamesine olanak sağlamıştır. Kauçuk, ipek, jüt, yün, deri ve nitrat'lar artık suni yollardan elde edilebilmektedir.

2-) Sanayinin yapısında da hafif sanayilerden, ağır sanayilere Demir-Çelik hammaddelerine doğru kayma olmuştur. Oysa ağır sanayi mamullerinin hammadde kapsamı çok düşüktür.

3-) Sanayileşmiş ülkelerin hammadde talebinin artması ulusal hasıllarının bunun gerisinde kalmasına neden olmuştur.

(6) Halil Seyidoğlu, Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Turhan Kitabevi, Ankara-1982, s.129-130.

4-) Tarım ürünleri toplam talebinin gelir esnekliği düşüktür, bu nedenle gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir artarken, gelişmekte olan ülkelerin ihracatına talep daha yavaş artmaktadır.

5-) Gelişmiş ülkelerin tarım kesimini ve hafif sanayi dallarını korumak için koydukları yüksek gümrük vergileri ve kotalar gelişmekte olan ülkelerin ihracatını önleyici etkide bulunmaktadır.

6-) Bugünkü gelişmekte olan ülkeleri, 19. yy. daki ülkelerde olduğu gibi, zengin toprakların bulunduğu yeni yerleşme bölgelerine sahip değildirler, aksine aşırı nüfus kalabalığından şikayetçi olup, doğal kaynak kullanımının sınırına ulaşmışlardır.

7-) Son olarak, bugünkü gelişmekte olan ülkeler dinamik bir uygarlığın kültür, kurum ve teknolojisini de hazır bulmamışlardır. Kalkınmalarını engelleyen ve geçmişi çok eskilere kadar uzanan ekonomik ve toplumsal engellerle karşı karşıyadırlar. Örneğin, toprak mülkiyeti feodalitenin kalıntısı durumunda, kamu yönetimi çağın gereklerine uygun bir biçimde çalışmamakta, çalışma disiplini eksik vb. mevcuttur.

İşte, günümüzde gelişmekte olan ülkeler, dış ticareti sanayileşmenin bir aracı olarak gördüklerinden, dünya ticareti içindeki paylarını sınırlayan yukarıdaki faktörlerin etkilerini ortadan kaldırmak veya asgariye indirmek için, dış ticaret ilişkilerini ekonomik kalkınmaya uygun biçimde düzenlerken, devlet müdahalesinin zorunluluğunu da kabul ederler.

Bugünün sanayileşmiş ülkelerden ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya gibi ülkeler; geçmişte, o zamanki ekonomik şartları kalkınmaya daha elverişli olduğu halde, yoğun bir dış koruyuculuk deneyiminden geçtikten sonra kalkınmışlardır. Bugün onlar için sorun, yoğun sermaye birikimi ve teknolojik ilerlemenin sağladığı sınırsız üretim artışına, dünya çapında piyasalar bulabilmektedir. Bu ise, herşeyden önce kotalar, gümrük tarifeleri ve

kambiyo denetimi gibi kısıtlamaların kaldırılmasını ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesini gerektirir. Halbuki gelişmekte olan ülkeler için sorun, mamullerine pazar bulmaktan çok, sermaye stokunu tamamlayarak, teknoloji açığını gidermek ve dolayısıyla üretim kapasitelerini arttırabilmektir. Bu ise dünya piyasalarının ele geçirilerek, yayılma amacı güden yabancı üreticilere karşı koruyucu bir politika izlemeyi gerektirir.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma faaliyetlerini sınırlayan faktörlerin başında, dış ödeme güçlükleri yer almaktadır. Bu ülkelerin dış ödeme bilançoları her yıl açık verir ve bu açıklar sermaye hareketlei ile kapatılır. Ancak bu ülkelerin kalkınma çabası, mevcut açığın daha da artmasına sebep olur. "Çünkü kalkınma; ülkenin sahipolduğu sermaye malları stokunda devamlı ve mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde net artışlar sağlanması, yani sermaye birikimi demektir. Sermaye mallarının büyük bir kısmı ise, ancak başka ülkelere yapılacak ithalatla karşılanabilir. Ayrıca, kurulan sanayinin ham ve yardımcı madde ihtiyacı da, kısmen dışarıdan karşılanmaktadır. Nihayet, yatırımların hızlandırılmasıyla birlikte artan gelir de, yabancı ham ve yardımcı maddelerin talebini artırır. Gelişme çabasına girişmiş olan bir ülke, çok zengin petrol kaynaklarına sahip değil, ithalat talebini ihracattan elde ettiği dış satın alma gücü ile karşılayabilecek halde değilse, ithalat talebi kısa zamanda, ithalat kapasitesini aşacak ve dış ekonomik ilişkilerde güçlükler başgösterecektir. Bu güçlüklerin giderilmesi için, bir kısım yatırımların kısılması, ithalata tahditlerin konulması gibi önlemler alınabilir; fakat bütün bu önlemler, kalkınma hızını düşürecek ve sonuçta kalkınmayı geciktirecektir" (7).

Yurt dışından sermaye ithalini/yabancı sermaye transferleri dış borçlanmayı arttırmak suretiyle kalkınmayı geciktirmeye sebep olan yukarıdaki önlemlere başvurulmasından ve bu ilk dengesizliği geçiştirmek, gelişmekte olan ülkelerin -daha çok siyasi nedenlerle- üzerinde durdukları

(7) Memduh Yaşa, Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi ve Dış Ticaret, Dış Ticaret ve Ekonomik Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul-1969, s.31.

ve kısmen başarılı oldukları bir politikadır. Ancak bununla soruna uzun vadede ve kesin bir çözüm yolu bulunmuş olmamaktadır. Çünkü, bir müddet sonra kar, ana mal transferi, borç ödemeleriyle dışarıya himaye akımı başlayacak ve ithalat kapasitesi tazyik edilmiş olacaktır. Bu nedenle, sermaye ithali ve dış borçlanma geçici bir süre için ithalat kapasitesini arttırarak, ithalat talebi sağlansa bile, uzun vadeli ve kesin bir çözüm ancak, ihracattan elde edilecek dış satınalma gücünün ithalat talebini karşılayacak bir seviyeye çıkarılmasıyla sağlanabilecektir. Yani, ihracatın geliştirilmesi ekonominin uzun vadede dengeli kalkınmaya ulaşmasının temel şartıdır" (8). Öyleyse dış ticaret açısından ekonomik kalkınma, yalnız arzulanan oranda bir kalkınma hızı yaratacak yatırımların yapılmasıyla gerçekleştirilmemekte, yatırımların ileride ithalat talebini karşılayacak ve ihracat endüstrisi yaratacak bir biçimde olmasını da gerektirmektedir.

Demek ki, "bir ülkenin sınai kalkınmasına paralel olarak, hammadde yarı mamul madde ithalatı kendiliğinden yükselmektedir. Bu nedenledir ki, ithal ikamesi ile başlayan sanayileşmenin ihracata dönük bir duruma getirilmesi gerekir" (9). Dolayısıyla, ihracat endüstrilerindeki gelişmelerin, ekonominin diğer sektörlerine yayılışını, modern iktisatçılar "ileriye bağlantı" ve "geriye bağlantı" kavramlarıyla açıklamaktadırlar. İhracat kesiminde üretimin genişlemesi bir yandan, bu kesimin girdi olarak kullanılan öteki kesimlerin üretimine talep yaratırken, diğer yandan da bu kesimde çalışanların tüketim taleplerinin artmasına yol açar. Bu da ekonominin geri kalan kesimlerinde üretim hacminin büyümesine ve ileri teknolojinin kullanılmasına neden olur. İhracattaki büyümenin bu yolla tüm ekonomiye yayılmasına, ihracat kesiminin "geriye doğru bağlantıları" denir.

(8) Memduh Yaşa, a.g.m., s.31.

(9) Hikmet Çetin, Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans heyeti, 1969, s.56.

Diğer taraftan, ihraç edilebilir malların arzının bollaşması, kalitesinin yükselmesi ve fiyatının düşmesi bu malları hammadde ve ara mal olarak kullanan diğer endüstrilerin kurulmasına veya gelişmesine katkıda bulunur. Bu ise, ileriye doğru bağlantıları ifade etmektedir. Örneğin 19. yy. da bir çok ülkenin İngiltere, Birleşik Amerika, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika'nın, kalkınma hamleleri bu örneğe uymaktadır.

"Sanayileşmekte olan ülkeler, yeni kurulan ekonomilerini belirli bir kalkınma aşamasına gelinceye kadar dış piyasanın rekabetinden korumak zorundadırlar. Aksi halde bir açık pazar durumuna düşebilirler. Osmanlı imparatorluğu denemesi bunun açık bir örneğidir" (10). Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu, Batı'daki sanayi devrimine ayak uyduramadığı gibi, yerli üretimi koruyacak bir gümrük politikası da uygulayamamıştır. O nedenle, küçük el tezgahlarına dayalı, yüksek maliyetli yerli üretim, Avrupa'nın sanayi mamulleri ile rekabet edemez oldu. Bunun sonucu olarak, yeni sanayiler kurulamamış ve mevcut olanları da çökmüştür. Dolayısıyla, buna benzer deneyler, gösteriyorki gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma sürecinde yoğun bir himaye politikası izlemelerinin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Buraya kadar değindiğimiz hususlardan da anlaşıldığı gibi, gelişmesini geçen yüzyılda tamamlanmış bugünün sanayileşmiş ülkeleri ile 2.Dünya savaşıdan sonra, sanayileşme çabalarını hızlandıran ve gelişmekte olan ülkelerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilmeleri oldukça zordur.

"Çünkü, bu ülkelerin sınai mal üretim ve ihracatları gelişmiş ülkelerin yıkıcı rekabet ile karşı karşıyadır. Gelişmiş ülkeler özellikle sınai malları daha ucuza ve daha kaliteli olarak ürettiklerinden, diğer ülkelerin en azından belli bir süre üretim ve ihracatı teşvik önlemleri uygulamaları bir

(10) Halil Seyidoğlu, Türkiye'de Sanayileşme, s.128.

zorunluluktur. Bu nedenle, gelişmekte olan bir ülkeden, sınavi nitelikte ki bir malın ihracatının gerçekleştirilebilmesi için, bu malın ülke içinde üretimine ve daha sonra bu üretilen malın ihracatını sağlayacak teşvik önlemlerinin alınmasına bağlıdır" (11). Başlangıçta, ihracatı özendirici ve teşvik edici önlemlerin ne kadar gerekli olduğu bu ülkeler tarafından bilinmektedir.

Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde, ihracata bu yolla sağlanan mali ve parasal yardımlar, dünya ekonomisi açısından kaynakların karşılaştırmalı üstünlüklere göre tahsisine yol açarak, uluslararası ihtisaslaşmaya da katkıda bulunması bakımından önemlidir. Çünkü, bu önlemler olmaz ise, gelişmekte olan ülkeler yüksek tarife duvarları arkasında ve miktar kısıtlamalarının koruyuculuğunda sanayileşmelerini gerçekleştirmek isteyeceklerdir. O zaman da, karşılaştırmalı üstünlüklerden yoksun, optimum ölçekte kurulmamış ve dış rekabetten uzaklaştığı için, ekonomik etkinliği olmayan sanayiler ortaya çıkacaktır. Koruma süresinin sonunuda, uluslararası pazarlarda rekabet şansını elde edebilecek sanayi dalları da oluşabilir ama, önemli olan, ihracata yapılacak yardımların dünya ekonomisi açısından daha doğru bir ihtisaslaşma ve etkin bir kaynak dağılımına yol amasına yardımcı olunmasıdır. Bu konuda, dünya ülkelerinden olumlu ve olumsuz sayılabilecek, örnekler mevcuttur.

Nitekim, Güney Amerika ülkelerinden bazıları (Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Meksika) nispeten basit ithal ikamesi aşamasını tamamladıktan sonra ithal ikamesinin daha ileri aşamalarına geçmişler, fakat her ileri aşamada giderek artan maliyetlerle karşılaşmışlardır. Bunun nedeni, bir öncekine göre bir sonraki ithal ikamesi aşamasının, daha fazla sermaye gerektiren -sermaye yoğun- sanayi dallarında oluşması ve kurulu kapasiteden pazar darlığı sebebiyle tam olarak yararlanılamamasıdır. Ayrıca, her aşamada ithal edilen yarı işlenmiş maddeler ile makine ve teçhizata duy-

(11) S.R. Karluk, Türkiye'de İhracata Yönelik, s.125-126.

lan ihtiyacın yeterince karşılanamaması ithal ikamesinin oldukça düşük olmasına yol açmıştır. Diğer taraftan, güney Amerika ülkelerinin ithal ikamesinin ileri aşamalarında ihracata gereken önemi vermemeleri sonucunda bu ülkelerin dış borç ödemelerinde zorluklarla -döviz darboğazı nedeniyle- karşılaşmalarına neden olunmuştur. Bu durum bu ülkelerin ekonomik gelişmelerini yavaşlatmıştır.

Buna karşılık, "sanayileşme çabalarını dışa açık bir ekonomik düzen içinde yürüten çoğu gelişmekte olan ülkelerde, ihracatı teşvik politikası uygulaması genellikle korunmakta olan dahili ekonominin belli bir gelişme seviyesine ulaştıktan sonra, görülmüştür. Örneğin; Günümüzde sınai mal ihracatı hızla gelişen Taiwan, Güney Kore ve Singapur gibi ülkeler, sanayileşme çabalarına önce bazı temel sınai ürünleri ithal ikamesi yoluyla ülke içinde üreterek başlamışlardır. Fakat, kısa sayılabilecek bir sürede dışa dönük üretime ve ihracata yönelik sanayileşme politikalarını izlemeye geçerek, önce, emek yoğun ürünlerin ihracatına serbest dış ticaret rejimi uygulayacak duruma gelmişlerdir. Adı geçen ülkeler 1960-1966 döneminde imalat kesiminde en yüksek ihracat-hasıla oranına ulaşmış ve 1966-1973 döneminde bu oranı daha da arttırmışlardır" (12).

Sonuç olarak diyebiliriz ki; ihracat artışı milli geliri çoğaltarak, dolaşsız olarak kalkınmayı olumlu yönde etkilerken, döviz darboğazını genişletmek suretiyle, ekonomik kalkınmaya destek de olduğu için, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından "ihracatı teşvik politikasının" önemi büyüktür, bu nedenle uygulanması gereklidir.

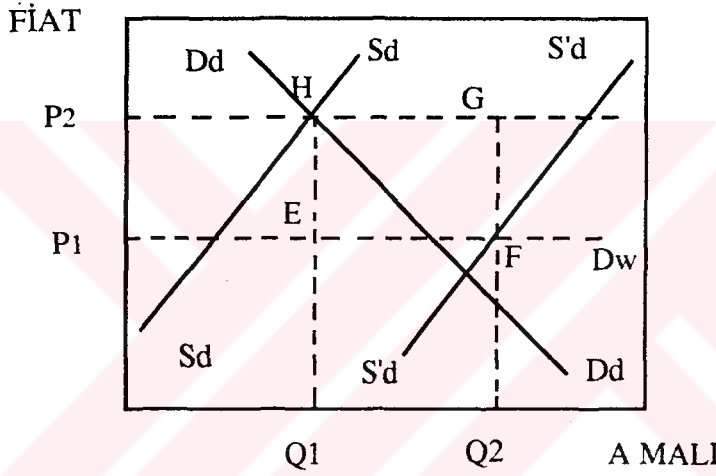
C -] İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASININ ETKİLERİ

1-) İhracatı Teşvik Politikasının Yurt İçi Sanayii Koruyucu Etkisi:

Günümüzde bütün ülkeler ihracatı teşvik için çeşitli tedbirler uygulamaktadır. "Bunlar arasında, örneğin; Vergi iadesi, düşük faizli kredi, ucuz girdi sağlanması, gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti vb. önlemler yer alır. İhracatı teşvik önlemleri/tedbirleri, önemli farklılıklar gösterse de bunların

(12) S.Rıdvan Karluk, Türkiye'de İhracata Yönelik, s.127.

ortak noktası, ihracatçı bakımından dış satımın karlılığını artırmalarıdır" (13). O halde, yukarıdaki düşünceden hareketle, tüm ihracatı özendirme önlemleri bir tür "SUBVANSİYON" şeklinde ele alınabilir. İhracata çeşitli yollarla yapılan subvansiyonlar ihraç mallarının üretimini artırır. Dolayısıyla, "Sübvansiyonlar, yurtiçinde üretilen sınai malların maliyetlerinin düşürülüp, uluslararası rekabet gücü sağlayacağı için, gümrük vergilerinde olduğu gibi koruyucu bir etkiye sahiptir" (14). "İhracata çeşitli şekillerde yapılan subvansiyonların yurt içi sanayiye nasıl bir koruyucu etkisinin olduğunu kısmi denge analizi çerçevesinde bir şekil yardımıyla açıklayabiliriz" (15).

Şekil 4- İhracat Subvansiyonlarının
Yurtiçi Sanayii Koruyucu Etkisi

Şekil 4'de dikey ekseninde dünya fiyatları dolar cinsinden gösterilmiştir. Buna göre, $S_d S_d$ dolar fiyatları karşısındaki A malının ARZ eğrisini, $D_d D_d$ 'de A malına olan talep eğrisini ifade etmektedir. D_w ise dünya talep eğrisidir (dış talep), Fiyat P_2 seviyesinde bulunan, yurtiçi üreticiler, OP_2 fiyat seviyesinde bulunan, yurtiçi üretilen OP_1 kadar dünya fiyatlarının

(13) S.R. Karluk, Uluslararası Ekonomi Teori Politika Sistem Kuramları, Bilim ve Teknik Yayınları, İstanbul-1991, s.289.

(14) S.R. Karluk, a.g.e., s.290.

(15) Metindeki Şekil, S.Rıdvan Karluk, a.g.e., s.289'dan alınmıştır.

üzerinde bulunduklarından OP_1 fiyatından ihracat yapmamaktadır. Çünkü yurtiçi fiyatlar, dünya fiyatlarından P_1P_2 kadar daha fazladır. Şimdi, hükümetin iç fiyatlarla dünya fiyatları arasındaki $P_1 P_2$ farkını birim başına ihracatta sübvansiyon yolu ile yurt içi üreticilere ihracat yapmaları şartıyla geri verdiğini varsayalım. Bu durumda ülkenin A malı arz eğrisi, OQ_2 olarak kabul edilen üretim kapasitesinin tümünü kullanmaya imkan sağlayacak şekilde sağa kayacaktır: $S'_d S'_d$ böylece bu ülkede izlenen ihracatı teşvik politikasının sonucu olarak OQ_2 kadar üretip, bunun OQ_1 kadarını OP_2 fiyatından yurt içinde satacak, $O_1 Q_2$ kadarını da OP_1 fiyatından yabancı ülkelere ihraç edecektir.

Şekilde EFGH dikdörtgeni ihracatçının devletten aldığı sübvansiyon miktarını göstermektedir. Bu alan bir anlamda devletin gelir kaybıdır. Kısa dönemde yurt içindeki tüketiciler OQ_2 kadarlık A malı tüketiminde P_1 EHP2 alanı kadar yabancı tüketicilere göre fazla ödemede bulunacaklardır. İhracatçıya vergi iadesi veya sübvansiyonlar verilmesi sonucunda, üretimin tam kapasiteye ulaşması, ölçek ekonomilerinin ortaya çıkarak birim maliyetlerin düşmesine sebep olunabilir. Bunun sonucunda, yurt içi tüketicilere de P_2 fiyatının altında bir fiyattan satış yapmak mümkün olabilir. Fakat bu fiyat düşünün belirlenebilmesi için piyasa çeşidi ile firmaların yapılarını bilmek gerekir. Bu iki durum açıklanmadan, maliyet azalışlarından tüketicilerin yararlanıp yararlanamayacaklarını önceden söylemek mümkün değildir. "Niteliği gereği ihracat subvansiyonları dış ticarete gizli bir müdahale aracı durumundadır. Bu aracın "Gizliliği" ihracat önlemlerinin ihracatçıya sağladığı gerçek korumayı kesin biçimde ölçmenin çoğu kez mümkün olmamasından ileri gelir" (16).

(16) S.Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, s.291.

2-) İhracatı Teşvik Politikasının İktisadi Gelişme Üzerindeki Olumlu Etkileri:

Bugünün gelişmiş kapitalist ülkelerinde, dış ticaret politikası veya dolayısıyla ihracatın teşviki politikası oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. "İhracatın teşviki, 17. yy. da sömürge hareketlerinin bir unsuru olarak modern anlamda dış ticaret şirketlerinin desteklenmesi şeklinde ilk kez İngiltere'de ortaya çıkmış sonra Avrupa'ya yayılmıştır. Japonya 19. yy.ın ikinci yarısında, ABD ise 1918'lerde ihracatı, dış ticaret şirketleri aracılığıyla teşvik etmeye başlamıştır" (17). Buna karşın, AGÜ'de ihracatın teşviki yeni bir olgudur. AGÜ'ler arasında gerçek anlamda ihracatı teşvik tedbirlerini, 1960'lardan itibaren ihracat-yönelik büyüme modelini tercih etmiş bir dizi AGÜ'de uygulamaya başlamıştır. Günümüzde, azgelişmiş pek çok ülke, ihracat mallarının, fiyat ve kalite yönünden batılı rakiplerine göre daha dezavantajlı durumda olmaları dolayısıyla, ihracat teşvik talebini yoğun ve yaygın olarak kullanılmaktadırlar.

Niçin ülkeler ihracatı teşvik etmek gereği duymaktadırlar? Şimdi kısaca buna bir yanıt vermeye çalışalım. Bilindiği gibi hiç bir ülke hızlı kalkınmanın gerektirdiği kaynaklar itibarıyla, tam olarak kendi kendine yeterli değildir. Her ülke kalkınmak yada büyümek için bir kısım kaynakları ithal etmek zorundadır. "AGÜ'de kaynaklar, gelişmiş ülkelere göre nispeten daha kıt ve bu ülkeler kalkınmak için daha fazla ithalat yapmak zorundadırlar. Kalkınma; bir anlamda sermaye teçhizatından devamlı ve hızlı bir şekilde net artışlar sağlanması olduğuna göre, kalkınma çabası içinde bulunan bir ülkenin ithalat kapasitesi ile iktisadi gelişmesi arasındaki ilişki çok önemlidir. Çünkü kalkınma amacıyla sermaye mallarına yapılan harcamalar büyük ölçüde ithalatı gerektirmektedir. İthalatın hiçbir tikanıklığa uğramadan, muntazaman temini gelişme hızını olumlu yönde etkiler" (18).

(17) Dış Ticaret Derneği, Çeşitli Ülkelerde İhracatı Teşvik Tedbirleri, İstanbul-1985, s.2.

(18) Necdet Serin, Kalkınma ve Dış Ticaret, AÜSBF Yayını, 3.Baskı, Ankara-1981, s.36.

Bunun tam tersi ise, gelişme hızının negatife kadar düşmesine sebep olabilir. Yine biliyoruz ki, bir ülkenin ithalat hacmini belirleyen en önemli ve en sağlıklı kalem ihracat geliridir. Evet, ithalat dış borçlanma ile de yapılabilir. Fakat, bir ülkenin ithalatını veya kalkınmasını uzun süre dış borçlanma ile finanse etmesi o ülkenin geleceğinin ipotek altına alınması demektir. İşte bundan dolayı, günümüzde giderek artan sayıda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kalkınmaları için gerekli girdileri kolaylıkla ve kesintisiz olarak temin edebilmek amacıyla, çok çeşitli teşvik tedbirlerini yürürlüğe koyarak, ihracatlarını süratle arttırmaya çalışmaktadırlar.

Yürürlüğe konan bu teşvik Tedbirlerinin başlıcaları "pozitif reel faiz oranları, gerçekçi döviz kurları, kamunun ürettiği mal ve hizmetlere gerçekçi fiyat uygulanması gibi tedbirler, teşvik sisteminde istikrar ve otomatiklik sağlanmaktadır. Ayrıca bazı ülkeler de, yukarıdaki politika araçlarına ek olarak para-kredi sisteminde reformlara gidilmesi, verimi arttırıcı önlemlerin alınması, dış ticaretin kademeli olarak serbestleştirilmesi ve iç ve dış kaynakların ihracat sektörüne kaydırılması gibi çeşitli uygulamalara da başvurmaktadırlar" (19). Ülke genelinde uygulanan bu makro politika araçlarının yanında, "firmalara ithalat kolaylıklarının sağlanması, ihracat sübvansiyonlarının her firmanın ihracattaki başarısına göre verilmesi ve ihracat hedeflerine ulaşamayan firmaların cezalandırılması gibi mikro düzeydeki uygulamalara da girişilmiştir. Bunun yanında ihracatta başarı kazanmış olan Hong Kong ve Singapur hariç tutulacak olursa, bütün gelişmekte olan ülkelerde ihracat kredisine ve ihracat sigortasına da sübvansiyon yapılmaktadır" (20). Bununla beraber hemen hemen tüm ülkelerde, ihracat endüstrilerindeki vergilerin iadesi ve gümrüksüz ithalat yapma hakkının tanınması genel bir uygulama biçimi olmuştur.

(19) Halil Seyidoğlu, Türkiye'de İhracatı Teşvik Önlemleri ve Etkileri Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları, 1980-1985, Marmara Üniversitesi Türkmer, İstanbul, 1986, s.3.

(20) Taner Berksoy, Az gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, Belge Yayınları, İstanbul-1982, s.230.

Ne varki bazı malların ihracatında belli bir düzeye ulaşıldığında, doğrudan sübvansiyonlardan vazgeçilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, diğer ülkelerin misilleme yapması gibi bir tehlike söz konusudur. Buna rağmen, "gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, sanayi malları ihracatının arttırılabilmesi amacıyla, sübvansiyonları kullanmaya devam etmektedirler. Ancak, bu ülkeler, ihracatta başarı kazandıkça dışa dönük sanayileşmeyi yönlendirmede sübvansiyonların yerine, makro ekonomik politikalarını - para-kredi politikasını maliye politikasını veya döviz kuru politikasını- uygulamaya koymaktadırlar" (21). Bu bağlamda, ihracatın veya ihracatın teşvik edilmesinin nedenlerini şöyle sıralayabiliriz.

1) Bilindiği gibi "ihracat, toplam talebi oluşturan önemli kalemlerden birisidir. Bu nedenle, ekonomik büyümeyi uyaran ve bunu açıklayan çeşitli faktörlerden biridir. Keynezyen teoriye göre, atıl kapasitenin ve işsizliğin bulunduğu bir açık ekonomide, diğer harcama artışları gibi ihracat artışından kaynaklanan harcama artışı da, istihdam hacmini ve dolayısıyla milli geliri arttıracaktır" (22). Öyleki reel üretim; ihracat artışı çarpı, dış ticaret çarpanı, kadar artmaktadır. Başka bir ifadeyle, ekonomide atıl kapasitenin ve işsizliğin yaygın olduğu bir durumda ihracat artışından kaynaklanan talep artışı, ekonomiyi tam kapasite kullanıma geçirip tam istihdamı sağlarken ekonomik büyümeyi de beraberinde getirmektedir.

2) Ancak, ihracat artışının diğer harcama kalemlerinden farklı bir etkisi de söz konusu olup, bu da cari işlemler dengesiyle ilgili bulunmaktadır. Şöyleki, diğer harcama kalemlerindeki artışlar cari işlemler dengesine

(21) Emin Çarıkçı, Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Turhan Kitabevi, ankara-1983, s.29.

(22) Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul-1985, s.42.

açıklar meydana getirme eğilimindeyken; ihracat artışları cari işlemler dengeleri, olumlu tesirler meydana getirmektedir. İhracat artışları, bu olumlu etkinin yanında, kapasitenin tam kullanıldığı durumlarda yeni yatırımların uyarılması biçiminde bir "Hızlandıran Etkisi"ne de sahip bulunmaktadır.

3) İhracatın ekonomide sağladığı bir başka olumlu etki de, ekonomik kalkınmanın finansmanı ile ilgili bulunmaktadır. Bilindiği gibi, "kalkınmanın finansmanı iki yönlü bir sorundur. Sorunun bir yönü, kalkınmanın iç finansmanı olup, bu yurtiçi tasarrufların arttırılmasıyla ilgili bulunmaktadır. Sorunun bir başka yönü ise, ekonomik kalkınmanın dış finansmanı ile ilgili bulunmaktadır. Dış finansman konusunda ihracat artışından sağlanan döviz gelirleri; belirli bir kalkınma hızının gerektirdiği ve yatırımcıların ihtiyaç duyduğu ithalatın, finansmanında önemli bir kaynak olmaktadır" (23). İhracat gelirlerinin arzulanan düzeyin altında kaldığı durumlarda, diğer döviz gelirlerinden ve dış kaynaklardan bunu telafi edecek bir artış olmadığı takdirde, ülke kalkınabilmek amacıyla yapması gereken ithalatı yapamayacak, bu da ekonomide eksik kapasite kullanımına, ekonomik durgunluğa, işsizliğe ve netice itibarıyla de milli gelirin olması gereken düzeyinin altında kalmasına neden olacaktır.

4) Ayrıca, ekonominin tarım, sanayi, hizmetler gibi kesimlerinde duraklamalar meydana geldiğinde, ihracat artışından sağlanan döviz gelirleri, diğer sektörlerdeki gerilemeyi dengelemekte ve bu durumda ihracat artışı, ekonomide sürükleyici, bir motor sektör durumuna gelmektedir. Şüphesiz bu durum, kalkınma planları ve büyüme hızı açısından son derecede önem taşımaktadır. Özellikle "ikili-açık" modeli çerçevesinde, döviz darboğazını yenmede ihracat artışının rolü üzerinde durulmaktadır. Bilindiği gibi, gelişmekte olan ülkeler, teknolojik ve ekonomik bakımdan üretemedikleri, ama büyümeleri açısından gereken yatırımları yapmaları ve üretimi

(23) İsmail Türk, Türkiye'de Devalüasyon Sorunu, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Ankara-1970, s.153.

sürdürmeleri için zorunlu ara malları, yatırım malları ve hammaddeleeri sağlamaları, ithal kapasitelerine bağlıdır. "Bir ülkenin altın ve döviz stoku- nu ihmal edecek olursak, o ülkenin ithalat kapasitesi, ihracat hacminin, dış ticaret hadleriyle çarpımına ve dış mali kaynaklara bağlıdır. Bunu bir formülle şu şekilde ifade etmek mümkündür" (24).

$$\text{İthalat Kapasitesi} = \text{İhracat Hacmi} * \frac{\text{İhracat Fiyatları}}{\text{İthalat Fiyatları}} + \text{Dış Mali Kaynaklar}$$

Bu formülden de anlaşılacağı gibi, ticaret hadlerinde her hangi bir ale- yhe dönüş söz konusu olmadığı takdirde, ülkeler ihracatlarını arttırabilmekte ve dolayısıyla yüksek bir kalkınma hızına ulaşabilmektedirler. Aynı zamanda, yüksek oranda ihracat artışı sağlayabilen bu ülkeler, dış mali kaynak elde etme açısından da daha şanslı durumda bulunmaktadırlar. Bu nedenle, söz konusu ülkelerin ithalat kapa- sitesi ve kalkınma hızları daha yüksek düzeylerde gerçekleşebilmektedir. Belirli bir miktarda döviz geliri sağlanıncaya kadar büyümeyi sınırlayan faktör iç tasarruf yetersizliği olmayıp, döviz geliri olmaktadır. O nedenle, ihracatlarını arttırabilen ülkeler, sürekli büyümeyi sağlayabilmektedirler.

5) Beşinci bir nokta olarak "ihracatın, ölçek ekonomileriyle ilgili ola- rak sağladığı yararlarından bahsedilebilir. Çağımızdaki teknolojik gelişmeler. imalat sanayinin sermaye-yoğun olan dallarında optimal üretim miktarını çok büyüttüştür. Öyleki, demir-çelik, petrol-kimya, çimento ve birçok sa- nayi dalında en düşük maliyetle üretimi sağlayan işletme çapı, milyonlarca tonla ölçülmektedir" (25). Oysa, gelişmekte olan ülkelerin iç pazarı, bu bo- yuttaki bir üretimi, karlı bir fiyatta massedemeyecek kadar küçüktür. Bu ülkelerde, satınalma gücünün düşüklüğü, iç pazarı sınırlamaktadır. Bu nok- tada, ihracat iç taleple birlikte dış talebi de devreye soktuğu için, imalat

(24) İbid, s.155.

(25) Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık, Büyüme., s.48.

sanayiindeki firmalar, optimal ölçeklerde kurulabilmektedir. Böylece, ülkede düşük birim maliyetlerle üretim yapılmakta ve hem iç, hem de dış pazarda, rekabet, edebilme gücüne kavuşulmaktadır.

Belirtmekte yarar gördüğümüz son bir husus da şudur; İhracat nedeniyle dış dünyadaki rekabet baskısı, firmaları teknolojik değişme ve maliyet hesapları konusunda daha titiz davranmaya zorlamaktadır. Çünkü, firma ölçeğini bir kere dünya pazarlarına göre kurmuşsa, ihracatını sürdürebilmek açısından rekabetçi olmak zorunda kalacaktır. Bu nedenle, firmalar, teknolojik gelişmeleri izlemek, maliyetleri düşürmek gibi yollarla verimliliğini artırmak durumunda kalacak ve neticede böyle bir gelişme, ekonomide kaynakların etkin dağılımını da sağlayacaktır.

II- İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASININ HEDEFLERİ

Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan birçok ülke ihracatı artırılması konusunda büyük çabalar harcamaktadırlar. Yukarıda örnek verdiğimiz İngiltere, Japonya, Fransa gibi gelişmiş ülkelerde, daha çok ekonomik istikrarı -işsizlik, dış rekabet, teknolojik yarış vb.- sağlamak amacıyla uygulanan teşvikler, gelişmekte olan ülkelere ekonomik kalkınma amacıyla uygulanmaktadır. "Dünya bankasının sorumluluğu altında, B. Balassa tarafından gerçekleştirilen bir araştırma, ihracatı teşvik önlemlerinin genel olarak bunları uygulayan ülkelerin ekonomik kalkınmaları üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur" (26). Dolayısıyla, "gelişmekte olan ülkelere, ihracatı teşvik politikasının ekonomik kalkınma üzerinde etkili olabilmesi için, öncelikle bu politikanın hedeflerinin iyi saptanmış olması gerekir. İhracatı artırma veya ihracatı teşvik

(26) S.R. Karluk, "Türkiye'de İhracatı Artırma Politikası", Türkiye 2. İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, DPT Yayını No.1783, İzmir-1981, s.50.

politikasının hedeflerini başlıca dört ana grupta toplamak mümkündür" (27).

- Mala yönelik hedefler
- Piyasa yaratmaya yönelik hedefler
- Kalite ve pazarlamaya yönelik hedefler
- Rekabet gücünün arttırılmasına yönelik hedefler.

Bu bölümde ihracatı teşvik politikasının hedeflerini sırasıyla açıklayacağız.

A-J MALA YÖNELİK HEDEFLER

Bu hedeflerden maksat "ihracatı teşvik edilecek malların (ürünlerin) seçimidir. Gelişmekte olan ülkeler bakımından, geleneksel tarım ürünlerinin doğal şekliyle ihracatından başlayarak, üretimin gerçekleştirebildikleri sanayi ürünlerine kadar, ihraç imkanı araştırılır" (28). Tarım ürünleri üretiminin ekonomik faaliyetlerinin büyük bir kısmını kapsadığı ve bu ürünlerin ihracat gelirleri içinde önemli yer tuttuğu bütün gelişen ülkelerde, ihracat gelirlerini artırmak için öncelikle bu ürünlerin ihracatını uyarmak gerekir. Bunun için de, ihracatının uyarılması söz konusu olan maddelerin piyasadaki talep şartlarının, üretiminin veya arzının arttırıldığı takdirde, dünya piyasasının söz konusu madde veya maddeleri ne dereceye kadar messedebileceğinin ve arz artışının dünya piyasa fiyatlarını ve o ülke fiyatlarını ne şekilde etkileyeceğinin araştırılması gerekir. Ancak, bu çeşit araştırmalar yapıldıktan sonra, ihraç mallarından hangi

(27) Necdet Serin, "ihracatı Artırma Politikası", Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, Türkiye 2. İktisat Kongresi, DPT Yayını, İzmir-1981, s.39-44.

(28) Türkan Öncel, "Ekonomik Kalkınmada Dış Ticaret Politikası Alternatifleri ve Türkiye'de İhracatı Teşvik Önlemleri", Maliye Enstitüsü Konferansları 28. Seri, İÜİF, Yayını, İstanbul-1982, s.29.

ürünlerin dış talebinin nispeten elastik ve fiyat eğiliminin lehde olduğu belirlenerek, hangisinin arzının ve ihracının uyarılması gerektiği tespit edilebilir. Başka bir deyişle, "geleneksel tarım ürünleri ihracatını arttırmak için, şüphesiz dünya piyasasında daha az veya daha zayıf rekabetle ve daha önemsiz ticareti engelleyici önlemlerle karşılaşan ürünlere öncelik verilmelidir. İhraç malı seçilirken dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise, işlenmiş tarım ürünleri ve sanayi mallarının maliyet yapısı, dış talep ve arz esnekliği ile, bu malların üretiminden ve ihracatından sağlanacak net katma değeridir. Çok yüksek veya artan maliyetlerle üretim yapan üretim kesimlerini teşvik etmek etkin olmayan kaynak kullanımına yol açabilir" (29).

Çünkü, "ihracatta katma değer net döviz kazancına eşittir. Net döviz kazancı ise, F.O.B. ihraç fiyatı ile ticari girdilerin döviz değerleri arasındaki farka eşittir" (30). İhraç malı seçiminde, net döviz kazancı giderek azalan ürünler engellenerek artan ürünler desteklenecektir.

B-1 PİYASA YARATMAYA YÖNELİK HEDEFLER

İhraç edilebilecek mallara veya bunların üretme gücüne sahip olmak, ihracatı arttırmak için yeterli değildir. Bu malların ihraç edileceği piyasalar olmalıdır. Mevcut piyasaların yanında, yeni piyasaların da bulunması ihracatı genişletme hedeflerinden biridir. Bunun için de bir yandan eskiden beri bazı malların ihraç edildiği piyasalara daha çeşitli mallar satmak, diğer taraftan da yeni piyasalar bulmak için araştırma yapılması gerekecektir.

(29) Türkan Öncel, a.g.m., s.30.

(30) S.R. Karluk, Türkiye'de ihracata Yönelik Dış Ticaret Politikası, s.119.

C-J KALİTE VE PAZARLAMAYA YÖNELİK HEDEFLER

Yeteri kadar mal üretme gücüne ve yeteri kadar geniş bir piyasaya sahip olunması; ihracatı artırmaya imkan verir fakat, mal satmayı garanti etmez. İhraç mallarının, bulunan piyasaları elde tutabilmeleri için, uluslararası kalite ve standartlara, ayrıca bazı ülkelerde aranan özel standartlara işaret ve paketleme-ambalajlama usullerine uyulması şarttır. "Gelişmekte olan ülkeler, uluslararası piyasalardaki rekabet ve teknolojinin gösterdiği gelişme karşısında, üretimde en ileri teknolojileri kullanarak ihraç mallarını üretmeyi hedef almalıdırlar" (31). Üretimi, özellikle sanayi malları üretimini örgütlemenin ve ihracatı örgütlemenin ayrı ayrı uzmanlıklar isteyen ve birbirini tamamlayan faaliyetler olduğu unutulmamalıdır. Bu faaliyetlerin başında, ihraç mallarının müşteriye cezbedecek şekilde tanıtılması gelmektedir. Ayrıca ihraç piyasaları ile temas kurmak ve bunun kesintisiz sürdürerek tanıtmanın yapılması gerekir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından, kalite ve pazarlamayla ilgili olarak hedef tutulan diğer bir nokta da, ihracat piyasalarının her piyasanın aradığı nitelikte ve standartlara uygun, başka ülke mallarıyla fiyat yönünden rekabet edebilen tarım ve sanayi ürünleriyle sürekli olarak beslenmesi gereğidir. Özellikle iç piyasada, geçici olarak ortaya çıkan arz ve talep dengesizliklerini dikate alarak bazı malların ihracatını durdurmak, ihraç piyasalarının başka ülkelere kaptırılmasına yol açar. İşte onun için, hiçbir ülkenin belirsiz ve güvensiz bir kaynağa bağlanmak istemeyeceği fikri unutulmamalı ve son derece istisnai durumlar dışında, dış piyasalar devamlı olarak malla beslenmelidir.

(31) Necdet Serin, İhracatı Artırma Politikası, s.43-44.

D-1 REKABET GÜCÜNÜN ARTIRILMASINA YÖNELİK HEDEFLER

Tarımsal kökenli ürünler ihracatına olan bağlılığı azaltarak, ihracatının yapısını değiştirme ve sanayi ürünler ihracatı artırma çabasında bulunan gelişmekte olan ülkelerin üzerinde durmaları gereken diğer bir konu, döviz kuru politikasıdır. Dolayısıyla, "dışa açılmak ve ihracatı hızla arttırmak isteyen bir ekonominin, devamlı olarak ihraç mallarının maliyeti ile dünya piyasasındaki fiyatları arasındaki farkı kapatan ve ihraç mallarına fiyat yönünden rekabet gücü sağlayacak ve bunu sürdürecektir uygun bir kur politikası izlenmesi başlıca hedeflerinden biri olmalıdır" (32).

Uygun bir kur politikasından maksat ise, ne aşırı değerlenmiş bir kambiyo kuru, ne de gereksiz bir kambiyo denetiminin sürdürülmesidir. Çünkü aşırı değerlenmiş bir kambiyo kurunun ülkeye ilk zararı, döviz rezervlerinin azalması veya tamamen yok olması ve ülkenin dışarıya borçlanmasıdır. Ayrıca, bu tür bir politika ülke ekonomisinde ciddi çarpılma ve sapmalara sebep olacak dış ticareti ise ekonominin cılız, durgun hastalıklı ve problemli bir sektörü haline getirecektir" (33). Dolayısıyla gereksiz bir kambiyo denetiminin sürdürülmesi, kur politikasının sağlayacağı bir dizi yeni imkanların tıkanmasına neden olabilir.

İhracatı Teşvik Politikasının hedefleriyle ilgili olarak yaptığımız açıklamalarla, gelişmekte olan ülkenin ihracatını artırarak dışa açılmasını ve dünya ekonomisi ile bütünleşmesini sağlayacak önlemlerin uygulanmasıyla, gerçek anlamda bir ihracat ortamı yaratılmış olacaktır. Ancak, böyle bir ortam yaratıldıktan sonra, ihracatı teşvik etmeyi amaçlayan araçları devreye sokmak daha etkili olabilir.

(32) Necdet Serin, "İhracatı Artırma Politikası", s.44-45.

(33) Kemal Kurdaş, "Kambiyo Kur'u politikası ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi", Dış ticaret ve Ekonomik Gelişme, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, Çeldüt Matbaacılık Koll.Şti., İstanbul-1969, s.375-376.

III- İHRACATI TEŞVİK YÖNTEM VE ARAÇLARI

İhracat politikasının hedefleri saptandıktan sonra, devlet piyasa ekonomisi içinde kalarak ihracatı teşvik etmekte ve bunun için çeşitli yöntem ve araçlar kullanılmaktadır. Bu bölümde kullandığı İhracatı Teşvik Yöntemleri ve İhracatı Teşvik Araçları ile bu araçların etkinliği sırasıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

A-J İHRACATI TEŞVİK YÖNTEMLERİ (34)

İhracatı teşvik için birçok yöntem vardır bu yöntemler ülkeden ülkeye uygulama farklılıkları arzemesine rağmen, beş grupta toplanabilir.

1) İhraç mallarının üretim maliyetlerini düşürmeyi hedef alan yöntemdir ki, bununla ihraç olunacak ürünün veya ihracatçının maliyetlerinin azaltılması, bu malların uluslararası rekabetini sağlayacak şekilde nisbi fiyatlarının düşmesine yol açar.

2) İkinci yöntem, doğrudan doğruya ihracatçıya prim verilmesi veya kur uygulanmasıyla, ihracattan sağlanan gayrisafi geliri arttırmaktır.

3) Üçüncü yöntem, ihracattan sağlanan gelirlerin vergisinin azaltılmasıdır.

4) Dördüncü yöntem ise, ihracata ve ihracatçıya yardımcı olacak şekilde kamu hizmetlerinin yönlendirilmesidir.

5) Beşinci yöntem ihracata veya ihracata yönelik üretime bazı ayrıcalıklar tanımadır.

B-] GENEL OLARAK İHRACATI TEŞVİK ARAÇLARI (İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ)

1-) İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Kapsamı:

Genel olarak ifade edecek olursak, "ihracatı teşvik tedbirleri, ihracat endüstrilerinin karlılığını arttırmak suretiyle, ekonominin kıt kaynakları iç piyasa yerine, dış pazarlara yöneltme amacına hizmet eden önlemlerdir. İhracatı teşvik tedbirleri sayesinde, toplam ihracat hacmi artırılarak ihracatın bünyesi tarım ürünlerinden, daha yüksek teknolojiyi gerektiren sanayi ürünlerine doğru bir dönüşüm sağlanmaya çalışılır" (35). İhracat endüstrilerinde karlılığın artırılması ise, bir taraftan maliyetleri azaltan diğer taraftan da gelirleri arttıran tüm tedbirleri kapsamaktadır. İhracatın teşvikinde kullanılan, döviz kurları, ihracatçıya yapılan sübvansiyonlar, vergi ve harç istisnaları, tercihli kredi uygulaması, ihracata ilişkin pazarlama ve diğer hizmetler belli başlı ihracatı teşvik tedbirleridir. Burada sözü edilen önlemlerle bir taraftan, maliyet unsurları düşürülürken, diğer taraftan gelirler artırılmak suretiyle ihracatçının karlılığı yükseltilmekte ve ihracat sektörüne teşvik sağlanmaktadır.

İhracatı teşvik tedbirlerinin kapsadığı konular oldukça geniş bulunmaktadır. Bu nedenle, "teşvik tedbirlerini, doğrudan teşvik tedbirleri ve dolaylı teşvik tedbirleri biçiminde bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Doğrudan teşvik tedbirleri; ihracatta vergi iadesi, ucuz kredi sağlanması, gümrük indirimi gibi dolaysız olarak ihracatçıya sağlanan mali destekleri kapsamaktadır. Buna karşılık dolaylı teşvik tedbirleri ise; ihracatçıya dış pazarlar konusunda sağlanan, ihracatçının Eğitimi, ihracat işlemlerinin basitleştirilmesi gibi önlemleri içermektedir.

(35) Halil Seyidoğlu, Türkiye'de İhracatı Teşvik Önlemleri ve Etkileri Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları, 1980-1985, Marmara Üniversitesi, Türkmer, İstanbul-1986, s.3.

Ayrıca, ihracatı teşvik tedbirlerini dar anlamda teşvik tedbirleri ve geniş anlamda teşvik tedbirleri biçiminde bir ayrıma da tabi tutabiliriz. Dar anlamda teşvik tedbirleri; yukarıda da belirtildiği gibi, dolaysız ve dolaylı yollardan ihracatın arttırılmasıyla ilgili olan önlemleri kapsamaktadır. Geniş anlamda teşvik tedbirleri ise; bunların yanında, ihracatı etkileyen genel iktisat politikası tedbirlerini de içermektedir" (36). Konuya bu açıdan bakıldığında, ülkede izlenmekte olan sanayileşme politikalarının ihracatın teşvikinde belirgin bir ağırlığı olduğu ve bu amaçla kullanılan ihracat teşvik tedbirlerinin ülkede uygulanan sanayileşme stratejilerine bağlı olduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan, "ihracatı teşvik tedbirleri uygulaması, genellikle ülkeden ülkeye değişmekle beraber, zaman ve fonksiyonları açısından üç grup altında toplanabilir" (37).

a) İhraç edilecek mamüllerin üretim safhasında etkili olan teşvikler; ihraç kredileri, döviz tahsisi, istihsal vergisi muafiyeti, gibi.

b) İhracattan sonra mali avantaj sağlayan teşvikler; vergi iadesi, kaynak kullanımı destekleme primi, kurumlar vergisi istisnası gibi.

c) Dış pazarlamayı teşvik edici tedbirler; bu hususta ülkemizde mali ve hatta idari teşvikler henüz yeni oluşturulmuştur.

Ekonomik kararlar ve mekanizmaya gerek kısıtlamalar, gerekse teşvikler yoluyla yapılan müdahalelerin kaynak dağılımına etki yaptığı kesindir. Planlı kalkınmanın gereği bu tür müdahalelerin yapılması kaçınılmaz olduğundan kıt kaynakların optimum dağılımını tespit açısından, önceliklerin tespiti fevkalade önem taşımaktadır. İhracatı teşvikte bu önceliklerin neler olması ve uygulamaya nasıl yansıtılması gerektiğine geçmeden, uygulanmış mevcut teşvik tedbirlerinin tahlili gerekmektedir.

(36) S.R. Karluk, Uluslararası Ekonomi, s.293.

(37) İGEME, Planlı Dönemde İhracatı Teşvik Politikası, Yayın No: 207, İstanbul-1986, s.32.

2-) İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Önemi ve Gerekliliği (38). (Varlık Nedenleri)

Günümüzde gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan çok sayıda ülke, ihracatı arttırılması konusunda büyük büyük çabalar harcamaktadır. Gerçekten 1960'lardan sonra dünya ekonomisinde kendini hissettiren işsizlik, dış rekabet ve teknolojik yarış, en ileri ihracatı teşvik tedbirlerinin uygulanmasına yol açmıştır. "Dünya Bankasının sorumluluğu altında B. Balassa tarafından gerçekleştirilen bir araştırma projesi, ihracatı teşvik tedbirlerinin genel olarak bu tedbirleri uygulayan ülkelerin ekonomik kalkınmaları üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur" (39).

Gelişmekte olan bir ülke, kalkınma sürecinde karşılaşılabileceği döviz darboğazının genişletmek için, ekonomi politikalarına yön vermek ister. Böyle bir isteği olan ülke, şüphesiz bu arzusunu gerçekleştirebilmek için bazı tedbirler almak zorundadır. Alınacak bu tedbirler ihracatı arttırıcı nitelik taşıyorsa, bunlar ihracatı Teşvik tedbirleri olarak tanımlanır. Genel olarak, ihracatı teşvik tedbirleri "bir taraftan dış piyasalara emtia ihraç eden tüccarların diğer taraftan yurt içi üreticilerin dış pazarlardaki rekabet güçlerinin suni müdahalelerle arttırılmasını kapsar" (40). Bu müdahaleler genel olarak, maliyetleri düşürmek veya gelirlerini arttırmak suretiyle ihracatı karlı kılan tüm tedbirleri içermektedir. Söz konusu tedbirler çoğunlukla selektif bir şekilde uygulanarak, toplam ihracat içinde sınai mamüllerinin payı arttırılmaya çalışılmaktadır. Bunun nedeni ise dış ticaret hadlerinin sınai mamüller lehine seyretmesi ve sınai mamül ihracatı ile sağlanan katma değerın daha yüksek olması, dolayısıyla ülkeye daha çok döviz girdisinin sağlanmasıdır. Aslında ihracatı teşvik tedbirleri, bir telafi mekaniz-

(38) S.R. Karluk Uluslararası Ekonomi, s.292.

(39) S.R. Karluk, Türkiye'de İhracatı Arttırma Politikası, s.50.

(40) Hasan Olalı, Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, Ege Üniversitesi İTİA Yayını, 2.Baskı, İzmir-1972, s.9.

ması niteliğindedir. Bu telafi, esas itibariyle, iç pazar koşulları ile dış pazar koşullarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

1) İhracatı geliştirebilmek amacıyla müracaat edilmesi gereken en önemli telafi mekanizması, çeşitli ülkelerin milli paralarının değerleri arasındaki farklılık ve değişmelerin telafisidir. Pratikte, bu amaç, uygulanan gerçekçi döviz kuru politikasıyla sağlanmaktadır. İhracat açısından önemli olun husus, milli paranın diğer paralara göre değerinin, hiç olmazsa, fiyatlar genel seviyeleri arasındaki farklılaşmaları telafi edecek şekilde ayarlanmasıdır. Buradaki olay, ihracat açısından bir sübvansiyon değil, uğranılan gerçek bir kaybın telafi edilmesidir" (41).

2) İhracatın teşviki çerçevesinde çeşitli politika ve tedbirlerin bir kısmı da, çeşitli ülkelerde mevcut olan dolaylı vergilerdeki farklılıkların telafi edilmesidir. Prensip olarak, uluslararası piyasada muamele gören bir malın, tüm dolaylı vergilerden arındırılması gerekir. Çünkü bu vergilerin konulmasındaki amaç, iç ekonomik dengelerin sağlanmasıdır. Ancak bu malların satıldığı ülkede yeniden vergilendirilmesi söz konusudur. Burada önemli olan husus, dolaylı vergilerden arındırılma işleminin gerçekten katma değeri suni olarak şişiren unsurları kapsayacak biçimde yapılmasıdır. İhracatta telafi niteliğini taşıyan bir diğer teşvik, ihracatın getirdiği ek pazarlama yükünün telafisidir. İhracatın iç piyasada mal satmaya nazaran çok daha güç ve külfetli bir faaliyet olduğu açıktır. Bu konuda ihracatçıya yapılabilecek çeşitli yardımlar da aslında kaybın telafisi niteliğindedir. Böyle bir telafinin yapılmaması durumunda, ihracatçının karından fedakarlık etmesi veya dış satım konusunda yeterli çaba harcamaması söz konusu olacaktır.

3) İhracatın telafisi niteliğini taşıyan bir diğer tedbir, iç ve dış risk farklarının giderilmesidir. Bu konudaki en gerçekçi mekanizma, ihracat sigortasıdır.

(41) Erdal Türkkan, "Türk Sanayiinin Dışa Açılması, 1986'dan 1987'ye Türkiye Ekonomisi Semineri", Ankara Sanayi Odası, Ankara-1987, s.112.

4) İhracatta rekabet gücünü belirleyen önemli hususlardan birisi de, ülkeler arasındaki dışsal ekonomi farklılıklarının mevcudiyetidir. Gelişmekte olan ülkelerde sanayiciler, fiziki ve beşeri altyapıya doğrudan para ödeyerek, devletin veya başka kurumların daha önce yarattığı fiziki ve beşeri alt-yapıdan yararlanabilmektedir. Dolayısıyla, ihracat için üretimde bulunan sanayiciye en azından doğrudan fiziki ve beşeri alt yapı için yaptığı masrafların iade edilmesi gerekmektedir. Böylece, sanayicinin sübvans edilmediği değil, uğradığı bir kaybın telafi edilmesi söz konusudur.

5) İhracatta rekabet gücünü belirleyen bir diğer husus da özellikle, kompleks ve pahalı mallarda dış alıcıya finansman sağlanmasıdır. Bilindiği gibi, fabrika, makine, teçhizat gibi karmaşık ve pahalı mallarda, malın fiyat ve kalitesi kadar, finansman biçimi ve kolaylığı da uluslararası rekabette büyük bir etkidir. Özellikle gelişmekte olan ülke pazarları açısından bu nokta, son derece önem taşımaktadır. Esasen tüm gelişmiş ülkeler alıcılarına, bu tür kredileri temin edecek mekanizmalar geliştirmişlerdir.

6) Diğer bir konu ihracat gelirinin tahsil edilme süresi ile ilgilidir. İhracatçı firmanın üretimi ile ihracattan sağlanan kazancı tahsil etmesi arasında çoğu kere oldukça uzun sayılabilecek bir süre geçmektedir. Ayrıca, ihracat için yapılacak teslimlerin çoğu kere büyük partiler halinde yapılması zorluğu söz konusu olmaktadır. Bu durumlar karşısında, ihracatçı önemli bir iç finansman yüküyle karşı karşıya kalmaktadır. İhracatı teşvik tedbirlerinin önemli bir fonksiyonu da, bu ek finansman yükünün telafi edilmesidir. Burada da bir sübvansiyon değil, ihracatçının uğradığı reel bir kaybın telafisi söz konusudur. Bundan dolayı, amacına uygun bir biçimde kazandırılacak ihracat kredileri önemi bir teşvik tedbiridir.

7) İhracat alanında sözü edilebilecek diğer bir telafi mekanizması da, uluslararası piyasalarda karşılaşılan haksız rekabet uygulamalarının yol açtığı kazanç kayıplarının ihracatçıya ödenmesidir. Bu durum, özellikle uluslararası ihaleler çerçevesinde ve Anti-damping uygulamasına önem verilmeyen pazarlarda söz konusu olmaktadır. Sözü edilen durum, özellikle

pazarın kaybedilmesi halinde, ülke sanayicilerinin önemli zararlara uğraması ve atıl kapasite bulunması durumunda söz konusu olabilecek bir husustur.

8) Son bir hususta, iç pazar ile dış pazardaki rekabetin yoğunluk farkından kaynaklanan düşük kar oranlarının telafi edilmesidir. Esasen bu-
raya kadar bahsedilen telafi mekanizmalarının tam olarak işlediği bir or-
tamda, iç pazar ile dış pazar arasındaki karlılık farkı, önemli ölçüde azala-
caktır. Bununla birlikte, ihracat kazançlarından alınan vasıtasız vergilerin
düşük tutulması ya da bir kısım ihracat kazancının vergiden muaf tutul-
ması, rasyonel bir yaklaşım tarzı olmaktadır.

3-) İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Ekonomik Etkinliği

İhracatı teşvik tedbirlerinin etkinliğinden kasıt; ihracat, ödemeler bilançosu, yatırımlar, istihdam ve ekonomik büyüme üzerinde bu tedbirle-
rin ne ölçüde etkili olduğunu ölçmektir. Bir ekonomide ihracatın geliştirilmesi için teşvik tedbirleri uygulanıyorsa, bu uygulama sonucunda ihracat artmalı ekonomide optimal kaynak tahsisi sağlanmalı ve sosyal kârlılığın gerekleri yerine getirilmelidir. Sosyal kârlılık, ihracatın teşvikine ve ithal ikamesine aynı teşvikleri ve korumayı sağlamayı amaçlamaktadır. Yani milli ekonomi açısından ihracattan sağlanacak bir dolar, ithal ikamesi ile sağlanan bir dolara eşit olmalıdır. Dahili pazar ile ihraç pazarları için yapılan üretime sağlanan teşvikler o kesimde ölçek ekonomilerinin ve teknik gelişmenin ortaya çıkmasına yardım etmelidir. Çünkü ekonomide ihra-
catı teşvik tedbirlerinin amacı, ihracat pazarına yönelik üretim yapan üreticileri, aynen tarife ve miktar kısıtlaması ile, dahili üreticileri rakip ülkelerin rekabetinden korunmada olduğu gibi, korunmaktadır. Tarife ve miktar kısıtlamaları, ithal ikamesi üreticilerine dolaysız bir şekilde mali yardım sağlarken, ihracatı teşvik tedbirleri de yerli ürünlere, dış pazarda re-
kabet gücü kazandırmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ihracata sağlanan bu teşvikler, sanayi ürünlerinden ihracat potansiyeli bulunan ürün

ve alanlara uygulanmalıdır. Diğer taraftan, ihracat, çeşitli şekillerde teşvik edilirken, ithalatta bulunan ülkelerin misilleme yapma şansları asgaride tutulmalı ve yeni ürünlerin ihracatına teşvik tedbirleri uygulanırken ölçülü davranılmalıdır. Bu nedenle, ihracatı teşvik tedbirlerinin ekonomide etkin bir biçimde uygulanabilmesi için, aşağıda belirtilen noktalar gözden uzak tutmamak gerekir;

1) İlk olarak teşvik tedbirlerinde mümkün olduğu kadar özel üretim yardımlarından kaçınılmalıdır. Gerçekten, teşvik tedbirlerinin tümü, bir bakıma üretici ve ihracatçıya yardım niteliğindedir. Fakat mali yardımlar, özellikle, belli kesimde üretimin sağlanması için yapılıyorsa, daha sonra bu yardımları ortadan kaldırmak zorlaşacağı gibi, ayrıca böyle bir teşvik politikası, ekonomide etkinlikten uzak sanayilerin doğmasına neden olacaktır.

2) İhracatı teşvik uygulamasında etkinliği sağlanması için ikinci kural, teşviklerin mümkün olduğu kadar yeni ihraç ürünleri ile sınırlandırılması veya ihraç potansiyeli olan üretimin teşviki için kullanılması ile ilgilidir. Bundan amaç, zaten mevcut olan ihracata daha fazla kar sağlamak değil, bu kesimin başlangıçta dezavantajını ortadan kaldırmak suretiyle, ihracatını artırmasına imkan sağlamaktır.

3) Son kural ise, ihracatı teşvik tedbirleri, mümkün olduğu ölçüde uluslararası alanda tarife korumalarına ve misillemelere yol açmayacak nitelikte olmalıdır. Uluslararası ticarete geçerli olan kurallara göre, ithalatta tarife ve miktar kısıtlamaları uygulamak bir ölçüde mümkün iken ihracatı geliştirmek için ihracata mali yardımda bulunmak misillemelere yol açabilmektedir. Ancak ihracatı teşvikte bazı tedbirler vardır ki bunlar herhangi bir misillemeye neden olmazlar. "İdari ve teknik teşvik araçları bu nitelikteki tedbirlerdendir. Bu tedbirler devamlılık arz eden önlemleri içerirler. Gerçekten, bunlar uluslararası alanda tarife veya kotalar yoluyla misillemelere yol açmayacak niteliktedirler ve ihraç gücü bulunan ürünler

ürünler bakımından en etkili araçlardır. Çünkü, söz konusu ürünler için mali araçları uygulamak uluslararası ticarete missillemeler yol açabilir. Ancak idari ve teknik teşvik araçların devamlı olarak uygulamak kaynak israfına yol açmıyacağı gibi, faydalı ve etkin de olacaktır. Örneğin, ihracatçılara devletçe sağlanan pazar bilgileri, çeşitli ticaret fuarlarının organizasyonu, ihracat pazarlama kurumları, tercihli ihracat kredileri ve kredi garantileri bu tür teşvik önlemleridir" (42).

4) "İhracatta iç-dış fiyat uyumsuzluğu nedeniyle güçleşen ve maliyetine girmiş bulunan vergilerden arındırıldığı takdirde söz konusu uyumsuzluğun giderilebileceği ürünlerde, uluslararası rekabet olanağının sağlanması bakımından mali teşvik araçlarının ve bunlardan da özellikle vergi iadesi oranının yükseltilerek uygulanması etkinliği artıracaktır" (43). Özellikle mali nitelikte olan teşvik tedbirleri uygulanırken dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da şudur; mali teşviklerin selektif bir uygulama yaparken, belirli sanayilerin uluslararası rekabete dayanabilme şansları esas alınmalıdır. Eğer uygulama, çok yüksek maliyetle üretim yapan kesimleri korumak ve ihracatı teşvik etmek için yapılırsa, bu tür bir uygulama, ekonomide etkinlikten uzaklaşılmasına ve ülkede kıt kaynakların israf edilmesine sebep olur.

5) İhracatta iç-dış fiyat uyumsuzluğu vergi teşvik önlemleri ile giderilemeyecek ürünlerde, girdi maliyetlerini azaltıcı ekonomik teşvik araçlarını uygulamak daha etkili olacaktır. "Bu tür ürünlerde, uluslararası ekonomik tepki ve davranışlara yol açmayacak şekilde, normal vergi teşvik önlemleri

(42) Türkan Öncel, a.g.m., s.36 ve S.Rıdvan Karluk, "Türkiye'de İhracatı Artırma Politikası, s.53.

(43) Erdoğan Alkin, Dış Ekonomik İlişkilerimiz ve Bazı Özel Sorunları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, Apa Ofset Basımevi, İstanbul-1980, s.393.

yanında, maliyetlerin de düşürülmesi, belirli mallarda rekabet olanağı sağlayabilir. Çünkü ihracatta katma değer, net döviz kazancına eşittir. Net döviz kazancı ise, FOB ihraç fiyatı ile ticari girdilerin döviz değerleri arasındaki farka eşittir" (44).

Gelişmekte olan ülkelerde ihracatı teşvik için yapılan yardımlar, bir noktada dünya kaynaklarının, karşılaştırmalı üstünlüklere göre dağılımına yol açmak suretiyle uluslararası ihtisaslaşmanın sağladığı avantajların ortaya çıkmasına yardımcı olur. Eğer ekonomide bu tür teşvikler uygulanıyorsa, gelişmekte olan ülkeler, yüksek tarife duvarı ile miktar kısıtlamalarının koruyuculuğunda, sanayileşmelerini gerçekleştiremeye çalışacaklar ve belki de hiç bir zaman karşılaştırmalı üstünlüğü olmayan sanayi dallarında devamlı koruyuculuk altında pahalı üretim yapılmasına neden olacaklardır. Bunun yerine, sözü edilen ülkelerde teşvik tedbirleri, yerinde ve zamanında iyi seçilerek uygulandığı takdirde, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilecek sınai üretim dalları, başlangıçtaki dezavantajlarını kısa sürede ortadan kaldırarak, etkin bir şekilde üretim yapabileceklerdir. "Bu konuda yapılan araştırmalar, ihracatı teşvik tedbirlerinin ilgili ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler meydana getirdiğini göstermektedir. Ancak, ihracatı teşvik araçlarının ihracat hacmini artırarak ekonomi ve kalkınma hızını olumlu yönde etkilemeleri için, hangi tür araçların hangi tür mal ve ürünlere uyguladıklarında daha etkili olmalarının iyi saptanması, istenilen etkinliğe ulaşılabilmesi için şarttır" (45). "İlk olarak, ihracata yönelik bir dış ticaret stratejisi ile, hem ihracatta ve hem de ekonomik büyümede daha yüksek bir performans gösterilmektedir. İkinci olarak, ihracat teşvik tedbirlerinin uygulanmasını takiben ihracatın ve GSMH'nın daha yüksek hızlarda arttığı anlaşılmaktadır" (46). Aynı za-

(44) S.Rıdvan Karluk, "Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası, s.119.

(45) S.Rıdvan Karluk, Türkiye'de İhracatı Arttırma Politikası, s.52.

(46) Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, s.92.

manda, ihracata yönelik strateji, istihdam, kaynakların etkin dağılımı ve gelir bölüşümü üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir.

Son olarak üzerinde durmak istediğimiz husus, teşvik tedbirlerinin istikrarı ile ilgilidir; ihracatı teşvik tedbirlerinin arzu edilen etkinliğe ulaşabilmesi için bu tedbirlerin, mutlaka belirli bir süre içinde kesintisiz ve kararlı bir tarzda uygulamaları gerekir. Bunun aksine olarak, teşvik tedbirlerinin sık sık değişikliklere uğraması ve kesin bir nitelik taşımamaları durumunda bunların etkinliklerini önemli ölçüde azaltarak kendilerinden beklenen/arzulanan faydanın sağlanmasına engel olunacaktır.

IV- İHRACATI TEŞVİK ARAÇLARININ TASNİFİ

"İhracatı Teşvik Politikası kapsamından uygulanan başlıca ihracatı teşvik araçları; Mali, Ekonomik ve İdari-Teknik Teşvik araçları olmak üzere üç başlık altında incelenebilir" (47). Döviz kuru politikası ihracatın teşvikinde çok önemli bir role sahip olmasına rağmen bu bölümde ele alınmayacak. Ancak bu konu tezin bir sonraki, teşvik araçlarının uygulamaları ile ilgili bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

A-J MALİ TEŞVİK ARAÇLARI (48)

Mali teşvik araçları iki grupta toplanabilir: kamu harcamaları yoluyla ihracatın teşviki ve kamu gelirleri yoluyla ihracatın teşviki. Şimdi bu teşvik araçlarını sırasıyla inceleyelemeye geçebiliriz.

(47) S.R. Karluk, Uluslararası Ekonomi, s.293.

(48) Memduh Yaşa, İktisadi Meselelerimiz, Nurettin Mumcu Matbaası, İstanbul, 1966, s.111.

1-) Kamu Harcamaları Yoluyla İhracatın Teşviki:

İhracatın kamu harcamaları yoluyla teşvik önlemlerinin başında ihraç malları üretimi için veya ihracatçılar lehine subvansiyonlar verilmesidir. İkinci dünya savaşından sonra Avrupa'da birçok ülke, ihracat endüstrisini yeniden kurmak ve geliştirmek için, yatırımlara bütçeden karşılıksız mali yardımda bulunmuşlardır. Yine, iç-dış fiyat düzeyindeki farkın, hızlı enflasyon nedeniyle giderek büyümesi ve serbest piyasa kur'u ile resmi döviz kur'u arasındaki farkın açılması sonucunda, bazı devletler ihracatçıya doğrudan bütçe kaynaklarından karşılıksız yardım yapmışlardır. Bugün sübvansiyon daha çok dolaylı olarak ve diğer ekonomik teşvik araçlar çerçevesinde yapılmaktadır. Kamu harcamaları yoluyla ihracatı teşvik edici diğer önlemler de ihracata alt yapı teşkil edecek şekilde sosyal sabit sermaye tesis kurmak, ihracatçıya yardımcı ve girdi maliyetlerini azaltıcı organizasyonlar sağlamak şeklinde olabilmektedir ve bu şekilde teşvik yapılmaktadır.

2-) Kamu Gelirleri Yoluyla İhracatın Teşviki:

İhracatı teşvik araçları içinde vergiler önemli yer tutmaktadır. Devletin, vergiler dışında diğer bazı gelir kaynakları da teşvik aracı olarak kullanılmaktadır, fakat bunlar ekonomik teşvik araçları ve kredi sistemi konusu içinde yer aldığından, burada kamu gelirlerinin esasını teşkil eden vergilerin, ihracatı teşvik edici özelliği üzerinde durulacaktır.

İhracatı teşvik edici vergi önlemlerinden başlıcaları; ihracatta vergi iadesi ve ihracatta vergi muafıkları ve yatırımlarda vergi indirimi ile, diğer mali teşvik tedbirlerinden oluşur.

2-1) İhracatta Vergi İadesi

"Uluslararası pazarlarda mamullerimize ihraç gücü kazandırmak amacıyla bu mamullerin ihracatında ihracat fiyatlarını dünya fiyatlarına indirmek için, imali sırasında alınan vergi, resim, harç ve benzer tesirler icra eden diğer hususların vergi iadesi yoluyla kısmen veya tamamen ihracatçıya iade edilmesidir" (49). İhracatta vergi iadesinden güdülen gaye, dar anlamda, mamullerimize ihraç gücü kazandırmak, diğer memleketlerin aynı nevi kalitedeki mamulleriyle dış piyasada rekabet etme imkanı sağlamak geniş anlamda, uzun vadede ve ihracatta teşvik tedbirlerinin tümü içinde ihracatımızın bünyesini değiştirmek, sanayi mallarının ihracatının toplam ihracat içindeki oranını yükseltmektir. Bu nedenlerledir ki, "uluslararası ticarete ihracat esnasında ihraç mallarından yurt içinde alınmış olan dolaylı vergilerin geri verilmesi -iade edilmesi- uygulamaları son yıllarda gittikçe yaygınlaşmıştır" (50). Çünkü, ihracatın arttırılabilmesi, ihraç edilen mamülün üretiminde kullanılan girdiler üzerindeki vergilerin neden olduğu resmi maliyet artışlarının önlenmesini gerektirir. Malın dünya fiyatlarından daha yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalmaları, onların dış piyasadaki rekabet güçlerinin azalması demektir. "Burada ihraç malları bakımından yaratılan katma değere oranla "negatif bir etken koruma" sözkonusu olmaktadır. Kullanılan girdilerin, gümrük tarifelerine ve yurt içi dolaylı vergilere tabi olması durumunda, böyle bir negatif koruma ortaya çıkacaktır" (51).

(49) S.Rıdvan Karluk, Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası, s.113-114.

(50) Mükerrerem Hiç, Türkiye'de İhracatın Geliştirilmesi Sorunu, Ayyıldız Matbaası, Ankara-1973, s.111.

(51) Halil Seyidoğlu, Türkiye'de İhracatı Teşvik Önlemleri ve Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları 1980-1985, Marmara Üniversitesi, Türkmer, Araştırma, No:6, İstanbul 1986, s.4-5.

İşte vergi iadesi bu olumsuzluğu giderek "kısa vadede; ülke içinde üretilen ürünlere uluslararası pazardaki aynı cins ve kalitedeki ürünlere, uluslararası pazardaki, aynı cins ve kalitedeki ürünler karşısında rekabet gücü kazandırmakta, uzun vadede ise; vergi iadesi selektif şeklinde uygulanarak, ihracatın yapısının sınai ürüne doğru değiştirilmesini sağlayarak, mamul mallarının ihracatının toplam ihracat içindeki payını arttırmaktadır" (52). Uluslararası ticarette yaygın olarak kullanılan bu sistemde, "İhracatta vergi iadesine konu olan ürünün üretim sürecinde ödenen ithal maddelerine ilişkin gümrük vergileri ile, bunun dışında kalan diğer bütün vergiler özellikle, vasıtalı vergiler, resim, harç ve benzer etkiler yaratan mükellefiyetler, kısmen veya tamamen ihracatçıya iade edilmektedir" (53). İhracatçıya yapılan vergi iadesinin tutarının üretim sürecinde alınan vergi, resim ve harçlardan daha fazla olmaması gerekmektedir. Ayrıca Vergi iadesi rejimine göre tüm mamullerin vergi iadesinden yararlandırılması gerekmez. Eğer bir mal vergili fiyatlarla rekabet edebilecek durumdaysa bu mala vergi iadesi ödemeye gerek yoktur. Dolayısıyla "vergi iadesi geçici bir uygulamadır. Bu uygulamada amaç, ihraç mamullerine dış rekabet gücü kazandırmak olduğundan, bir mal vergili fiyatlarla rekabet edebilecek duruma geldikçe vergi iade oranları da azaltılmalı ve sonunda giderek kaldırılmalıdır" (54).

Öte yandan, İhracatta vergi iadesinin sübvansiyon olup olmadığı tartışma konusu olmaktadır. "Hazine kaynaklarından karşılandığı için, ihra-

(52) Eyüp Aktepe, Uluslararası Pazarlama (Teori ve Tatbikatı), Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, Erzurum-1983- s.112-113.

(53) Erdoğan Alkin, "Ödemeler Dengesinde İhracat Sorunu, 2 nci İktisat Kongresi, 11.Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri, DPT Yayını no:1983, Ankara, 1981.

(54) Esfender Korkmaz, "Vergi Teşvik Tedbirleri ve Yatırım indirimi İle İhracatta Vergi İadesi Uygulaması" Maliye Enstitüsü Konferansları 27.Seri, İ.Ü.İ.F., İstanbul-1980, s.65.

catta vergi iadesi sübvansiyon olarak nitelendirilebilir. Belirli bir sınırdan sonra ve özellikle maliyete giren vergilerden fazlasının geri verilmesi durumunda, vergi iadesi tam bir sübvansiyon niteliği kazanır" (55). Bu nedenle, "Milletlerarası mali ve ekonomik kuruluşlar, ihracatta sübvansiyon verilmesine ve farklı-kur ayarlamasına karşı çıkmakta; bu kuruluşlar, üye ülkelerin hemen hemen tamamında, ihracatta vergi iadesine ilişkin uygulama bulunduğundan, makul ölçülerde ihracatta vergi iadesine müsamaha göstermektedirler. Dolayısıyla bu uygulama, bir yandan, ihracat şirketlerinin teşkilatlanması ve gelişmesini, öte yandan, daha büyük hacimlerde ihracatın gerçekleştirilmesini teşvik amacıyla, getirilmiş bir tedbirdir" (56).

Vergi iadesi uygulanmasında geçici ve kesin vergi iadesi şeklinde ikili bir ayırım mevcuttur; "geçici vergi iadesi, genellikle bir avans niteliği taşımaktadır. Geçici vergi iadesi listesinde yer alan bir mamülün kesin vergi alanı tespit edilip durumun bir karara bağlanmasından sonra, daha önce ihracatçıya ödenmiş geçici vergi iade miktarı kesin vergi miktarından az ise aradaki fark ihracatçıya ödenir. Geçici vergi iadesinin kesin vergi miktarından fazla olması halinde ise aradaki fark ihracatçı tarafından Merkez Bankasına ödenmesi gerekir" (57).

Bu sistem ülkemizde 27/6/1963 tarih ve 261 sayılı kanunla tesis edilmiş ve bu kanunda mamüllerimizin ihraç fiyatında yer alan vergi, resim, harç ve mükellefiyetlerinde istisnaların ihdası, yahut bu gibi vergi, harç ve resimlerin iade suretiyle kısmen yahut tamamen bertaraf edilmesi yetkisi bakanlar kurulu'na verilmiştir. Hükümet bu yetkisini ilk olarak 5/12/1963

(55) Türkan Öncel, a.g.m., s.33.

(56) Eyüp Aktepe, a.g.e., s.113.

(57) Eyüp Aktepe, a.g.e., s.113.

tarihli kararname ile kullanılmış ve ihracatta vergi iade rejimini sistemli bir biçimde düzenlemiştir. Ancak bu kararname kısa sürede yürürlükten kaldırılarak ihracatta vergi iadesi rejimini tanzim eden 8/5/1964 tarihli karar yürürlüğe konulmuştur. Bu kararda yer alan vergi iadesi rejimini teşkil eden başlıca unsurlar aşağıda özetlenmektedir" (58).

a) Hangi vergi, resim harç ve benzer tesirler icra eden mükellefiyetlerin iade edileceği tespit olunmuştur.

b) İade, en çok söz konusu mükellefiyetlerle tahmil edilen yüke eşit olabilir.

c) İade rejimi bütün ihraç mallarına teşmil edilmemiş, kararda liste halinde zikredilen maddeler vergi iadesinden yararlandırılmıştır. Bu listede değişiklik yapılması veyürütme yetkisi 1969 yılında 933 sayılı kanunla kurulan Başbakanlık "Yatırımları ve ihracatı geliştirme bürosu"na verilmişti. Ancak "Daha sonra bu büro dağıtılmış, 1980 yılında tekrar Başbakanlığa bağlı olarak kurulan "Teşvik Uygulama Başkanlığı" vergi iadesi sistemini yürütme görevini de yüklenmiştir" (59).

d) Vergi iadeleri hesap kolaylığı sağlaması bakımından (ad valorem) kıymet hesabına göre hesaplanacaktır. Ayrıca, bir ihraç malını vergi iadesinden yararlanabilmesi için "MAMUL MAL" niteliği taşıması gerekmektedir.

e) "Vergi iadesi ihracatın yapıldığı ve bedelinin döviz olarak yurda getirilip Türk parasına çevrildiği tesbit edildikten sonra T.C. Merkez Bankası kanalıyla yapılır" (60). Tahsisat olmadığı hallerde Maliye Bakanlığı bütçeye gerekli ek tahsisatı koymakla Yükümlü kılınmıştır.

(58) Memduh Yaşa, "İhracatın Teşvikinde Mali Politikanın rolü", İhracatı Geliştirme Semineri, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1965.

(59) İGEME, Planlı Dönemde İhracatı Teşvik Politikası, s.19-21.

(60) D.P.T., "Yatırımların ve İhracatın Teşviki ve Uygulama Esasları", Ankara-1968, s.40.

"İhracatın teşvikinde kullanılan araçlar arasında önemli bir yere sahip olan vergi iade sistemi, başlangıçta iyi işlenememiştir. Bunda ilk kararnamenin, bünyesinde mevcut kusurlar kadar; Maliye idaresinin para iadesine alışık olmaması nedeniyle çıkan güçlükler de rol oynamıştır" (61). Sistemin bir hatalı tarafı da, maliyete doğrudan giren vergilerin iadesinin hedef alınmış olmasıdır. Halbuki ara malları ve yatırım malları bünyesine giren vasıtalı vergiler de, mamülün maliyetinde ve fiyatında önemli rol oynamaktadır. İkinci hatalı taraf, listede yer alan malların tahdidi olmaması ve bütün ihraç mallarına teşmil edilmemesidir. Vergi iadesi için belirli bir asgari ihracat limitinin şart konması vergi iadesi uygulamasını bir ölçüde sınırlandırmıştır.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, "Ülkemizde mali alanda ve ihracatı teşvik hususunda kullanılan en önemli tedbir şüphesiz ihracatta vergi iadesidir" (62). Ancak, ihracat, teşvik konusunda Cumhuriyet tarihinde en önemli adım şüphesiz, 24 Ocak 1980 tarihinde açılan ekonomik istikrar paketi ile atılmıştır. Daha sonra, 12 Ocak 1984 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 84/1 sayılı Teşvik Tebliği ile, ihracatı teşvik sistemi yeniden düzenlenerek, ihracatın daha kolay yapılabilmesi için gerekli tedbirler alınmış ve ihracat ek tedbirlerle teşvik edilmeye çalışılmıştır. Ancak 1984 yılından itibaren zaman içinde, vergi iadesi konu malların listelerdeki yerleri, listelerin sayısı ve vergi iadesi oranlarının yeniden düzenlenmiş ve bu listelerdeki vergi iade oranları azaltılmıştır. 1986 yılına gelinceye kadar bir

(61) Memduh Yaşa, "İhracatın Teşvikinde Mali Politikanın Rolü.

(62) Mükerrerem Hiç, a.g.e., s.88.

çok safhalardan geçen vergi iadesi sistemi ve sistemin ana esasları 1/12/1986 sayılı R.G.'de yayınlanan 86/11237 sayılı kararname ile yeniden ve bir kez daha düzenlenmiştir. "1987 yılında ise liste sayısı 10'dan 5'e indirilmiş ve 1 Ocak 1989 yılında da tarihinden itibaren vergi iadesi uygulamasına son verilmiştir. Türkiye'nin 1984'den sonra vergi iadesi oranlarını kademeli olarak indirmesi ve sonrada uygulamadan kaldırılmasına; GATT subvansiyonların kaldırılması kararının (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel anlaşmasının VI. XVI. ve XXIII üncü maddelerinin tasrifini ve uygulaması ile ilgili anlaşmanın) 1985 yılında kabul edilmesinin etkisiyle mümkün olmuştur" (63).

2-2) Vergi, Resim ve Harç İstisnası

İhracatı teşvik önlemleri arasında yer alan vergiler ve diğer mali yükümlülükler önemli bir role sahiptir. Vergi iadesi yanında, ihracat işlemi ile doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olan, vergi yükümlülüğü açısından getirilen teşvikler, ihracatın bu vergilerden muaf tutulması veya istisna edilmesidir. İşte bu amaçla, bir yandan ihraç malına giren girdilerle ilgili önlemler, diğer taraflarda ihracata bağlı işlemlere ilişkin teşvikler getirilmiştir. Bu nedenle, bir yandan ihraç malı içine giren hammadde ve yardımcı madde gibi fiziki girdilerden sağlanan böylece, "ihraç edilecek ürünün daha ucuza mal olması sağlanarak, bu ürünlerin dış piyasalarda rekabet olanağı ve ihracat gücü artırılırken, öte yandan, ihracat kredileri ve işlemleri, ihracat işlemleri ve ihracat ile ilgili, ithalat nedeniyle doğan vergi, resim ve harçlar alınmaz. Bu yolla da kredi ve dolayısıyla mamul maliyetleri düşürülür" (64).

(63) S.Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, s.297-300.

(64) S.Rıdvan Karluk, "Uluslararası Ekonomi s.293.

Ülkemizde 261 sayılı kanuna dayanılarak 7.8.970 tarih ve 7/1117 sayılı kararname ile ihracatta vergi resim ve harç istisnası getirilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, "vergi, resim ve harç istisnaları ya ihracat kredisi işlemlerinden, yahut imalatçı ihracatçıların ihraç mallarının imalat faaliyetlerinden doğan, Banka ve sigorta muameleleri vergisi ile, Damga Vergisi (488 Sayılı kanun), Damga resmi (1324 sayılı kanun) ve diğer resim ve harçları kapsamaktadır" (65). Diğer bir deyişle, vergi, resim, harç istisnası üç ayrı şekilde uygulanmaktadır:

a-) İhracat Kredilerinde;

Bakanlar Kurulu'nun 7-8-1970 gün, 7/1117 sayılı kararı ile yürürlüğe konulan "İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesi Esaslarına Dair Kara'nın 1. Maddesinin (a) bendinde, "açılacak ihracat kredileri ile ilgili olarak bankaların ve sigorta şirketlerinin yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla her nem nam ile olursa olsun aldıkları paralar, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinden istisna edilmiştir. Öte yandan 7/1117 sayılı kararın, 1. maddesine göre, ihracat kredisi işlemleri; Damga Vergisi, Damga Resmi ile diğer yasalardaki resim ve harçlardan da istisna edilmiş bulunmaktadır.

b-) İhracat Muamelelerinde;

Özellikle ihracat muameleleriyle ilgili olarak bankaların yapmış oldukları bütün muameleler ile ihracata müteallik muameleler ihracat kredileri için tanınan bu kapsamdaki istisnalardan, yine 7/1117 sayılı Kararname Eki Karar'ın 1 inci maddesinin (a) bendi uyarınca yararlanmaktadır.

(65) Mükerrerem Hiç, a.g.e., s.91.

c-) İhracata Yönelik Finansman Kredilerinde;

7/1117 sayılı Kararname eki Karar'ın (b) bendi ile (a) bendindeki istisnanın "hazırlanan serbest dövizle yapılacak ihracat veya yurt içinde yabancılar serbest döviz ile satış projesinin-Büroca-uygun görülmesi kaydıyla, ...vergi iadesi listelerinde yer alan mamullerin ihracına hazırlık ve imalat safhasındaki kredi muamelelerine de uygulanması sağlanmıştır.

2-3) Yatırımlarda Vergi İndirimi ve Diğer Mali Teşvik Tedbirleri:

"Yatırım için ayrılan fonların veya bunların belirli bir miktarının gelir ve kurumlar vergisi matrahından indirilmesini öngören ayırıcı vergi tedbiridir. Yatırım istisnası şeklindeki bu teşvik önlemi, yatırım maliyetini düşürerek, sermaye birikimini hızlandırmayı amaçlar" (66).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere yatırım indiriminde ön şart yatırımın tamamlanmış ve vergilenebilir bir gelirin ortaya çıkmış olmasıdır. Diğer bir ifade ile, işletmenin kar eden bir işletme durumunda olması gereklidir. Yatırım indirimi teorik olarak bütün yatırımlar için kabul edilebilir. Uygulamada, selektif bir vergi indirimi tedbiri olan yatırım indirimi, bu fonksiyonuna uygun olarak amaçlanan hedeflere ulaşmayı kolaylaştıracak yatırım türleri ve projeler için kullanılmaktadır.

Türkiye'de yatırım indirimi istisnası, ticari ve tarımsal kazançlar alanında 12.2.1963 tarih ve 202 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Sonradan kanunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Örneğin 1980 yılında, özel kesim yatırımlarının Kalkınma Planı hedefleri doğrultusunda özendirilmesi için, devletçe mevcut tedbirlere ek olarak bazı yeni tedbirlere başvurulmuştur. Çünkü özel sektör için yalnız yol göstermenin sonuç olmaya yetmediği görülmüştür" (67). Böylece, Türkiye'de yatırımların teşviki uygulaması,

(66) Esfender Korkmaz, Vergi Teşvik Tedbirleri, s.65.

(67) Akif Erginay, Vergi Hukuku, Turhan Kitabevi, 10.Baskı, Ankara-1982, s.163-164.

planlama deneyimi ile beraber ve sistemli bir biçimde yürütülmüştür. Esas itibariyle, "yatırım indiriminin gelir vergisi yükümlülerinden ticari ve zirai kazanç sahiplerine, kurumlar vergisine tabi olan özel sektöre ait şirketlerde de kurum kazançlarına uygulanması öngörülmüştür" (68). "Kanuna göre, yatırım indiriminden yararlanabilmek için" (69).

1) İndirimin uygulanacağı ticari, zirai kazançlar, bilanço esasına göre tesbit edilmiş olmalıdır.

2) Yatırımlar, kalkınma planları ve yıllık programlarda belirlenen sektörler veya konulara uygun olmalıdır.

3) Yatırımları üretimi genişletme, verimliliği artırma ihracatı geliştirme, kültür seviyesini yükseltme ve bilimsel ve teknik araştırmalar yaparak, çalışma güvenliğini sağlama gibi hedefleri gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır.

4) Yatırım fonları öz kaynak/kredi oranı üzerinden karşılanmış olmalıdır.

5) Yatırımlar, belirli bir parasal büyüklükte olmalıdır.

Bu bağlamda, Türkiye'de yatırım indirimi, sektörlerle ve bölgelere göre % 30'dan % 100'e kadar değişen oranlarda uygulanmıştır.

(68) R.G..... "Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi İle İlgili Tebliğ", (92/2) Mad.13.

(69) GELİR VERGİSİ KANUNU "Yatırım İndirimi" İkinci Kısım Sekizinci Bölüm) Madde 36 ve ek 2,3 ve 4 ncü maddeler.

"Bu yeni ve en önemli teşvik önleminin uygulamaya konulduğu tarihten beri, kendisinden beklenen amaçları şöyle sıralayabiliriz" (70).

1) Özel sektör yatırım hacmini artırmak,

2) Yatırımların arzu edilen sektörlere ve üretim kollarına yönelmesini sağlamak dağılımını etkilemek,

3) Yatırımların bölgesel dağılımına yön vermek gibi temel hedeflere ulaşmakta etkin olduğu söylenebilir.

Yatırımlar İçin Geliştirilmiş Teşvikler, Nitelik ve Özellikleri Bakımından Üç Ana Grupta Toplanabilir.

Birinci ana grupta; bu grupta yer alan teşviklerin en önemli ve başlıca özelliği mali karakterli teşviklerden olmasıdır. Bu grupta; yatırım indirimi, vergi, resim ve harç istisnası ile gümrük vergi ve resimleri muafiyeti gibi teşvikler yer almaktadır. Ancak ihracatçıya sağlanan bu teşvikler nedeniyle, devletçe vazgeçilen vergi, resim ve harç gelirleri toplamı büyük boyutlara ulaşmıştır.

İkinci ana grupta; yer alan teşvik tedbirlerin amacı ise, yatırımın gerektirdiği finansmanın sağlanmasında yatırımcıya kolaylıklar getirmektir. Bunların başında, düşük faizli iç ve dış krediler ile işletme kredileri gelmektedir.

Üçüncü ana grupta; yer alan diğer etkin teşvik tedbiri ise, Devletçe yatırımcıya verilen yatırım destekleme primidir. Bu prim üretici ve ihracatçıya teşvik ve koruma amacıyla yatırımcılara yapılan ödemelerdir.

(70) Özhan Uluatam, Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası", Ankara Üniversitesi, SBF Yayını, Ankara 1971, s.138.

B-J EKONOMİK (PARASAL) TEŞVİK ARAÇLARI

1-) İhracatçı Kredileri ve Faiz İndirimi:

İhracatın teşvikinde ekonomik teşvik araçlarından "Resim kambiyo kuru politikası dışında uygulanan belli başlı iki parasal teşvik" aracı daha söz konusudur. Bunlardan birincisi ihracat ve ihracatla ilgili faaliyetler için kredi alınması ve ihracat kredileri fonunun yüksek bir seviyede tutulmasıdır. İkincisi ise, bu krediler için uygulanacak faiz indirimidir" (71).

Şimdi parasal teşvik araçlarından olan ihracat kredilerini ve faiz indirimi konularını sırasıyla inceleyelim.

1-1) İhracat Kredileri:

İhracatçıya, sevk ettiği malların belirli bir oran dahilinde banka üzerinde poliçe çekme yetkisini veren bir kabul kredisidir. İhracatçı, ihracatına aracılık eden bankanın kabul ettiği bu poliçeyi kolaylıkla iskonto ettirip malların bedelini derhal elde etmiş olur. İhracat kredisi, merkez bankasının ve ticaret bankaların kendi kaynaklarından karşılaştıran ucuz faizli ve düşük reeskontlu ihracat finansmanlarını ve ayrıca ihracatı geliştirmek amacıyla kurulmuş ve kurulacak olan özel fonlardan ihracatı finanse etmek için verilecek kredileri kapsar.

Türkiye'de 1969 yılından itibaren ihracat kredileri belli bir şekilde teşvik sistemine bağlanmıştır. "İhracat işlemlerinin şartlarına göre bu kredi şekli; kısa, orta veya uzun vadeli olmaktadır. Ülkemizde bu krediler sadece imalatçı-ihracatçılara/firmalara verilmektedir" (72). "İhracatın, parasal teşvik araçlarından olan ihracat kredileri esas itibariyle ihracatcının maliyetlerini azaltıcı nitelikte olan girdi teşvikleridir ve başlıca üç ana başlık altında toplamak mümkündür" (73).

(71) S.R. Karluk, Türkiye'de İhracatı Artırma Politikası, s.51.

(72) Recep Önal, Türkiye'de Orta ve Uzun Vadeli Kredi Uygulaması, Ankara 1976, s.29.

(73) S.R. Karluk, İhracat Kredilerinde Risk Sorunu ve İhracat Kredi Sigortası, İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, Temmuz-Eylül No, 7-9, 1980, s.46.

Birinci grup teşvikler; yatırımlar, işletme sermayesi ve ihracat kredileri üzerine etkili olan tedbirleri kapsamaktadır. Burada amaç, ihracatçıya mali gücünün sınırlı kaldığı alanlarda yardımcı olarak onu ihracata yönltebilmektir. Mesela düşük faizli kredi, ihracatçı için çok önemli bir mali imkandır. Bu tür krediler, genel olarak yatırım ve işletme sermayesi ile üretim ve satışın finansmanında kullanılmaktadır.

İkinci grup teşvikler; ihracat kredi sigortası ile ilgilidir. Burada ihracatçıya verilen kredinin garantisi veya sigortası önem kazanır ve devlet bu konuda ihracatçılara yardım olur.

Üçüncü grup teşvikler; İhracatçıya ucuz fiyatla hammadde sağlanması, ulaşım ücretlerinde indirim ve personel eğitimi gibi diğer üretim faktörlerinin teşviki de sonuncu grup altında toplanabilir.

1-2) Faiz İndirimi

İhracatın finansmanı için açılacak kredilerin ihracatı özendirilecek sektörlerle yönlendirilmesinde kullanılan parasal teşvik araçlarından biridir. Dolayısıyla, "faiz farkı ödemesi" bir yandan, ihracatı özendirilmesi istenen sektörlerde kredi maliyetini düşürerek, ihracatçıya rekabet imkanı yaratmakta; diğer yandan, kredi kurumları içinde ihracatçı sektörlerle kredi verilmesini daha karlı hale getirmektedir" (74). Ancak, bu teşvik sisteminin iyi çalışmasında en uygun yol, ihracat kredilerinin belirli kredi kurumlarıyla karşılanması veya ihracatı destekleyen kredi kurumlarının teşekkül ettirilmesidir.

İhracatın finansmanı amacıyla açılan kredilerle ilgili faiz indirimi ve faiz farkı ödemeleri, "sadece serbest döviz karşılığı yapılan ihracata uygulanmakta ve kredi başka amaçla kullanıldığı takdirde faiz farkı ödemesi geri alınmaktadır. Bu ödemeler ise, ihracat fonundan ve ilgili banka

(74) Eyüp Aktepe, Uluslararası Pazarlama, s.116.

kanalıyla yapılmaktadır" (75). Ülkemizde ihracatçı firmalar ihracatla ilgili işlemlerinde kredi kurumlarından kısa veya onunla vadeli krediyi piyasa faizi ile almaktadırlar. Dolayısıyla kredi kullanımı maliyeti yüksektir. Bu yüksek maliyet, ilk kez 7.8.1970 tarihinde çıkarılan, "7/1117 sayılı kararnamenin ekli kararının 2 nci maddesine dayanılarak faiz farkı ödemesi ile bir ölçüde bertaraf edilmek istenmiştir" (76).

2-) İhracatı Teşvik ve Geliştirme Döviz Kotası

İhracatı teşvik ve geliştirme döviz kotası yahut İmalatçı-İhracatçılara proje bazında döviz tahsisi uygulamasının amacı; özellikle, ham ve yardımcı maddeler ile ambalaj malzemeleri ithalatında, bu ihracatçıların ihtiyaç duydukları döviz karşılayabilmektedir. Böylece, tüm bu direk mali ve parasal teşvik tedbirlerinin kapsamı genişletilerek yaygın bir uygulama alanı bulunmuştur. Bu sebeple, bu tedbirlerin sanayi ihracatı veya toplam ihracat üzerindeki müsbet etkileri ancak uygulama sonuçlarında kendini gösterebilecektir. Ancak yine de bu tür teşviklerin gerektiği kadar geniş tutulmadığı ve bu teşviklerin oranlarının çok kere düşük tutulduğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle bütün bu gibi teşviklerin yeniden ele alınarak gerçekçi bir seviyeye yükseltilmesi tavsiye edilebilir" (77).

İhracatı Teşvik ve Geliştirme Döviz Kotası Tahsisi Uygulaması. "Yapılacak ihracat karşılığında ve yapılmış ihracat karşılığında döviz Tahsisi olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilir" (78). Şimdi bu iki tür uygulamayı daha yakından ele alarak inceleyelim.

(75) Mükerrerem Hiç, a.g.e., s.92.

(76) R.G. 7.8.1970 Tarih ve 7/1117 sayılı kararname mad.2.

(77) Mükerrerem Hiç, a.g.e., s.155.

(78) İGME, İktisadi Kalkınma ve Sanayi Ürünleri İhracatı Semineri, Ankara 1973, s.123.

2-1) Yapılacak İhracat Karşılığı Döviz Tahsisi:

İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesi Esaslarına dair karar'ın 4 üncü maddesi ile imalatçı ihracatçılara döviz tahsisi olanağı getirilmiştir. Anılan maddeye göre, mamullerini serbest döviz karşılığında ihraç edecek veya yurt içinde yabancılara serbest dövizle satacak olan ihracatçılara bu mamullerin ihracında kullanacakları;

- 1) Ham ve yardımcı maddeler, ambalaj malzemeleri ile,
- 2) İşletme veya işletmelerinin ithali gerekli ihtiyaçlarının giderilmesi; tesislerinin tevzii ve yeni yatırımları ile, ihracat projelerinin uygun görülmesine bağlı olarak döviz tahsisi yapılabilecektir. Bunun için hazırlanan ihracat projesinin DPT tarafından uygun görülmesi gerekmektedir. Bu çerçevede tahsis edilebilecek dövizin üst sınırı, taahhüt edilen ihracatın, 2. fıkrasında belirtilen ihtiyaçlar toplamı için ise, % 50'sidir. Ancak, sayılan ihtiyaçların tümü (1. ve 2.) için, tahsis edilebilecek döviz toplamı ihraç taahhüdünün % 50'sini aşamayacaktır.

2-2) Yapılmış İhracat Karşılığı Döviz Tahsisi:

Bu sistemin esasını, ihraç malı üreten üreticilere ve dolayısıyla ihracatçılara genel anlamda para olarak devlet tarafından yapılan yardımlar oluşturur. "Sistem bu şekilde kısmi bir devalüasyon niteliğinde olup, İthalatın miktar kısıtlamaları ve gümrük vergileri ile sınırlandığı ekonomilerde uygulanmaktadır" (79). Ülkemizde ise bu sistem ihracat rejimini düzenleyen kararnamenin 11 inci maddesine dayanarak, 3.5.1972 günlü R.G.'deki yayınlanan yönetmelik çerçevesinde düzenlenmiştir.

Yapılmış İhracat Karşılığı Döviz Tahsisinin, başlıca dört Çeşit Uygulama Şekli Vardır: Bunlar Sırasıyla;

(79) S.R. Karluk, İhracatta Vergi İadesi, İTO Yayını No: 1984-4 İstanbul 1984, s.7.

1) İhracattan sağlanmış olan dövizin bir kısmının veya tamamının ihracatçının elinde tutulmasını amaçlamaktadır. Bu olanakla ihracatçıya, yurt içinden daha yüksek fiyatlarla sağlayabileceği mamülleri, yurt dışından daha ucuza ithal etme hakkı verilmektedir.

2) İhracatçının kazanmış olduğu döviz bir sertifika ile belgeleyip bunları başka fiörmalara satma hakkını sağlamaktadır. Bunun sonucunda, ihracat karşılığında elde edilmiş olan sertifikalar özellikle ihracatı arzu edilen sektörlerden sağlanmış ise, bunlar pirim yaparak bu sektörler subvanse edilmektedir.

3) İhracatçılara verilen özel ithal lisanslarından oluşmaktadır. Burada, ihracatçılara ülkeye sağladıkları döviz karşılığında belirli bir oran üzerinden ithalatta bulunma hakkı tanınmaktadır.

4) Pirim sisteminin bu son şekli, çoklu döviz kuru sistemi olarak bilinmektedir. Sistem lüks malların talebini kısma, olarak belinmektedir. Sistem lüks malların talebini kısma, yeni gelişen genç sanayileri koruma, kalkınma için gerek duyulan bazı yatırım mallarını daha ucuza temin etme, ülkeden sermaye çıkışını önleme ve bazı döviz gelirlerinin diğerlerine göre, daha avantajlı olarak ülkeye girmesine olanak sağlama gibi amaçlar için kullanılmaktadır.

3-) Kamu Yatırımları Politikası:

"Hükümet özel sektör ihracat yatırımlarını ve faaliyetlerini çeşitli vergi indirimleri, vergi iadeleri ve vergi muafırları, ihracat kredileri ve faiz indirimleri yanında, uygulayacağı kamu yatırımları politikasıyla da teşvik eder" (80). İhracatın teşvikinde bu yol belki de en etkin yollardan biridir. Dolayısıyla devlet ihracat yatırımlarını teşvik etmek üzere, ihracat malları üretimini ve ihracat faaliyetlerinin verimliliğini artıran alt-yapı

(80) Memduh Yaşa, İhracatın Teşvikinde Mali Politikanın Rolü.

yatırımlarını gerçekleştirebilir. Bu bağlamda, "temel hammadde ve ara malı tedarikine yönelik yatırımlardan; yol, liman gibi, ulaştırma hizmetinin sağlanmasına yönelik yatırımların tamamlanması, ihraç malları üretiminde, teknolojik bilgiyi artıran kurumların oluşturularak işletilmesine yönelik yatırımlar ve harcamalar; pazarlama teşkilatının kurulması vs. gibi yatırımlar bu meydana zikredilebilir. Bu gibi yatırımlar devlet bütçesinde yer aldığı için, bir bakıma mali politika tedbirleri arasında da mütalaa edilebilir" (81).

Diğer taraftan, uygulanacak kamu yatırım politikası ile, "bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik olarak özel sektörün gelişmesini kolaylaştırıcı alt yapıyı oluşturan ve enerji, sulama, ulaşım, telekomünikasyon, kentsel ve kırsal altyapı alanlarında yoğunlaşmış, özel kesiminde ihracat potansiyeli yüksek sektörlerle yönelmesi için, gerekli teşvikler getirilmiş/sağlanmış olmalıdır" (82). Bu tür bir yatırım politikası uzun dönemde ekonomiye ve dolayısıyla dış ticarete büyük ivme kazandıracaktır. İhracattaki gelişmenin sürdürülebilmesi açısından, mevcut kapasite kullanım oranının artırılması ile sağlanan ihracat artışının yanında alt yapı yatırımları ile sağlanan yeni üretim kapasitelerinin yaratılmasına ihtiyaç vardır. Çünkü, ihracata yönelen sanayilerde kapasite kullanım oranı artar ve ölçek ekonomilerinden yararlanma imkanı çoğalır. Böylece, optimum kapasiteye ulaşacak alt yapı yatırımlarıyla üretim maliyetleri düşürülebilir. Diğer bir deyişle, "kapasite açısından optimum düzeyde kurulmuş işletmelerle ihracata yönelmenin bir avantajı da üretim kapasitesini artırmak suretiyle üretim maliyetlerini aşağı çekebilmek imkanıdır" (83).

(81) Mükerrerem Hiç, a.g.e., s.95.

(82) Işın Çelebi, Dışa Açık Büyüme ve Türkiye, Erdoğan Ofset, İstanbul 1991, s.238.

(83) İGEME, Planlı Dönemde İhracat Teşvik Politikası, s.6-10.

C-] İDARİ VE TEKNİK TEŞVİK ARAÇLARI

1-) Devlet Pazarlama Yardımı:

İhracatçı kuruluşlara ürünlerini pazarlamada karşılaşmış oldukları sorunları çözümleyebilmek için özellikle gelişmekte olan ülkelerde devlet yardımı bir zorunluluktur. Çünkü, "bu ülkelerdeki işletmeler, gelişmiş ülkelerin işletmeleri ile karşılaştırıldığında küçük ölçeklidir ve ürünlerini dış piyasalarda pazarlayacak ve bu konuda dış piyasalar hakkında araştırma yapacak güçten yoksundurlar. İşte bu nedenle, devlet çeşitli idari kolaylıklar sağlayarak veya teknik yardımlarda bulunarak ihracatı teşvik edebilir" (84). Bu sebeple, dış piyasalar hakkında ihracatçıya; araştırma ve geliştirme ile ilgili yardımlarda bulunmak, pazarlama kolaylıkları sağlamak; kalite kontrolü ve ürünlerin ambalajlama, paketleme gibi hizmetler düşük ücret veya karşılıksız yardım yapmak ürünlerinin dış ülkelerde tanıtılması amacıyla içerde fuar ve sergiler açmak, dış ülkelerde de açılanlara ihracatçının katılmasını sağlamak; lisans ve patent alama imkanı vermek; dış pazarlarla ilgili üretim şartları, talep ve arz özellikleri, ihraç imkanları, ihracat yasaları gibi konularda bilgiler derlemek ve dağıtımını sağlamak; ihracatta uzman elemanlar yetiştirmek; kalite kontrolü ve ambalajlama ile ilgili hizmetlerin kamu kuruluşlarınca düşük ücretlerle veya karşılıksız olarak yapılmasını sağlamak; gerekmektedir.

Dolayısıyla, ihracatın teşvikinde en büyük görev; ihracatta kontrolü zayıflatan ve azaltan, ihracat zamanını kısaltan, bürokratik meseleleri çözecek, önlemlerin süratle alınmasına düşmektedir. Bu bağlamda alınacak teşvik önlemlerinin amacı, "ihracat işlemlerinin milli ekonomiye yüklediği külfetin düşük, tesirlerinin büyük ve birbirleriyle ahenkleştirilmiş tedbirler manzumesi" (85) şeklinde olmalıdır.

(84)Türkan Öncel, a.g.m., s.35 ve S.R. Karluk, Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası, s.115-116.

(85) Eyüp Aktepe, a.g.e., s.115.

Ülkemizde 20 Ocak 1980 kararları bu sahada bazı adımların atılmasını sağlamıştır. Ancak, açıklanan bu kararlar, mali yardımlarla desteklenmediği için, istenilen netice elde edilememiştir.

2-) İhracatın Teşvikinde İdari ve Teknik Yardımlar:

Öncelikle şunu belirtelim ki, ihracat herşeyden önce bir pazarlama faaliyetidir. Yurt dışı pazarlamada yurt içi faaliyetlerinden daha zor bir koşullar altında verilen mücadele söz konusudur. Dolayısıyla pazarlamada başarının şartlarından biride; yaygın geniş bir teşkilatlanma kurabilmektir.

Ülkemizde, sanayi mamulleri ihracatının artırılması gayretlerini, sanayi ürünlerinin pazarlamasının dağınık ve kalabalık bir grubun çabalarından ziyade, sistemli ve dinamik bir pazarlama örgütlemesi ile dış pazarlama teşkilatlanmasıyla halletmek zorunda olduğumuzu kabul etmeliyiz. Bu amaçla 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlarla oluşturulan ihracatçı sermaye şirketleri, dış ticarete etken bir gelişmedir. Örneğin, Avrupa ve Amerika'da exsport evleri, dış ticaret büroları, özellikle, Japonya Sogow Shoshe'lar, bu tip örgütlemelere örnektirler. "Ülkemizdeki halen mevcut bütün dış ticaret örgütleri, büyük imalatçı gruplar ile holdinglerin bünyesinde ve dış ticaret pazarlaması yapan şirketler olarak kurulmuştur" (86). İhracatı teşvik tedbirleri çerçevesinde özel ihracat teşviklerinden yararlanan bu şirketlerin işveren 1984 yılında genişletilmiş ve faaliyetlerini dış ticaret sermaye şirketleri adı altında sürdürmüşlerdir. İhracat ve ihracatla ilgili üretim faaliyetlerinin teşviki ve denetimi ile görevli resmi ve gayri resmi müesseseleri bu kısım altında ele almak faydalı olacaktır.

(86) İGEME, İktisadi Kalkınma ve Sanayi Ürünleri İhracatı, s.91-92.

Bu müesseseler ve teşkilatları aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür" (87).

- Resmi ve yarı Resmi Yürütme, Denetim Teşkilatı ve Kurumları
- İhracatçı ve İhracatçı-İmalatçı Müesseseler
- Dış Pazarlama Teşkilatları/Şirketleri

İhracatın geliştirilmesi amacıyla oluşturulan bu teşkilatlar ile müesseselerin temel işlevi, ihracat ve ihracat ile ilgili üretimin teşviki ve denetimi faaliyetleri yanında ihraç ürünlerinin dış pazar paylarının arttırılması, pazar paylarının genişletilmesi ve yeni pazarlara girmeye yönelik satış ve tanıtım organizasyonlarını yapmaktır. "Bu amaçları gerçekleştirmek için oluşturulan, dış ticaret sermaye şirketleri (DTSS), kuruluşlarından kısa bir süre sonra, ihracat büyük ölçüde bir artış sağlayarak, ülkemizin dış ticaretinde, önemli bir rol oynamaya başlamışlardır" (88).

(87) Mükerrerem Hiç, a.g.e., s.157-158.

(88) Işın Çelebi, a.g.e., s.121.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMASI

I- KALKINMA PLANLARINDA İHRACATIN TEŞVİKİNE VE GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TEDBİRLER

Türkiye'de 1961 Anayasası ile birlikte, Beş yıllık bir dönemi kapsayacak şekilde kalkınma planları ve bu planlara bağlı yıllık programların hazırlanmasına ve uygulanmasına başlanmıştır. Gerçekten, 1961 Anayasasının 129 uncu maddesinde "iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma planına bağlıdır kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir" denilerek bundan böyle kalkınmanın plan ile yürütüleceği belirtilmiştir. Böylece, Türkiye'de 1963 yılından başlayarak planlı kalkınma dönemine girilmiş ve ilk kalkınma planı Türk iktisat tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Ancak, "1963 yılı, her ne kadar planlı kalkınma döneminin başlangıç yılı olarak kabul edilmişse de, 1963 yılı öncesinde de sanayileşme amacına ulaşmak için bazı "sanayi planları" hazırlanmıştır. Örneğin, "ilk beş yıllık sanayi planı bu amaca yöneliktir. Bu planda, daha çok üretim malları endüstrisi üzerinde durulmuştur. Birinci planın oldukça başarılı uygulama sonuçları vermesi üzerine, ikinci sanayi planı hazırlanmışsa da o sıralarda patlak veren II.Dünya Savaşı dolayısıyla uygulanamamıştır" (1).

Burada önemli bir hususu belirtelim ki, 1963 yılı öncesinde ihracatın teşviki amacıyla alınan tedbirler düzensiz ve yetersiz bir mevzuat karışıklığı halinde bulunmaktaydı. "Gerek planlı döneme girilmesiyle, gerekse "ihracatı geliştirmek amacıyla, vergilerle ilgili olarak hükümetçe alınacak tedbirlere dair" 216 sayılı kanunun yürürlüğe konmasıyla birlikte ihracatımızın artırılması yolunda alınan tedbirler daha tutarlı ve daha etkin bir düzeye getirilmiştir. Bu anlamda, ihracatta vergi iadesi, özel ihracat

(1) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, 5.Basım, Olgaç Matbaası, Ankara 1986, s.438

fonu, ihracatın geliştirilmesi amacıyla yapılacak ithalata tanınan kolaylıklar, Kredili İhracat imkanlarının açılması ve diğer idari ve teknik teşvik tedbirleriyle ihracatın arttırılmasına çalışılmıştır" (2).

İhracatın teşviki sorunu özellikle, planlama döneminden itibaren sistimli bir şekilde ele alındığı için, bu bölümde, ilk önce kalkınma planlarında yer alan ihracatı teşvik tedbirleri kısaca gözden geçirilecektir.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planının (1963-1967) ilk uygulama yılı olan 1963'e kadar ülkemizde ihracatın teşviki yönünden ciddi bir uygulamaya gidilmemiştir. "İlk olarak Birinci B.Y.K.P.'da vergi yönünden teşvik tedbirleri alınması gerektiği, özellikle ihraç mallarının maliyetine giren bütün dolaylı vergilerin gümrük kapısında ihracatçıya geri verilmesini sağlayacak pratik bir vergi düzenine ihtiyaç olduğunu ve ihracat kredisi sisteminin yerleştirileceği ifadeleri yer almıştır" (3).

Bu plan döneminde yıllık programlarda öngörülen hedeflerle ilgili değişiklikler kısmen uygulanmaya konulabilmıştır. Nitekim ihracatın teşviki ile ilgili ilk önemli kanun olan 261 sayılı "İhracı Geliştirmek Amacı ile İlgili Olarak Hükümetçe Alınan Tedbirlere Dair Kanun" 5 Temmuz 1963 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla, ihraç konusu mamullerin maliyetlerindeki vergi yükünün yeterli seviyede gidermenin ancak global bir vergi iadesi ile mümkün olabileceği düşüncesinden hareketle, Bakanlar Kuruluna vergi iadesi yapma yetkisi tanınmıştır. Yine 1967 yılında ihracatı ve yatırımları teşvik amacı ile 933 sayılı kanun kabul edilmiş, ancak bu ihracatın teşviki ve döviz gelirlerinin arttırılması amacıyla kabul edilen 3. Maddesinin ihracatçıya ilk yerleşme, tanıtma, pazar araştırma için verilecek fonla ilgili (A) bendi, ithal ihtiyacını ikame edecek (B) bendinin 1. Fıkrası,

(2) Mükerrerem Hiç, Türkiye'de İhracatın Geliştirilmesi Sorunu, Türkiye İşveren Send.

Konf. Yayını No:26, Ayyıldız Matbaası, Ankara-1973, s.101-102.

(3) D.P.T., "I.Beş Yıllık Kalkınma Planı", s.52-54.

döviz geliri sağlayan hizmetler hakkındaki 2. fıkrası, (yurt dışında iş alacak müteşebbislerin teşviki), Yurt içinde yabancı turistlere yapılacak harcamalar hakkındaki 3. fıkrası Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir, yalnız ihracatın kalkınma planı ve yıllık programlar çerçevesinde geliştirilmesi ve düzenlenmesi için gerekli tedbirlerin Bakanlar Kurulu kararları ile alınacağı hakkındaki (C) bendi ile tüm teşvik tedbirlerini yürütmek üzere Başbakanlığa bağlı olarak "Yatırımları İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu'nun" kurulmasını öngören 4. maddesi yürürlükte bırakılmıştır.

II.nci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1968-1972); "İhracatın artırılması önemli bir araç olması nedeniyle kredi sisteminde ihracata dönek bir yapı geliştirilmesi, ihracat sigortasının getirilmesi ve ihracata vergi iade sisteminin basitleştirilmesi, ihraç edilen sınai mamullerin bünyesine giren ithal malı ham ve yardımcı maddeler için döviz tahsisi yapılması, imalatın düşük faizli kredi ile Finansman ve Merkez Bankası re-eskont kredilerinin öngörülen sanayi dallarına selektif olarak dağılması gibi hedeflere yer verilmiştir" (4). Ayrıca, ihracatın teşviki yönünden ihracatçının muhtaç olduğu gerekli ticaret ve pazarlama bilgilerinin bir merkezde toplanması da hedef olarak belirlenmiştir. 261 ve 933 sayılı kanunlar ve bunlara istinaden çıkarılan kararnamelerle bu hedefler kısmen uygulanmaya konulabilmiştir.

III.ncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977); "Sanayi ürünlerinin ihraç edilebilir bir düzeye gelmesinin maliyet ve kalitenin dış talebe uygun şekle dönüşmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır, Türkiye'nin içinde bulunduğu sanayileşme aşamasında ihracata yönelmiş sanayilerle, önceliği yatırım ve ara mallarına verilmiş ithalatı ikame eden sanayiler arasında kesin bir ayırım yapmanın mümkün olmadığı ve her iki sanayiinin de teşviki hususları, teşvik politikası olarak belirlenmiştir. Bu dönemde ihracatın hızla artırılması ve ihracat yapısının sanayi ürünleri lehine geliştirilmesi için ihracatta vergi iadesinde, dış pazar geliştirme yardımı yapılmasına mümkün kılacak bir politika izlenmesi de planın ihracatı teşvik ile ilgili bir diğer hedefidir" (5).

(4) D.P.T., "II.Beş Yıllık Kalkınma Planı", s.119-120.

(5) D.P.T., "III.Beş Yıllık Kalkınma Planı", s.128.

IV.ncü Beş Yıllık Kalkınma Planında da (1979-1983); "Diğer planlarda olduğu gibi ihraç ürünlerinin çeşitlendirilerek sanayi ürünlerine kaydırılması ve ihraç ürünlerimize dış pazarda rekabet imkanı sağlanabilmesi için vergi iadesi, ucuz girdi, uzun vadeli düşük faizli kredi, geçici ithal kolaylıkların sağlanması öngörülmüştür. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde özellikle mevzuat yönünden gelen bürokratik engellerin asgariye indirilmesi, yetki ve sorumlulukların mümkün olduğunca merkezleştirilmesi ve teşvik mevzuatının tek bir yasada toplanması öngörülmüştür" (6). Bunların dışında kalkınma planlarının hepsinde teşvik politikasının dışında ihracat ile ilgili politik tedbir ve hedefler öngörülmüştür.

V.nci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985-1989); Diğer planlardaki gibi ihraç ürünlerimizin kompozisyonu içinde sanayi ürünlerinin payının artırılması ana gaye olarak benimsenmiştir. Teşvik mevzuatının tek yasada toplanması ve değişen iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte bir yatırım ve ihracatı teşvik sisteminin geliştirilmesi benimsenmiştir" (7).

Genel olarak kalkınma planlarımızda ve yıllık programlarda ihracat hedefleri tespit edilerek temel ihraç ürünlerimizin yıllar itibariyle gelişim trendleri dikkate alınmış olup teşviklerin etkisi nitelikleri gereği -kantitatif olarak ölçmenin güçlüğü nedeniyle- plan modellerine katsayı olarak dahil edilmiştir.

(6) D.P.T., "IV.Beş Yıllık Kalkınma Planı", s.265-267.

(7) D.P.T., "V.Beş Yıllık Kalkınma Planı", s.14-30

VI.ncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994); "Teşvik politikası çerçevesinde oluşturulan yatırımları ve döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik sistemi; tek bir yasada toplanarak, birbirini tamamlayan, değişen iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte bürokrasiyi en alt düzeye indirecek, şekilde az sayıda, ancak daha etkin araçlara sahip olacak yönde geliştirilecektir" (8).

VI ıncı kalkınma planında, ihracatın teşvikinde ana gaye; özellikle ihraç ürünlerinin ve pazarının çeşitlendirilmesi yoluyla ihracatın artırılması ve toplam ihracat içinde sınai ürün payının yükseltilmesidir. Plandaki ana gayeye uygun olarak ihracatçıların uluslararası piyasalarda rekabet etmelerine imkan verecek şartların sağlanmasına devam edilecek, ihracat kredisi ve ihracat sigortası sistemleri geliştirilecek ve ihracatçının her türlü teknik yardımdan yararlanması sağlanacaktır.

İhracatı teşvik tedbirleri uygulaması ile ilgili olarak kalkınma planlarında yer alan ifadeler, az veya çok farkla tüm planlarda tekrarlanmıştır. Ülkemizde, özellikle 1980 sonrasında önem kazanan, İhracatı teşvik tedbirleri uygulaması, ihracatın yapısını sanayi mamulleri lehine değiştirmesine rağmen, Kalkınma planlarında ve Yıllık programlarda yer alan ihracat hedeflerine -rakamlarına- bir türlü ulaşamamıştır.

Planlanan hedefler konusunda son bir noktaya daha değinmek gerektiği kanısındayım. Gerek kalkınma planlarında gerekse Yıllık Programlarda belirlenen ihracat hedeflerinin, nasıl ve hangi kriterler esas alınarak tespit edildiği konusunda bir açıklama bulunmamaktadır. Hiç bir zaman bu hedeflere varılamamış olması, tespitlerin bilimsel yollarla değilde, olası hesapları ile tespit yapıldığı kanısını vermektedir.

(8) D.P.T., "VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı", s.13.

II- İHRACATIN TEŞVİKİNDE DÖVİZ KURU POLİTİKASI VE DEVALÜASYON UYGULAMALARI

A-] İHRACATIN TEŞVİKİNDE DENGE-KURU VE DEVALÜASYON UYGULAMASI

Türkiye'de 1930 yılında çıkarılan 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile Türk Lirasının konvertibilitesine son verilmiş ve bu tarihten sonra IMF sözleşmesi çerçevesinde 1973 yılına kadar döviz kuru "Sabit fakat ayarlanabilir döviz kuru" sistemine göre belirlenmiştir. Bu dönemde Türk Lirası dolaylı olarak Sterlin ve Fransız Frangına dolayısıyla altına bağlanmış, 1936'dan sonra da altın standardından ayrılması nedeniyle altına bağlantı kaldırılmıştır.

Bu şartlar altında ödemeler bilançosu açıkları mali yönden alınan önlemlerle/gümrük vergilerini artırması suretiyle düzeltilmeye çalışılmakta, devalüasyon uygulamasına ise son çare olarak başvurulmaktadır. Çünkü bu dönemde genellikle resmi kambiyo kurunu denge kuru seviyesinde tespit etmek maksadıyla devalüasyon yapılmakta fakat, enflasyon önlenemediği için ulusal para kısa sürede aşırı değerlendirilmiş hale gelmekte ve yüksek fiatlı bir döviz kuru (karaborsa) teşekkül etmektedir" (9). 1946* ve 1958** devalüasyon tecrübeleri bu şekilde olmuştur. Ancak bahis konusu dönemlerde ihracat ve döviz gelirleri esas itibariyle tarım mallarından müteşekkil bulunmaktaydı ve bu gibi malların arz ve talep elastikiyetinin düşük olması dolayısıyla, 1946 ve 1958

(9) Mükerrerem Hiç, a.g.e., s.151.

(*) Türkiye'de İlk Devalüasyon 7 Eylül 1946'da Yapılarak TL İlk Defa Yüzde 120.47 Oranında Dış Değer Kaybına Uğramış ve Bu Tarihte Parite Dolar 280 Kuruş Olmuştur .

(**) Cumhuriyet Tarihinde İkinci Devalüasyon 4 Ağustos 1958'de Gerçekleştirilmiştir. TL, Bu Defa Yüzde 241,43 Oranında Değer Kaybetmiş ve Parite 1 ABD Doları = 900 Kuruş Olmuştur.

devalüasyonlarının ödemeler bilançosu üzerindeki müspet etkilerini çok kısa süreli ve sınırlı kalmıştır. Ancak, 10 Ağustos 1970* yılında ödemeler bilançosu açığını kapatmak için devalüasyonu bazı bakımlardan 1946 ve 1958 devalüasyonundan farklı sonuçlar vermiştir. "1970 devalüasyonu bir taraftan ithalatta devalüasyon öncesinde döneminde başgösteren spekülatif ithalat talebini önlemiş, diğer taraftan işçi döviz gelirleri, turizm dış yardımlar gibi cari işlemler kalemlerinde bir artışa yol açmıştır. Bu sonuncu kalemlerdeki yükselmelerde devalüasyonun yanında AET ilişkilerinin müspet etkilerinin rolü açıktır. Döviz gelirlerindeki bu artış ve ithalatın ferahlaması, sınai üretimi artırmıştır. Diğer taraftan, devalüasyonun fiyatları yükseltici yahut maliyet enflasyonu yaratıcı etkileri de ilk başta kontrol altına alınmış, enflasyon helezonlarına mani olunmuştur" (10).

Bütün bu sebeplerle "ülkemizde 1980'li yıllara gelene kadar genellikle ithal ikamesi politikasının bütünleyici bir aracı olan aşırı değerlendirilmiş kur politikası izlenmiş, zaman zaman 1958-1970 ve 1980'de olduğu gibi yüksek oranlı devalüasyonlarla Türk Lirasının dolar karşısında değeri gerçekçi olarak tespit edilmeye çalışılmıştır, ancak hızlı artan yurt içi enflasyon kısa dönemde doların tekrar cari piyasada TL.'sının değerinin üstüne çıkmasına yol açmıştır" (11). Dolayısıyla, 1946, 1958 ve 1970'de yapılan yüksek oranlı devalüasyonlar, yan politikalarla desteklenmediğinden ihracatımızın artışına, önemli bir katkı getirilememiştir. Bunda ihracat mallarımızın kompozisyonunun etkisi de büyük olmuştur. Çünkü, ihracat ürünlerimiz 1980'li yıllara kadar genellikle tarımsal ürünlere dayalı oluşu ve bu mallara dış talebin esnek olmayışı, bu devalüasyonların ihracatımıza olumlu etkisini engellemiştir. Bu yüksek oranlı devalüasyonların dışında TL.'sının değeri çeşitli defalar mini devalüasyonlarla yeniden ayarlanmış

(*) Cumhuriyet Tarihinde Üçüncü Büyük Devalüasyonu 10 Ağustos 1970'de Yapılmıştır. TL, Dolar Karşısında Yüzde 66 Oranında Değer Kaybederek 1 ABD Doları= 15.00 TL'ye Eşit Olmuştur.

(10) Mükerrerem Hiç, a.g.e., s.152.

(11) İGEME; Planla Dönemde İhracatı Teşvik Politikası", İstanbul 1986, s.6.

fakat genel olarak hemen her zaman TL.'sının dolar karşısında kur değeri ile gerçek değeri arasında bir fark olmuştur. Yurt dışında çalışan işçilerimin sayısının artması ile birlikte, gayri resmi olarak yurt içinde bir döviz borsası oluşmuş ve TL'sının karaborsa değeri bu borsada günlük olarak tespit edilir hale gelmiştir. Bütün bu uygulama ve politikalar ithalatı ihracata göre daha karlı bir hale getirmiş, döviz gelirlerimizin sınırlı oluşu, ithalatta çeşitli sınırlamalar oluşu nedeniyle de pek çok malda çifte fiyatların oluşmasına yol açmıştır. 24 Ocak 1980* yılından istikrar tedbirleri ile birlikte yapılan yüksek oranlı devalüasyonun yanında, özellikle sanayii maddeleri ihracına yönelik ihracatı teşvik politikalarına ağırlık verilmesi ve döviz kurunun sık sık gerçek değerine göre ayarlamaya çalışması, ihracat üzerinde de olumlu etkilerde bulunmuştur. Ancak "(1.5.1981 tarihinden itibaren konvertibiliteye geçişin bir basamağı olan "günlük kur" tespit uygulamasına geçilmiştir. Böylece kur politikası daha kolay, daha esnek uygulanabilir, hale gelmiştir" (12). Esnek kur politikası ile bir yandan ihracat teşvik edilirken diğer yandan da ithal girdisi yüksek sektörlerde bu girdilerin yerli üretim ve tüketimi de artırılmış olmaktadır. Daha önce ithalatın; düşük değerlendirilen kur nedeniyle cazip olma durumu ortadan kaldırılmış ve yerli üretimin de ithalata karşı rekabet edebilir duruma gelmesine yardımcı olacak bir adım atılmış olmaktadır.

"Türkiye'nin bundan böyle sık sık devalüasyona başvurmak yerine herşeyden önce içeride enflasyonu asgari hadde tutan bir politika izlemesi, bunun yanında ihracat yatırımlarını ve ihracatı teşvik suretiyle bunları geliştirmeyi hedef alması, daha makul bir yol olarak gözükmektedir. Bu suretle resmi kur ile piyasa kuru farklı görülerek denge kurundan ayrılmamak ve ekonomiye ve ödemeler bilançosuna uzun vadeli sıhhat kazandırmak mümkün olabilecektir" (13). Ancak, Merkez Bankası günlük döviz kuru

(*) 24 Ocak 1980 Yılında Yapılan Devalüasyonda TL, Dolar Karşısında Yüzde 49 Oranında Devalüe Edilerek Parite 1 ABD Doları = 70.000 TL. Olmuştur.

(12) Merkez Bankası, "1986 Yıllık Rapor" Ankara 1987, s.31-32.

(13) Mükerrerem Hiç, a.g.e., s.153.

uygulamasına 29 Aralık 1983 tarihinde son vermiş, sadece TL'nin ABD doları cinsinden "esas kurunu" günlük olarak belirleyip ilan etmeye başlamıştır. Yetkili bankalar ise, Merkez Bankasınca ilen edilen esas kurun yüzde + 6 dalgalanma marjında alış ve satış kurları uygulamakta serbest bırakılmıştır.

"Türkiye'de döviz kurunun arz ve talep şartları altında serbestçe belirlenmesi yönünde en önemli adım Ağustos 1988'de Merkez Bankası bünyesinde "Döviz ve Efektif" piyasaların açılması ile atılmıştı"*. Bu piyasalarda efektif alım ve altın alım satımı yapılabilmektedir. Döviz alımlarının kamu otoritesinden bağımsız olarak belirlenmesine ise, Şubat 1990'da izin verilmiştir. Bu tarihten itibaren bankalar özel finans kurumlarının ve yetkili müesseseler döviz kurlarını Merkez Bankasından bağımsız olarak belirleyebilmektedirler. Günümüzde de döviz kurlarının, büyük ölçüde serbest piyasa altında belirlendiği söylenebilir. Böylece, 22 Mart 1990 tarihinde konvertibiliteye geçme yolunda önemli bir adım daha atılmıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, "Türkiye'de döviz kurları, ticaret kısıtlamalarının ve ihracat teşviklerinin olmadığı, serbest döviz piyasasında döviz arz ve talebini, yurt içi enflasyon ile ticari ilişkide olduğumuz ülkelerin enflasyon oranları arasındaki farkları ve reel milli gelir büyüme hızlarını yansıttığı, cari kur ile TL'nin dış piyasalardaki farklılıkları giderdiği, dış ödemeler bilançosu dengesini, amaçlanan kalkınma hızını ve ekonomideki optimum kaynak dağılımı sağladığı ölçüde, gerçekçi denge/döviz kuruna yaklaşmış olacaktır" (14).

(*) Bu Piyasalara, Bankalar Özel Finans Kurumları ve Yetkili Müesseseler İle Merkez Bankasının Döviz Pozisyonunu Yöneten Döviz İşlemleri Müdürlüğü Katılmaktadır.

(14) S.R. Karluk, Uluslararası Ekonomi, Politika Sistem Kuramları, İstanbul-1991, s.341.

B-J İHRACATIN TEŞVİKİNDE FARKLI KUR UYGULAMASI

"Uluslararası pazarlarda ürünlere rekabet gücü kazandırmak ve bazı ürünlere ihraç imkanı yaratmak için alınan tedbirlerden birisi de farklı kur ayarlamasıdır" (15). Milli paranın yüksek değerlendirilmesi ihracatı azaltır, ithalatı artırır. Ayrıca para değeriyle oynamak kısa dönemde dar boğazların aşılmasında belki faydalı olabilir, ancak, uzun dönemde ekonomiye daha başka yükler getirir. Kaldı ki, ihracatın artmasını sağlayacak para değerinin düşürülmesi, kısa dönemde ihracat imkanı olan bazı ürünlerden elde edilerek döviz miktarının -gelirinin- düşmesine de sebep olacaktır. Bu nedenle bir taraftan geleneksel ihraç ürünlerinden sağlanacak döviz gelirlerinin düşmemesini diğer taraftan, bazı sanayi ürünlerine ve tarım ürünlerine ihraç imkanı sağlamak amacıyla farklı kur uygulaması mümkündür. İlk defa 1930'larda Batı Almanya'da uygulanan bu sistem muhtelif şekillerde uygulama alanı bulmuştur. Ülkemizde, özellikle işçi dövizlerinin yurda gelişini sağlamak amacı güden bu sistem, ihracat teşvikinde sanayi mamulleri yanında, pamuk, tütün, fındık, kuruüzüm, kuru incir, incir ezmesi, zeytinyağı, küspe ve melas gibi tarım ürünleri içinde uygulanmaktadır. Ancak, bu sistem dahiline giren ihraç malları gerektiğinde bakanlar kurulu kararıyla ve döviz kuru karşılığında değiştirilebilir. İhracatın teşvikinde farklı kur uygulaması, Aslında, kısa dönemde olumlu ve belirli faydalar sağlayabilir. Ancak, devamlı ve istikrarlı bir yol/bir yöntem olarak düşünülmemelidir. Dolayısıyla, sadece kalkınma planının hedeflerine ve felsefesine uygun olarak geçici bir süre için kullanılması ve uzun dönemde ticaret ve sınai yapısıyla ilgili tedbirlerin alınması gereklidir".

(15) Eyüp Aktepe, Uluslararası Pazarlama Teori ve Tatbikatı Atatürk Üniversitesi, İşleme Fakültesi Yayını, No:79, Erzurum-1979, s.115-116.

III- İHRACATIN TEŞVİKİNDE YATIRIM İNDİRİMİ VE DİĞER MALİ TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMALARI

A-J YATIRIMLARDA VERGİ İNDİRİMİ UYGULAMASI

Türkiye'de yatırımlar ve özellikle ihracatı geliştirmeye yönelik yatırımlar mali ve parasal tedbirlerle teşvik edilmektedir. "Bu anlamda uygulanan belli başlı teşvik tedbirlerini, gümrüklerde tam ve kısmi muaflık, gümrük vergisi nispetlerinde değişiklikler, gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi, yatırım indirimi ile hızlandırılmış amortisman metodunun kabulünde ve özel yabancı sermayenin teşvikinde toplayabiliriz" (16). "Bu tedbirlerden yararlanan yatırımların, münhasıran ihracat sanayii yatırımları olmadığını fakat, ekonomik bakımdan, faydalı ithal-ikamesi ve diğer alanları da kapsadığını burada belirtmek gerekir ". (17) Nitekim bu şekilde, ihracat sanayii yanında ithal-ikame sanayii de gümrük resimlerinde tam ve kısmi muaflıktan yararlandırılmakta; yatırım indirimi, ihracat sanayii yanında toplam yatırım seviyesini artırmayı, yatırımların gelişmiş bölgelerden, az gelişmiş bölgelere kaydırılmasını sağlamayı hedef almaktadır.

Ülkemizde 12.2.1963 tarih ve 202 sayılı kanun ile getirilmiş olan yatırım indirimi, gelir veya kurumlar vergisi mükelleflerine tanınan bir vergi istisnasıdır. Yürürlükteki bu kanun ve istinad ettiği kararname hükümleri gereğince; yatırım indiriminden, Kurumlar Vergisi Mükellefleri olan, anonim şirketler, limited şirketler, eshamlı komandit şirketler ile anonim, limited, eshamlı komandit ve iştiraki bulunan ve anonim şirket halinde kurulu ortaklıkları ile dar mükellefiyete tabi kurumlar ve iktisadi kamu müesseseleri ve iş ortaklıkları da yatırım indiriminden faydalanabilirler. Yatırım indirimi uygulaması ile, gelir ve kurumlar vergisi matrahına, indi-

(16) Özhan Uluatam, Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası, Ankara 1971, s.138.

(17) Mükerrerem Hiç, a.g.e., s.94.

rim oranı uygulanmak suretiyle, kazancın bir bölümü vergi dışı bırakılmaktadır. Esas itibariyle, "teşvik belgesinde öngörülen yatırımlar bu teşvikten yararlanırlar. Ülkemizde teşvik belgesinin yalnız sermaye şirketlerine verildiği cihetle bu teşvikten gelir vergisi mükellefleri istifade edemezler" (18).

Bu bağlamda; işletme sermayesi, personel lojmanları inşaatı ve tefrişi, arazi veya arsa tedariki, yedek parça temini, esas proje dışında münferit tesisat, makina araç mübayaası için yapılan harcamalar ile inşa edilmiş olarak veya inşa halinde satın alınan binaların satın alma bedeli üzerinden yatırım indirimi uygulaması yapılmaz. Ayrıca müteahhitlik ve alt yapı yatırımları da yatırım indiriminden yararlanamaz.

Yurt dışında kullanılmış olsa dahi, Müsteşarlıkça uygun görülen makina ve tesislerin ithali halinde, bu aktif kıymetler Yatırım İndirimi uygulaması bakımından yeni addolunur ve yatırım indiriminden yararlandırılır. Ancak, elektrik enerjisi üretimine yönelik baraj inşaatı yatırımlarında müteahhitlik hizmetleri hariç olmak üzere bizzat baraj yatırımları ile uluslararası ihale kazanmış müteahhitlerin müteahhitlik hizmetleri, havaalanı, otoyol yatırımları Yatırım İndiriminden yararlandırılır. Diğer yatırım harcamalarının -montaj masrafları, yatırım dönemi kredi faizleri gibi kuruluş giderlerinin- yatırım maliyeti ile ilgili olduğunun belgelendirilmesi halinde yatırım indiriminden yararlanması mümkündür. Ayrıca toplam yatırım tutarında ve dövizde meydana gelecek % 40'a kadar artış ve azalmalar da özkaynak ve kredi ilişkisi bozulmamak şartıyla Teşvik belgesi tadili aranmaksızın, Maliye Bakanlığı'nca yatırım indirimi uygulaması yapılır.

"Yatırım indirimine uygulanacak oranlarda yapılacak değişiklikler, takip eden takvim yılı başından itibaren uygulanır. Oran yönünde yapılacak vize işlemlerinin ilgili yıl içerisinde yaptırılması sözkonusu uygulamaya

(18) R.G....., "Yatırımlarının Teşviki ve Yönlendirilmesi İle İlgili Tebliğ" (92/2), mad.13.

engel teşkil etmez. Yatırım finansamında kullanılacak kredi miktarları ile yatırım uygulamasıyla ilgili diğer hususlar Maliye Bakanlığı'nca çıkarılacak tebliğ ile belirlenir. Yatırımlara Uygulanacak Yatırım İndirimi nisbetleri aşağıda belirtilmiştir" (19).

Yatırımın Özelliği	Yatırım İndirimi Miktarı
a) Kalkınmada öncelikli yörelerde ve özel önem taşıyan sektörlerde yapılacak yatırımlarda	Azami Oran (% 70)
b) Diğer yörelerde ve yatırım konularında yapılacak yatırımlarda	Asgari Oran (% 20)

Sonuç olarak şunu belirtelim ki, yatırım indirimi özellikle kuvvetli bir teşvik tedbiri gözükmese de, uygulamaları çeşitli sebeplerle başarılı bir düzeye ulaştırılamamıştır.

B-] YATIRIM KREDİLERİNDE VERGİ, RESİM, HARÇ İSTİSNASI UYGULAMASI (20)

Teşvik Belgesine bağlı ve yatırımın tamamlanmasından itibaren 5 yıl müddetle Müsteşarlık tarafından belirlenecek asgari miktarda ihracat taahhüdünde bulunan yatırımlar için alınan yatırım kredileri -Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kaynaklı Krediler dahil- ile belge kapsamındaki şirket kuruluşu ve sermaye teyidi, gayrimenkullerin ve irtifak kapsamındaki şirket kuruluşu ve sermaye teyidi, gayrimenkullerin ve irtifak haklarının aynı sermaye olarak konulması halinde bunların şirket adına tapuya tescil işlemleri ve bu işlemlerle ilgili olarak düzenlenen kağıtlar 488

(19) R.G. 3.8.995 tarih ve 22363 sayılı, "Gelir Vergisi Genel Tebliği", (95/187) Mad.3.

(20) R.G.....,"Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi İle İlgili Tebliğ" (92/2) mad.16.

sayılı Kanun'a göre damga vergisinden ve 492 sayılı Kanun'a göre harçlardan istisna edilir. Bu kanun hükümlerine göre yöreler itibariyle yıllık ihracat taahhüt miktarları;

1-) Gelişmiş yörelerde yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari % 20'si,

2-) Normal yörelerde yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari % 10'u,

3-) Kalkınmada Öncelikle Yörelerde yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari % 5'idir.

Yıllık ihracat taahhüt miktarının Kalkınmada Öncelikli Yörelerde 300.000 \$, Normal Yörelerde 600.000 \$ ve Yenigelişmiş yörelerde 900.000 \$'dan fazla olması halinde, taahhüt edilecek ihracat miktarı müsteşarlıkça belirlenir.

Tevsi yatırımlar için ihracat taahhüt miktarı, tevsi yatırımıyla sağlanacak ilave kapasite üzerinden tespit edilir. Yenileme, modernizasyon vb. yatırımlarda ise kullanılan döviz dikkate alınır. Ancak, ihraç edilmek kaydıyla yurt içinde inşa edilen gemilerle ilgili ihracat taahhüdü, gemi ihraç bedeli olan döviz ile kapatılır.

Teşvik Belgesinde Vergi, Resim ve Harç istisnası öngörölmüş bulunan yatırımlarda, kredi ikraz sözleşmesinin Teşvik Belgesi termini içinde yapılması gerekir. Diğer bir deyişle, vergi, resim, harç istisnası ihraç taahhütnamesi alındıktan sonra teşvik belgesine işlenir. Öte yandan, yatırım maliyetinin çeşitli sebeplerle artması halinde bankalar, Teşvik Belgesinde yazılı kredi miktarını % 40'a kadar arttırabilirler. Belgede gösterilen özkaynak kredi nisbetinin bozulmaması kaydıyla arttırılan bu kredi için de Vergi, Resim ve Harç istisnası uygulanır. Bu sebeple, Vergi, Resim ve Harç istisnası uygulanarak alınmış olan dış kredilerle, döviz kredilerinde, sonradan Türk parasının değerinde yapılan değışikliklerden doğan artışlarda, Vergi, Resim ve Harç istisnasından faydalanır. Bunun için

ayrıca Teşvik Belgesinde değişiklik yapılmasına gerek yoktur. Alınan kredilerin ödenmemesi sebebiyle yeni bir ödeme planına bağlanması da istisnadan faydalanmayı gerektirir.

Ayrıca, Vergi, Resim ve Harç istisnası, kredinin alınması ve ödenmesine -vadelerinde tasfiye edilinceye kadar- taalluk eden her türlü banka, noter, tapu vb. muameleleri gibi kredinin kullanılmasıyla alakalı muamelelerden doğan vergi, resm ve harçlar için uygulanmaz. Bahis konusu istisnalar ilgili banka tarafından, istenilen ipotek veya teminatın tamamına tatbik edilir.

"Teşvik Belgesine istinaden Vergi, Resim ve Harç istisnası uygulanacak kredi alan yatırımcılar tarafından bu kredinin amaç dışı kullanılması, taahhüt edilen ihracatın gerçekleştirilmemesi veya teşvik belgesindeki şartların yerine getirilmemesi halinde alınmayan damga vergileri ve harçlar, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre ceza ve gecikme faizi ile birlikte geri alınır" (21). Miktar ve değer olarak belgede yer alan ihracatın tesbit edilen yıllar içinde ve bu tebliğ esaslarına göre yapılıp, yapılmadığının takip ve kontrolü için yatırımcılar, taahhüt müddeti sona erinceye kadar her yıl sonunda, yapılan ihracatın cinsini, miktarını ve değerini ABD Doları olarak gösteren listeleri ilgili Bankalara tasdik ettirerek Müsteşarlığa göndermek zorundadırlar.

IV- İHRACATIN TEŞVİKİNDE VERGİ RESİM VE HARÇ İSTİSNASI UYGULAMALARI (22)

İhracatı, vergi iadesi dışında ek tedbirlerle teşvik etmek gereği duyulduğu için 27.6.1963 tarih ve 261 sayılı kanun ile, 28.7.1967 tarih ve 933

(21) R.G. Sayılı "Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi İle İlgili Tebliği", (92/2), mad.17.

(22) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı "İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.14.

sayılı kanuna dayanılarak 7.8.1970 tarihinde çıkartılan bir kararname ile ihracata vergi, resim ve harç istisnaları faiz farkı ödemeleri ve imalatçı ihracatçılara proje bazında döviz tahsisi uygulamalar getirilmiştir. Vergi, resim ve harç istisnaları; ihracat kredisi işlemlerinden veya imalatçı ihracatçıların ihracat malı imalatı faaliyetlerinden doğan, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (488 sayılı Kanunu), Damga Resmi (1324 Sayılı Kanun) ile diğer resim ve harçları kapsamaktadır.

İhracat finansmanın kullanılmak üzere bankaların kullandıracağı krediler ile teşvik belgesine istisnaden yapılacak ihraç ve ihracat sayılan hallerde, ihracat belgesi safhasından başlayarak, ihracat beledinin tahsil edilerek hesabın kapatılmasına kadar geçecek süre içinde, ihracatla ilgili olarak bankaların sigorta şirketlerinin ve noter vs. kuruluşların yapmış oldukları bütün hizmet ve muameleler dolayısıyla kendi lehlerine, ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar vergi, resim ve harçlardan müstesna tutulur.

1-) Yukarıda belirtilen hükümler çerçevesinde, aşağıda yazılı işlemlerden doğan vergi, resim ve harçlara da istisna uygulanır.

a) İhracatı teşvik belgesi kapsamında akreditifi, mal mukabili ve kabil kredili ödeme şekillerine göre yapılan ithalat muameleleri ile ilgili verilecek her türlü teminat mektupları,

b) İhracatı teşvik belgesi kapsamında 1615 sayılı Gümrük Kanunu'nun 118 inci maddesine göre yurda geçici olarak girecek eşyalar için ilgili gümrük idaresine verilecek teminat mektupları,

c) 1615 sayılı Gümrük Kanunu'nun 119 uncu maddesinin 1(a), 1(b), 4 (a), 4(b) fıkraları ile 6 ıncı fıkranın yalnızca ihracatın geliştirilmesi amacıyla kullanılan eşya için verilecek teminat mektupları.

d) Yurtdışı uluslararası yurtiçi ihalelere iştirak edebilmek için düzenlenen teminat mektupları ve münhasıran bu mektuplara ilişkin işlemler ile uygulama safhasından önceki diğer kağıtlar ve işlemlere bu işle ilgili olduğunun teşviki kaydıyla ve sözleşmenin düzenlenmesi safhasında verilen avans ve kat'i teminat mektuplarına teşvik belgesi aranmaksızın re'sen istisna tatbik edilir. İhalenin kazanılmamış olması halinde münhasıran geçici teminat mektupları ve bunlara ilişkin işlemler için sağlanan istisnalar geri alınmaz.

e) İhracatı teşvik belgesi dahilindeki yurtdışı veya uluslararası ihaleye çıkan kamu projelerine ait mühendislik, müşavirlik, müteahhitlik hizmetleri için gerekli her türlü teminat mektupları ve ipotek muameleleri, (d bendi hükmü saklıdır)

f) Reeksport ve Transit ticaret ile ilgili tüm ithalat ve ihracat işlemleri (teminat mektubu ve ithalat akreditifleri dahil),

g) Yapılan ihracat bağlantıları için alınacak teminat mektupları,

h) Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu çerçevesinde yapılacak ödemeler için verilecek teminat mektupları ve temliknameleri,

i) Katma Değer Vergisi için ilgili mercilere verilecek teminat mektupları,

j) İkili anlaşmalar çerçevesinde ihracat karşılığı yapılan senet ödemelerinin banka muameleleri

2-) Vergi, resim ve harç istisnasından yararlanılacak

a) Kredilerin süresi; İhracatın finansman amacıyla kullanılan kredilerde; Vergi, resim ve harç istisnasından yararlanma süresi azami 12 (On iki) aydır. Bu süre Meyan Kökü, Üzüm, İncir, Tütün İhracatında azami 18 (On sekiz) aydır.

Savunma Sanayii Projeleri, Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri, uluslararası yurtiçi ihaleler ile ilgili müteahhitlik hizmetleri, gemi inşaa, komple fabrika ve tesislere ilişkin kullandırılan kredilerde ise Vergi, Resim ve Harç İstisnası'ndan yararlandırılma süresi İhracatı Teşvik Belgesi süresi (ek süreler dahil) kadardır.

İhracat Kredileri, kredi vadesinin (ek süreler dahil) yukarıda belirtilen süreler içerisinde kalması kaydıyla, Vergi, Resim ve Harç istisnasından yararlandırılır. Söz konusu sürelerin aşılması (mücbir sebep ve fevkalade haller hariç) halinde; ilgili ihracatı Teşvik Belgesinin süresi uzatılsa dahi, aşılma süresi içinde tahakkuk eden Vergi, Resim ve Harçlar istisnadan yararlandırılmaz.

b) "İhracat Kredilerinde Vergi, Resim ve Harç İstisnası Kapsamı; Kredilerle ilgili olarak alınacak teminatlar (Teminat mektupları, İpotek, Garanti, Konut Garanti vb.) herhangi bir limite bağlı olmaksızın Vergi, Resim ve Harç istisnasından yararlandırılır" (23).

c) Belge Kapsamında Kullandırılacak Kredi Miktarı; aynı anda kullandırılacak kredilerin toplamı hiçbir şekilde belgede kayıtlı ihracat taahhüdünü, kredilerin adet (gün x kredi tutarı) toplamı ise belgede kayıtlı taahhüd tutarı ile istisnadan faydalanabilecek belge süresinin çarpımı sonucu bulunacak adet toplamını aşamaz. Kredilerin döviz olarak kullanılması halinde ise kullandırılan kredi tutarı taahhüdünün % 75'ini geçemez. Ancak taahhüdün tamamının gerçekleştirilmesi aranır.

d) Vergi, Resim ve Harç istisnası'ndan Yararlandırılan Krediyle İlgili İhracat Taahhüdünün Kapatılması; Vergi, Resim ve Harç İstisnasından yararlandırılan kredi ile ilgili ihracat taahhütleri, ihracat veya Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerden sağlanan dövizlerle kapatılır. Düzenlenen İhracatı

(23) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı, "İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.20.

Teşvik Belgeleri kapsamında kredi kullanılmış olması halinde kredi taahhüdüne tekabül eden ihracatın gerçekleştirilmesi yanında İhracatı Teşvik Belgesi ile ilgili kredi işlemleri dışında Vergi, Resim ve Harç İstisnası'ndan yararlanılmış ise belgede kayıtlı değerle kredi taahhüdü arasındaki farkın asgari % 10'u aranır. Bu miktar yararlandırılan Vergi, Resim ve Harç istisnaları toplamından az olamaz.

Kredi kullanılmama durumunda ise yararlandırılan Vergi, Resim ve Harç İstisnası toplamının altında kalmamak kaydıyla belge taahhüdünün % 10'u aranır. Kapatmaya ilişkin usul ve esaslar Merkez Bankası'nca belirlenir.

V- İHRACATIN TEŞVİKİNDE GÜMRÜK VERGİSİ VE FON MUAFİYETİ UYGULAMALARI (24)

İhracatı teşvik belgesine istinaden yapılacak ithalat, gümrük vergisi ve fonlardan muaftır. Ancak, "İhracatı teşvik belgesi kapsamında yapılan gümrük muafiyetli ithalatın belge tarihinden başlayarak süre (ek süreler dahil) bitimni müteakip 3 ay içerisinde" (25) "geçici kabule ilişkin ihracatı teşvik belgelerinde ise, belgede belirtilen ithalat süresi içerisinde yapılması gerekir" (26). Dolayısıyla, "Gümrük Muafiyetinden yararlanabilmek için yatırımın Müsteşarlık tarafından Teşvik Belgesine veya izinin Teşvik Belgesine bağlanması veya uygun görülmesi gerekir" (27).

(24) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı, "İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.20.

(25) R.G. 16.8.1994 tarih ve 22023 Sayılı "İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği, (94/4), mad.21.

(26) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı "İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.25.

(27) R.G. Sayılı Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi İle İlgili Tebliği, (92/2) mad. 12.

1-) Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyetinin Kapsamı:

Uluslararası rekabet gücü kazandıran, ileri ve uygun teknoloji getiren ve Müsteşarlık tarafından sektör ve/veya proje bazında belirlenecek asgari ekonomik kapasitelerde olan projeler kapsamındaki makine ve teçhizatın gümrük vergisi ve ithalde alınan diğer vergi, resim ve harçlar muafiyete tabidir. Gümrük Muafiyeti uygulaması talebinin ödeme mükellefiyetinin başlangıç tarihine yani beyannamenin tescil tarihine kadar yapılması gerekir. (Gümrük vergi ve resimleri için Müsteşarlıktan teminat karşılığında çekme izni ile ithal edilenler hariç).

Gümrük Muafiyeti uygulaması; 8.11.1990 tarih ve 90/1116 sayılı Kararnamenin yayımını müteakip yapılan müracaatlara istinaden düzenlenen Teşvik Belgesi veya uygunluk yazısı kapsamı yatırım ve işletme malları için, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Kontrol Genel Müdürlüğünce, 1990 ve daha önceki yıl Program Kararnamelerine göre düzenlenen Teşvik Belgesi ve uygunluk yazıları kapsamı yatırım ve işletme malları için Müsteşarlıkça yürütülür. Gümrük Muafiyeti uygulaması için:

- a) Dilekçe,
- b) Teşvik Belgesi aslı,
- c) İthal liste veya Global liste aslı,
- d) 5 nüsha çeki listesi,
- e) Fon Makbuzu,
- f) İthal Müsaadesi Belgesi (G) nüshası, ile birlikte yukarıda belirtilen mercilere müracaat edilir.

Bu belgelere ilaveten, ithal edilen malın evsafına uygun çıkmaması sebebiyle mahrece iade edilerek tekrar muafiyet istenmesi halinde, ilgili mercilerin mahrece iadeye uygunluk yazısı ile, bedelsiz ithalatta ise İthalat Genel Müdürlüğü'nün bedelsiz ithale uygunluk yazısının da ibrazı gerekmektedir. Mutemet eliyle yapılacak ithalatta, mutemet firmanın; muafiyete konu malları yatırımcıya devredeceğini dair noterlikçe tasdikli bir taahhütname ve mutemetlik anlaşması da dilekçeye eklenir.

2-) Gümrük İdarelerince Yapılacak İşlemler (28)

Gümrük idareleri, İhracatı Teşvik Belgesi aslı ve bu belge ile irtibatlandırılmış ithal müsaadesini karşılaştırarak ithal müsaadelerinin geçerlilik süresi sonuna kadar (ek süreler dahil) ithalata izin verirler. Ancak bu ithalatın ilgili ihracatı Teşvik Belgesi süresini müteakip (ithal müsaadesinin süresi olsa dahi) azami 3 ay içinde yapılması gerekir. Bunu aşan ithal taleplerine muafiyet uygulanmaz. İhracatı Teşvik Belgesi ve/veya eki bilgi ve belgeler hakkında tereddüt edilmesi halinde Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün görüşüne istinaden işlem yaparlar. Gümrük idareleri, ithali talep edilen malların faturadaki değer ve/veya miktarının, İthal Müsaadesi'nde belirtilen miktar ve/veya değerden % 10'a kadar fazla olması halinde aracı banka tarafından ithal Müsaadesine ve ilgili İhracatı Teşvik Belgesi'ne (İhracatı Teşvik Belgesi'nde belirtilen madde bazında değer ve miktarı geçmemek kaydıyla) gerekli şerhin düşünülmesini müteakip bu kısmın da ithaline müsaade ederler. Global İhracatı Teşvik Belgeleri'nde ise, belgede belirtilen değeri aşmamak kaydıyla aynı işlemi yaparlar. İhracatı Teşvik Belgesi'nde ve/veya ithal Müsaadesi'nde belirtilen malların aynı olması kaydıyla Gümrük Tarife ve İstatistik Pozisyon değişiklikleri, ilgili gümrükçe re'sen yapılır. Tereddüt edilmesi halinde Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün görüşüne istinaden işlem yaparlar.

İhracatı Teşvik Belgesinde aksine bir hüküm belirtilmediği sürece Gümrük Vergi, Resim ve Harçları ile Fon bedellerini teminata bağlayarak (ihracattan sonra, Turizm İşletmeleri ve İhracat Sayılan Satış ve Teslimlerle ilgili düzenlenen belgeler kapsamında yapılacak ithalat ile işletme ihtiyacı madde ve malzemeleri ithalatında Katma Değer Vergi tahsil edilir). Yukarıda belirtilen süreler içinde ithalata izin verilir. Gümrük Giriş Beyanamesi'ne ilgili İhracatı Teşvik Belgesi'nin tarih ve sayısını kaydederler.

Gümrük idareleri, İhracatı Teşvik Belgesi'ne istinaden yapılan ithalatları, ithalatı müteakip en geç 15 gün içerisinde gümrükler Genel

(28) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı "İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.23.

Müdürlüğü'ne bildirmek zorundadırlar. Gümrükler Genel Müdürlüğü ise İhracatı Teşvik Belgesi bazında ithalatın takip; ve kontrolünü yapar.

Gümrük idareleri, ihracatın belgeli veya belgesiz olduğuna bakmaksızın Gümrük Çıkış Beyannamesinin okunaklı bir nüshası üzerine "TAAHHÜT KAPATMA NÜSHASI" kaşesini basmak ve bunu tasdik etmek zorundadırlar. Ancak Gümrük Çıkış Beyanname fotokopileri veya mükerrer nüshaları üzerine "TAAHHÜT KAPATMA NÜSHASI" kaşesi vurulamaz. Belgeli ihracatlarda ise Gümrük Çıkış Beyannamesi üzerine İhracatı Teşvik Belgesi tarih ve sayısının kaydedilmesi zorunludur.

VI - İHRACATI TEŞVİK KREDİLERİ VE FAİZ İNDİRİMİ UYGULAMALARI

Bilindiği gibi planlı kalkınma dönemine girilmesiyle birlikte ihracatımızın geliştirilmesi amacıyla bir takım tedbirlere başvurulması kararlaştırılmış ve bu alanda yeni sayılabilecek uygulamalara gidilmiştir. Bu amaçla, gerek, I. ve II. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında gerekse, yıllık programlarda vergi iadesi dışında, birçok teşvik tedbir daha öngörülmüş ve bunların bir çoğu uygulama imkanı bulmuştur. Nitekim I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ihracatta vergi iadesi dışında, ihracatta pazarlama sorunu ve ihracatçı kredisine ilişkin bazı teşvik tedbirlerine yer verilmiştir. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı ise, ihracata dönük sanayilerin ve tarıma dayalı sanayilerin kurulmasına önem vererek, daha köklü ve etkin tedbirler öngörmüştür.

1963 yılı ve daha yaygın olarak, 1964 yılından beri uygulanmakta olan Vergi iadesi sistemi yanında, ihracatın teşvik ve geliştirilmesi amacıyla alınan tedbirlerden biri de; ihracatçının ihtiyacı olan krediyi, daha düşük faizle ve uygun şartlarda temin etmesini sağlamaktır. Alınacak bu tedbir, ihraç malının maliyetini düşürmesi ve dolayısıyla diğer ülkelerin mallarıyla daha etkin bir rekabet yapılabilmesinin sağlanması açısından oldukça önemlidir.

Bu bölümde, Planlı Kalkınma dönemiyle birlikte, ihracatı teşvik ve geliştirmek amacıyla getirilen ihracatta mali teşvikler dışındaki, diğer belli başlı parasal teşvik tedbirlerinden olan ihracat kredileri ve faiz indirim uygulamaları, kısaca ele alınacaktır.

A -J İHRACATI TEŞVİK KREDİLERİ UYGULAMASI : (29)

İhracatı teşvik kredileri uygulaması ile, ihracatçıların, yatırım ve işletme kredisi ihtiyaçlarının belirli esaslar çerçevesinde; karşılanması amaçlanır.

(29) R.G....." Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi İle İlgili Tebliğ" (92/2)

Mad.18.

Bu amaçla ülkemizde alınan ilk tedbirleri; İhracatçıya sağlanan Rees-kont kredisi kolaylığı ve Teşvik fonundan yapılan ödemeler olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Ancak, daha sonra yapılan muhtelif değişikliklerle, günümüze gelen sistemde, ihracat kredilerini, üç grupta toplayabiliriz.

- 1 - Fon kaynaklı krediler
- 2 -Orta ve uzun vadeli iç ve dış krediler
- 3 - İşletme kredileri

1-) Fon Kaynaklı Krediler : Teşvik Belgesi kapsamında yapılacak yatırımlar ile teşvik Belgesiz yatırımlarda kullanılan bir kredidir.

1-1) Teşvik Belgeli Yatırımlar : Teşvik belgesi, kapsamında yatırımlara kullandırılan fon kaynaklı krediler, yatırımları ve döviz kazandırıcı hizmetleri Teşvik Fonu Kaynaklı kredilerdir. Diğer bir deyişle yatırımcı ve kazandırım hizmetleri teşvik fonundan (fon kaynağından) karşılanır / temin edilir. Bu teşvik tedbirlerinden istifade edebilmek için söz konusu teşviğin belgede yer almış olmasının yanısıra krediyi verecek bankanın yapacağı değerlendirmenin de olumlu neticelenmesi gerekir. Bu kredi, Türkiye Kalkınma Bankası, T. Halk Bankası, T.C. Ziraat Bankası, T. Emlak Kredi Bankası ve gerekli görülmesi halinde Müştaşarlıkça uygun görülen diğer bankalar aracılığı ile kullanılır.

Söz konusu kredinin faiz oranları, 1. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yapılacak yatırımlarda % 15,2 Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yapılacak yatırımlarda % 20, Normal yörelerde yapılacak yatırımlarda % 25 ve Gelişmiş Yörelerde yapılacak yatırımlarda % 35'dir. Organize Sanayi Bölgeleri ve Serbest Bölgelerde yapılacak yatırımlar, faiz oranları yönünden bulundukları yörenin oranlarına tabidir. Fon Kaynaklı Krediler; iki yılı ödemesiz toplam beş yılda dört eşit taksitle geri ödenir.

Faiz ödemeleri yılda bir defa dönem sonunda yapılır. Ödemesiz dönemde faiz % 10'dur. Fon kaynaklı kredilerin verilmesi işlemi sırasında alınacak teminata ait esaslar, krediyi verecek bankalarca kendi usullerince belirlenir. Fon kaynaklı Kredi, projenin toplam sabit yatırım tutarı üzerinden tahsis edilir. Buna göre;

i) Söz konusu yatırımları, Organize Sanayi Belgesinde yapılması halinde bulunduğu yöre oranına 5 puan ilave edilir. Otomotiv yan sanayi yatırımlarının Gelişmiş Yörelerin Organize Sanayi Bölgelerinde yapılması halinde bu oran % 15'dir.)

ii) Bağımsız Devletler Topluluğunda yapılacak yatırımlar ile yine bu ülkelerde yapılacak müteahhitlik hizmetleri yatırımlarında bu oran % 30'dur.

iii) Serbest Bölgelerdeki yatırımlar yukarıdaki tabloya tabidir.

iv) Karadeniz Bölgesinde yapılacak tarımsal sanayi, yala, nehir, sağlık (termal) turizm yatırımlarına uygulanacak oran % 50'dir.

v) Turizm yatırımlarında, yukarıda belirtilen, Fon Kaynaklı kredilerin oranları yatırımcı firmaların anonim şirket statüsünde olmaları halinde uygulanır.

vi) Bu tabloda yer alan yatırım konularında yapılacak, tevsi modernizasyon ve benzeri yatırımlar, söz konusu konulardaki komple yeni yatırımlara uygulanan bölgesel oranlara tabidir.

Fon Kaynaklı Krediden Faydalanamayacak Yatırım Konuları ise ;

i) Çanakkale il sınırları güneyi ile Mersin il sınırları doğusu Kalan denizden 3 Km. derinlikteki kıyı şeridinde öncelikli turizm türleri dışında turizmin yatırımları.

ii) Müsteşarlıkça teşvik edilmeye ek konularında yapılmayacak teşvik yatırımları; Kamu yatırımları (Fon kaynaklı kredilerden istifade edecek yatırım konularında tekel niteliği taşımayan ve müsteşarlıkça uygun görülen, kamu iştiraki bulunan veya kamunun tamamen sahip olduğu yatırımlar hariç)

iii) Yukarıdaki tabloda yer almayan hizmetler sektörü ile ilgili modernizasyon kalite düzeltme dar boğaz giderme yenileme tevsii yatırımları (basınla ilgili yatırımlar hariç)

Kamu yatırımlarından maksat, Genel Katma Bütçeli İdarelerin, Genel İdareler ve Belediyelerin Başbakanlık Kamu İdaresi ve Toplu Konut Ortaklığının, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yatırımları ve bunların sermaye ileşimindeki hisse orana % 40'tan alana fazla olan yatırımlardır. Bunun dışında yapılacak yatırımın tekel niteliğinde olup olmadığı, Müsteşarlıkça tespit edilir.

Kamu sektörüne ait Finansal Kiralama Şirketleri bu teşvikten kiracının Teşvik Belgesinde kayıtlı bulunan oranda istifade ederler. Ayrıca, hazır olarak satın alınan veya aynı sermaye olarak konulan bina, arsa ve arazilerin toplam değeri; yatırımın toplam sabit yatırım tutarının, %20'sini aşamaz. Sadece arsa - arazi konulması halinde bu oran % 10'u aşamaz.

Aynı sermaye olarak konulan hizmet bedeli ve fikri haklara ilişkin Fon kaynaklı kredi ödemeleri bu konu ile ilgili sermayenin ödenmiş olması halinde, Belgenin kapatılması esnasında yapılır. Aynı sermaye olarak konulan makina ve teçhizatın bedel tespitinde ise, söz konusu makina ve teçhizatın ithal olması halinde fiili ithal tarihindeki değeri, yerli olması halinde ise Yerli Liste değeri dikkate alınır.

Fon Kaynaklı Kredi Türkiye Kalkınma Bankası veya Müsteşarlıkça uygun görülen Bankalar tarafından yürütülür. Ancak, bu maddenin I(b)

fıkrasında belirtilmiş bulunan seyahat acentalarına Fon kaynaklı kredi kullandırılmasına ilişkin uygulama Türkiye Kalkınma Bankası veya bu banka-
ca uygun görülecek Bankalar tarafından yürütülür.

Daha önceki yıl Program Kararnamelerine göre düzenlenen teşvik tedbirleri arasında Kaynak kullanımı Destekleme Primi bulunan Teşvik Belgeleri kapsamına, makina ve teçhizat ilavesi talepleri, aşağıdaki esaslar çerçevesinde değerlendirilir;

i) İlavelerin kapasite artışı getirmemesi, (makina karakteri gereği doğacak en fazla % 10'a kadar artışlar hariç)

ii) İlavesi talep edilen makinaların yukarıdaki şartları sağlaması halinde,

- Makina teçhizat ithal ise Belge (\$) değerinin,

- Makina, techizat yerli ise Belgede kayıtlı yerli makina techizat (TL.) değerinin, % 30'unu aşmaması,

iii) Kullanılmış makina techizatın aynı kapasite ve özellikle yeniye dönüşmesi durumunda sınır aranmaması (değer olarak),

iv) Bir yatırımın belgede belirtilen üretimi/hizmeti yap0abilmesi için elzem (sözkonusu üretimin/hizmetin mutlak suretle yapılamaması)olupta, firma tarafından belge müracaaatı sırasında ve bugüne kadar talep edilmeyen ana marina teçhizatın, talep edilmesi halinde belge kapsamına alınması ve gerekiyorsa sınır aranmaksızın belgenin revize edilmesi, gerekmektedir.

1-2) Teşvik Belgesiz Yatırımlar : İhracatçı veya yatırımcılar (talep etmeleri halinde) yapılacak teşvik belgesiz yatırımlar içinde belirli esaslar çerçevesinde fon kaynaklı kredi temin edebilirler.

Turizm Bakanlığından A veya Geçici A grubu Seyahat Acentası Belgesi almış ve ödenmiş sermayesi en az 1 milyar TL. olan Seyahat Acentalarının; a Turizm Bakanlığınca onaylanmış yurt dışı turizm pazarlamasına yönelik projeleri kapsamındaki tebliğ ile belirlenen harcamalarının %30'u; bir önceki yıl cirosunun % 20'sini geçmek kaydı ile, Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu Kaynaklı Kredi olarak verilir. Ancak, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Doğu Asya Pasifik bölgelerine yönelik pazarlama projelerinde bir önceki yıl cirosunun % 30'u tavan olarak kabul edilir.

Söz konusu kredi % 30 faizli, 1 yıl ödemesiz, 3 yıl vadeli olup; ilk taksiti ödemesiz dönemin sonunda olmak üzere, yıllık eşit taksitlerle itfa edilir. Seyahat Acentalarınınca daha kısa vadede kullanım tercih edildiği takdirde, 1 yıl vadeli kredilerde % 10, 2 yıl vadeli kredilerde % 20 faiz oranları uygulanır. Bu kredinin uygulaması ile ilgili diğer hususlar Turizm Bakanlığının görüşü alınarak Türkiye Kalkınma Bankası'nca belirlenir.

2-) Orta ve Uzun Vadeli İ ve Dış Krediler :

Özel sektör ve kamu sektörünün gerçekleştirmek istediği projelerin finansmanı için Türkiye'deki bankalar aracılığı ile özel kaynaklı aynı ve nakdi dış kredi temin edilebilir. Dolayısıyla, Yatırımcıların Teşvik Belgesine bağlanan projelerinin finansmanı için yurt dışı kaynaklardan sağlandıkları orta ve uzun vadeli aynı krediler, özel dış kredilerdir. Yatırımların orta ve uzun vadeli içi ve dış kredilerden faydalanabilmesi için yatırımın Müsteşarlık tarafından Teşvik belgesine, İzin ve Teşvik Belgesine veya Yatırım İzin Belgesine bağlanması ve belgede belirtilen miktar ve oranlara uyulması şartı aranmayabilir.

a) Türkiye Kalkınma Bankasıncı, Türk - Alman Kredi Özel Fonundan Desteklenmek üzere "Teşvik ve Rehabilitasyon" Programı'na alınan şirketlerin kredi talepleri,

b)Toplu Konut Fonu'ndan ve Kamu Ortaklığı Fonu'ndan destelenecek Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki şirketlerin kredi talepleri.

Yatırım değerlerinin artması halinde, Teşvik Belgesi tadil edilmesizin, yatırıma verilecek kredi miktarları, kredi özkaynak ilişkisi bozulmamak kaydıyla ilgili bankalarca yüzde 40'a kadararttırılarak Teşvik Belgesi eki forma işlenir. Bu nisbetin üstündeki artışlarda veya azalışlarda gerekçeleri ile Müsteşarlığı müracaat edilerek Teşvik Belgesi revize ettirilir.

3-) İşletme Kredileri :

a) Yatırımların teşvik edilmesi ve yönlendirilmesi ile ilgili (92/2)sayılı, bu tebliğini istinad ettiği Karamamenin 7'inci maddesinin II. bendi kapsamı haricindeki kaynaklardan; üretime hiç geçememiş, üretime çeşitli sebeplerle ara vermiş veya kısmen geçmiş (işletme sermayesi yetersizliği sebebiyle çalışılabilecek kapasiteye göre daha düşük kapasite kullanım oranları ile çalışan) özel sektör yatırımlarını işletme kredisi ihtiyaçlarının tamamı, aşağıda belirtilen kriterler çerçevesinde Türkiye Kalkınma Bankası veya bu bankasının uygun göreceği bankalar aracılığı ile karşılanabilir.

i) İşletme kredisinden istifade edebilecek yatırımların imalat sanayi yatırımları olması,

ii) İlgili bankaya yapılacak müracaat tarihi itibariyle asgarı sabit yatırım tutarının Kalkınmada öncelikli Yörelerde 250 milyon TL. değer yörelerde ise 2.5 milyar TL'nin üzerinde olması,

iii) Müracaat tarihi itibari ile yatırımcının özkaynak-yabancı kaynak kullanım oranlarının Kalkınmada öncelikle Yörelerde % 20 - 9 80 diğer yörelerde ise %40- % 60 olması ayrıca, İşletme kredisinin amacı dışında kullanıldığının tesbiti halinde cezai faizi ile birlikte kredinin tamamının tahsili cihetine gidilir.

b) İşletme sermayesi yetersizliği üretime hiç geçememiş veya kısmen geçmiş Kalkınmada Öncelikle Yöre yatırımlarına ; Teşvik Belgesinin tamamlanma vizesinin yapılmış olması şartıyla ve bir defaya mahsus olmak üzere; işletme sermayesi ihtiyacının % 50'sine kadar (bu miktar Teşvik Belgesinin toplam sabit yatırım tutarının % 10'unu geçemez). Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu kaynaklarından;

i) Hayvancılık yatırımlarında, T.C. Ziraat Bankası veya bu bankanın uygun göreceği diğer bankalarca,

ii) Diğer yatırımlarda ise, Türkiye Kalkınma Bankası veya bu bankanın uygun göreceği diğer bankalarca,

1 yıl vadeli ve % 30 faizli (ana para ve faiz vade sonu ödemeli) işletme kredisi kullanılabilir. Bu kredinin kullanılmasında, bankaca aranan şartların da yerine getirilmesi gerekir.

B-J İHRACATIN TEŞVİKİNDE DESTEKLEME VE FİYAT İSTİKRAR FONU UYGULAMASI:

1989 yılı ocak ayında ihracatta vergi iadesinin yürürlükten kaldırılmasından sonra, ihracatçıların doğrudan desteklenmesi amacıyla en etkin araçlardan -parasal araçlardan- biri olan, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan (DFİF) pirim ödemelerine başlanmıştır. 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirlerinin yer alan ve ihracattaki tıkanmayı açmak için getirilen bu yeni teşvik tedbiriyle (DFİF), ihracata genel bir teşvik vermek yerine; selektif tercihler sağlamak yoluna gidilmiştir.

25 Ocak 1980 tarihinde yayınlanan 8/167 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 25 Sayılı Karar'ın 5'inci maddesinde DFİF'in amacı, kaynakları ve kullanım alanları genel olarak belirlenmiştir. Söz konusu karar ile, teşvik politikasının takibi ve fiyat istikrarı yönünden desteklemeye tabi tarımsal ürünlerin bu kararın yayım tarihinden sonra

yapılan ihracatında, iç ve dış fiyatlardaki gelişmeler dikkate alınarak bu maddelerin miktar veya kıymetinden alınacak paralarla Merkez Bankası nezdinde bir Destekleme ve Fiyat Fonu'nun teşkili kararlaştırılmıştır. (*) Destekleme alım fiyatlarının tespitiyle birlikte, o yılki ihraç dönemine mahsus olmak üzere, ihraç edilecek desteklemeye tabi ürünlerin miktar veya kıymeti üzerinden alınacak Destekleme ve Fiyat İstikrar Primleri, Para ve Kredi Kurulu'nca tespit ve ilan olunmaktadır.

Bu fon, tarımsal girdilerin sübvansiyonu ve üreticilerin fiyat hareketlerinden korunması ile ihracatın geliştirilmesi, ihracata dönük yatırımların finansmanı ve ihracat sigortası oluşturuluncaya kadar ihracatın sigortalanmasında Para ve Kredi Kurulu'nca belirlenecek esaslara göre kullanılmaktadır. DFİF'in kaynakları, 1987 yılı başına kadar genellikle, muhtelif tarımsal girdilerin ve devlete destekleme alımı yapılan ürünlerin finansmanında kullanılmıştır.

Ancak, 1986 yılı ihracatının 1985 yılı ihracatına göre bir azalma göstermesi üzerine, 13 Aralık 1986 tarihinde yayımlanan 86/11282 sayılı Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu Hakkında Karar ile uygulamalar yeni bir düzenleme çerçevesinde sürdürülmeye başlanmıştır. Yeni düzenleme ile birlikte Para ve Kredi Kurulu tarafından belirlenen kalemlerde yapılan ihracatlara DFİF'den ödeme yapılmaya başlanmıştır.

1988 yılı sonunda ve 1989 yılı içinde yapılan düzenlemeler ile Fon'dan yapılan ödemeler belirli bir düzene kavuşturulmuştur. Halen bazı mallara dolar/ağırlık, bazı mallara dolar/adet ve bazı mallara da dolar/ağırlık ve ayrıca dolar/adet üzerinden Para ve Kredi Kurulu tarafından belirlenen sınırlı istisnalar ve azami ödeme oranı çerçevesinde ödeme yapılmaktadır. (**) Bugün 120'nin üzerindeki kalemlerde yer alan çok sayıda ihraç malına yapılan DFİF ödemeleri, bir tür ihracatında vergi iadesi

(*) R.G., 14 Ekim 1988 Tarih ve 1976 Sayılı, "DFİF'nin Kurulması Hakkındaki Kanun" mad. 2.

(**) Para Kredi Kurulu Tarafından benimsenen kalemlere yapılan destekleme priminin tutarı 1-1000\$ arasında değişmektedir.

uygulamasına benzemektedir. GATT ile imzalanan Anlaşma uyarınca, uluslararası rekabeti önleyecek türde her türlü doğrudan parasal teşviklerin kaldırılması gerektiğinden, ilerideki dönemlerde, ihracat ürünlerine Fon'dan yapılan doğrudan parasal ödemelerin zaman içinde azaltılması ihracatçılara sağlanan dolaylı desteklerin ihracat kredi ve sigorta olanaklarının artırılması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu arada belirtmek gerekir ki, ihracatçılara Fon'dan yapılan ödemelere rağmen, 1987 ve 1988 yıllarındaki Fon giderlerinin önemli bir bölümünü yine, tarımsal girdilerin sübvansiyonu ve üreticilerin fiyat hareketlerinden korunmasına yönelik harcamalar oluşturmuştur.

1991 Mayıs ayında, Para-Kredi Kurulu'nun aldığı karara göre, 1992 yılı başında DFİF ödemeleri kademeli kullanılacak ve kaynaklar Eximbank kanalıyla değerlendirilecektir.

C-İHRACATIN TEŞVİKİNDE REESKONT KREDİLERİ UYGULAMASI :

1-) Reeskont Kredisi : (30)

İhracat Reeskont kredisi, ihracatın teşvikinde kullanılan mali ve parasal teşvik aracıdır. Serbest dövizle yapılacak ve Teşvik belgesine haiz ihracatçıya açılan kredilerde, borçlanma uygulanmaktadır. "Merkez bankası tarafından 20 Kasım 1986 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan ihracat kredileri hakkında 1 nolu tebliğin konusu 1211 sayılı kanunun 22/44 ve 45'inci maddeleri çerçevesinde ihracatreeskont kredileri ile ilgili esasları ve şartları uygulama ve izleme hususlarını düzenlemiştir.(31) Söz konusu 1'nolu

(30) R.G. 29.11.1988 Tarih ve 20004 Sayılı "İhracatı Reeskont Kredileri tebliği" (88/5) Mad.2.

(31) R.G. 20.11.1986 Tarih ve 19287 Sayılı "İhracatı Teşvik Reeskont Kredileri Tebliği" (86/1) Mad.1.

Tebliğ hükümlerine göre "İhracat Reeskont kredisi daha önce ihracat yapmış dış pazar bilgi ve deneyimine sahip ihracatçı veya imalatçı vasfına haiz ihracat belgesi veya ruhsatnamesi sahibi ihracatçı firmalara, ihracı konunda yasaklanan malları dışında kalan bütün malların serbest döviz ihracı taahhüdü karşılığı kullandırılmak üzere aracı bankalara tahsis edilen düşük maliyeti bir kredidir.

Bu kredi, yararlanana ihracatı Teşvik karar ve bu karara ilişkin Tebliğle hükümleri dahilinde vergi resim, harç istisnasında yararlanırlar. Ancak 1 nolu Tebliğde kredi sınırlar getirilmiştir. "Kredi talebinde bulunduğu tarihte her takvim yılı itibariyle 1 milyon ABD dolarından az olmamak kaydıyla son üç yılda en az 5 milyon ABD dolarlık ihracat yapmış olduğunu (Gümrük çıkış beyannameleri ve Döviz alım belgeleri ile) teşvik eden ihracatçı firmaların kredi talepleri kabul edilebilir (32) Hükümü ile kredi sınırlaması yapılmıştır/getirilmiştir. Ancak daha sonra 29 Kasım 1988 tarih ve 5 sayılı tebliğ ise imalatçı ihracatçılarda bu tür krediyi kullanma hakkına sahip olmuşlardır. Krediye esas alınacak ihracat taahhüdünün azami miktarı ibraz edilen gayri kabili rucu akreditilsin FOB değeri kadardır.

Kredi Tutarı Taahhüt edilecek İhracatın FOB değerinin kredi talep tarihindeki (devirlerde devir tarihindeki) Türkiye Cum. Merkez Bankası döviz alış kuru üzerinden TL. Karşılığının % 50'si Reeskont kaynağından karşılanır. İmalatçı firmalara yapılan aleraditit devirlerinde bu oran; devri yapan firmalara devredilen akreditif firmanın % 40'ı devralan firmalara ise %25'i alarak uygulanır.

"Akreditifi devreden firmalar, kendilerine alınacak kredilerine de kısmen veya tamamen imalatçılarına kullandırılmasını talep edebilirler

(32) R.G. 24.6.1988 Tarih ve 20004 Sayılı "İhracat Reeskont Kredileri Tebliği" (88/5)

ancak imalatçı firmaya kullanılır. Kredi, devredilen akreditif tutarının % 65'ini aşamaz (33). Krediyeye uygulanacak faiz oranı MB tebliğine göre KV. % 35 kredinin kullanıldığı tarihten başlayarak kredinin, süresi akreditif suretiyle sınırlı olmak üzere en çok 120 gün olup kredi vadeleri bu süreyle uyumlu senetten karşılığında kullanılır. Akreditif devrine konu olan kredilerde, kredi süreleri devredilen akreditif kapsamında ihracatçı firmaya kullandırılan kredi vadesini aşmaz ve kredi vadesi sonunda tasfiye edilir" (34).

"Taahhüt edilen ihracatın %64'nün, Tebliğ hükümlerine uygun olarak kredisüresi içerisinde ve diğer şartlar çerçevesinde kısmen veya tamamen gerçekleştirilmemesi halinde, sağlanmış olan ve aşağıda belirtilen menfaatler gerçekleşme oranında geri alınır ve müeyyideler uygulanır" (35).

a) Kredi faiz oranı kanuni karşılıklara ilişkin bu tebliğde öngörülen cezai faize yükseltilir.

b) Bu oran üzerinden yürütülecek faiz komisyon sair masraflar tutarı ile daha önce tahsil edilmiş bulunan faiz komisyon ve sair masraflara eklenir.

c) Ayrıca söz konusu faiz komisyon vesair masraflar toplam üzerinden alınır. Hesap Banka ve Sigorta Muameleleri vergisi ve kredi işlemlerinden doğan ve tahsil edilmeyen diğer vergiler ise, 6183. sayılı yasa göre tahsil edilir.

d) Kaynak kullanım destek sonucu ilişkin yükümlülükler için ilgili kanun, tebliğ ve genelgeler hükümleri çerçevesinde işlem yapılır.

(33) R.G. 20.2.1989 tarih ve 19378 Sayılı "İhracatı Reeskont Kredileri Tebliği" (89/5) mad.7.

(34) R.G. 29 Kasım 1988/20004 Sayılı "İhracatı Reeskont Kredileri Tebliği" (88/5) mad.9-13.

(35) R.G. 29 Kasım 1988/20004 Sayılı "İhracatı Reeskont Kredileri Tebliği" (88/5) mad.16.

2-) Vesaik Mukabili Kredi : (36)

20 Kasım 1986 tarihli resmi gazetede yayınlanan merkez bankasının ihracat kredileri hakkında 1 nolu tebliği hükümlerine göre ihracatçılara vesaik mukabili(vesaik senet) kredileri açılması öngörülmüştür. Bu kredilerin 1 Aralık 1986 tarihinden itibaren uygulanmasına başlanmıştır. Vesaik mukabil kredi vesikalarla ilgili malların serbest dövizle satılmış olması şartı ile verilir ve ihracat reeskont kredisi kapsamında taahhüt ve finanse edilmiş ihracatlar bu krediden yararlandırılmaz. Vesaik mukabili kredi; ihraç vesai-kinin tahsile gönderildiğini tevsik eden belgenin tevdi karşılığı Türk parası kıymetini koruma mevzuatında öngörülen döviz getirme sürelerinin içinde kalınarak kalınmak kaydıyla en fazla 45 gün süre ile kullandırılan bir kredidir. Vesaik mukabili ihracatta kredinin miktarı, FOB ihracat bedelin % 50'si karşılığı döviz, alış kuru üzerinden Türk lirası alınarak tahsis edilmiştir. Yani, verebilecek reeskont kredisi vesaiktutarı FOB ihracatın % 50'sini geçemez ve krediye ihracat reeskont faiz oranı uygulanır; Ayrıca ;Vesaik mukabili kredi, ihracat teşvik harç istisnasından da yararlandırılır.

"Kredi süresi içerisinde ihracat bedeli dövizin Türkiye ye getirilmesi halinde getirilmeyen dövizle tekabül eden krediye sağlanan teşviklerin geri alınmasından müeyyideler uygulanır. Buna göre süresinde tasfiye edilmeyen krediler % 66 faiz uygulanarak, vergi resim harç istisnalarıda iptal edilerek geri alınır. Tahsil edilen vesaik karşılığı tutarlar katkı oranı dahilinde, en son kredi vadesi almak üzere döviz alımına bağlandıkları tarihten itibaren en geç 5 iş günü içerisinde krediden tasfiye edilir" (37)

3-) Yurt Dışı Mutahitlik Hizmetleri Reeskont Kredisi : (38)

20 Şubat 1987 tarihli Merkez Bankasının 2 sayılı tebliği ile uygulanmaya başlanmıştır. Bu kredi, yurt dışında mutahitlik hizmetleri karşılığı döviz sağlayacak firmalara kullandırılmak üzere aracı bankalara tahsis edilmektedir.

(36) R.G. 20 Kasım 1986 Tarih ve 20004 Sayılı "İhracatı Reeskont Kredileri Tebliği" (86/1) mad.22.

(37) R.G."İhracatı Reeskont Kredileri Tebliği" (89/2) mad.26.

(38) R.G."İhracatı Reeskont Kredileri Tebliği" (87/2) mad.28

4-) Özel İhracat Reeskont Kredisi : (39)

İhracat faaliyetleri ile gili sevk öncesi ve sevk sonrası finansman ihtiyaçlarının karşılanmasını taminen Türk Eximbank aracılığıyla yılda 100 milyon dolardan (\$) fazla ihracat yapan DTSS'ne ihracat performansı bazında rotatif olarak kullanılmaktadır.

D-] İHRACATIN TEŞVİKİNDE FAİZ İNDİRİMİ UYGULANMASI

İhracatın teşvikinde kullanılan faiz indirimi uygulamasını, iki şekilde ele alıp incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi, düşük faiz kredi uygulaması, ikincisi, faiz farkı ödemesi uygulamasıdır.

1-) Düşük Faizli Kredi : (40)

Ülkemizde kısa vadeli ve düşük faizli ihracat kredisi uygulaması ilk defa 16 Eylül 1968 tarihinde yürürlüğe giren 6/10049 sayılı İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesi Esaslarına Dair Karar" ile başlamıştır.1968 yılı hükümet programında da yer alan ve aynı yıl çıkarılan 6/9138 sayılı kararname ekinde T.C. Merkez Bankası nezdinde 5 milyon TL'lık bir "Selektif Kredi Fonu" kurulması ve bu fondan; düşük faizli kredi kullandırılarak, ihracat kredi faizi ile normal kredi faizi arasındaki fark ve nihai riskin % 50'sinin, kredi kullandıran kuruluşlara ödemesi hükmü yer almıştır, 6/10649 sayılı kararname ile, serbest döviz karşılığında yapılacak ihracatın finansmanı için kullandırılan düşük faizli kredilere uygulanan faiz yüzdesinin, yüzde üçünün (%3) T.C. Merkez Bankası nezdinde yukarıda

(39) R.G."İhracatı Reeskont Kredileri Tebliği" (89/2) mad.36

(40) İGEME, a.g.e., s.14.

sözü edilen fondan karşılanması kabul edilmiştir. Ancak bu uygulamaya, 933 sayılı kanunla kurulan yatırımları ve İhracatı Geliştirme'ye teşvik bürosundan kati ve geçici vergi iade listelerinde yer alan mamullerin ihracı için kullanılacak kredilerle ilgili verilen belgeler için uygulanması sınırı getirilmiştir. Ayrıca yurt içindeki işletmelerinde kredilerden yararlanması hususu kabul edilmiştir. 1969 yılında, Banka Kredilerini Tanzim komitesi, ihraç kredilerine uygulanacak faiz oranlarını uygulama esaslarını ve ihracat taahhütlerinin yerine getirilmemesi halinde, normal faiz ile ihracat kredi faizi arasındaki farkın ihracatçıdan alınmasını ve ayrıca, söz konusu kredilerde müstakrizden alınan banka komisyonlarının ve ücretlerinin diğer kredilerden daha düşük tutulmasını kararlaştırmıştır.

Daha sonraki yıllarda genellikle ve sadece uygulanan kredi faizi oranlarını değiştiren kararlar alınmış, 1971 yılında yukarıda sözü edilen büronun ihracatla ilgili bölümü Ticaret Bakanlığına bağlanmıştır. 1980 yılında söz konusu büro, Teşvik Uygulama Başkanlığı olarak tekrar Başbakanlığa bağlanmıştır. 1980 yılında kabul edilen 8/182 sayılı kararlarla belgeli, 1981'de ise, 8/887 sayılı kararla belgesiz ihracat kredisi esasları kabul edilmiştir.

2-) Faiz Farkı Ödemesi :(41)

Ülkemizde, faiz farkı ödemesi uygulaması 7/1117 sayılı kararnamenin ekli kararının 2 nci maddesine dayanmaktadır. Bu kararname de yer alan kararla, kredi faizlerin yüksekliği sonucunda, ortaya çıkan kredi maliyet artışı, faiz farkı ödemesi ile bir ölçüde bertaraf edilmek istenmiştir. Çünkü ülkemizde kredi kullanım maliyeti çok yüksektir. Bu bağlamda, yukarıda anılan maddede yer alan kurallara göre, bu ödemeden yararlanacak krediler hangi kredilerin yararlanacağı aşağıda gösterilmiştir.

(41) R.G. 7.8.1970 Tarih ve 7/1117 Sayılı Kararname, Mad.2.

a) Serbest döviz karşılığında yapılacak ihracatın finansmanı için açılacak kredilerle ilgili faiz farkı ödemeleri; 7/5822 sayılı Kararname eki Kararda gösterilen oranlar üzerinden yapılmaktadır. İade oranı kısa vadeli ihracat kredelerinde % 3, orta ve uzun vadeli kredili ihracat finansmant kredilerinde % 4 olarak saptanmıştır.

Kısa ve orta vadeli ihracat finansmanı kredilerinde, reeskonta gelindiği oran ve sürede faiz farkı ödemelerinde % 1,5 indirim yapılmaktadır. Ayrıca, bu ödemeler için herhangi bir belge alınması söz konusu değildir.

b) Vergi iadesi listelerinde yer alan mamullerin ihracına yönelik hazırlık ve imalat devrelerindeki kredilere de faiz farkı ödemesi yapılmaktadır. Ancak, bu ödemededen yararlanabilmek için, belgelenmesi gerekmektedir. "Gerek Merkez Bankasının ve gerekse diğer bankaların ihracata yönelik faaliyetleri destelemek amacıyla yaptıkları bu ödemedenden yararlanacak krediler, vadeleri itibarıyla düzenlenmiştir. Bu kredilere ilişkin faiz farkı ödemeleri ise ancak, kredinin öz kaynaklardan sağlanması halinde yapılmaktadır."(42)

VII - İHRACATIN TEŞVİKİNDE DÖVİZ TAHSİSİ UYGULAMALARI

A -J GÜMRÜK MUAFİYETLİ İTHALAT İÇİN DÖVİZ TAHSİSİ UYGULAMASI :

1986 tarih, 6/10649 sayılı kararname ürünlerinin ihraç eden veya yurt içinde serbest döviz karşılığında satan imalatçılara, bu ürünlerin imalinde kullanacakları ham ve yardımcı maddelerle; ambalaj malzemelerinin ithalinde ithal kısıtlamalarına bakılmaksızın transfer önceliği olanlara döviz tahsisi yapılması imkanını tanınmıştır. 1970'li yıllarda Ticaret

(42) İGEME, a.g.e., s.15-16

Bakanlığınca, yürütülen bu görev, 7/1116,7/1117 ve 7/17541 sayılı kararlarla, ihracatçılara işletme ihtiyacı için madde ve malzeme ile yatırım malı tahsislerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ancak ihraç edilen mamulün, ithal girdilerine döviz tahsisi yapılabilmesi için bunların ithal listelerinde yer alması şartı aranmazken, işletme ihtiyacı içi piyasa için yapılan üretim için yapılan tahsislerde bu şart aranmıştır. Ayrıca yapılan bu tahsislerin getirilen / ihraç dövizlerinin belli bir oranı olması ilkesi, uygulanmaktaydı.

Ancak daha sonra, 1980 yılında ihracat ile ilgili tüm teşvikleri yürütme görevini Başbakanlığa bağlı olarak kurulan, Teşvik Uygulama Başkanlığı'na veren 8/182 sayılı "ihracatı Teşvik kararı", döviz tahsisleri ile ilgili çok önemli bir yenilikte getirmiştir, ihracatçılara ve imalatçı ihracatçılara veya burların yan Sanayicilerine, ihraç edilen mamulün ham ve yardımcı maddesini ve ambalaj malzemesini ithal etmeleri halinde, bu mallara gümrük muafiyeti uygulamasının tanınmasıdır. Böylece, ara girdileri ithale dayalı ürünlerimizi, maliyetleri düşürülerek, bunları gümrüksüz fiyat üzerinden kullanan, rakip ülke üreticilerine karşı rekabet imkanı sağlanmıştır.

Özellikle 1980 sonrasında, alınan 8/182 sayılı kararın demir çelik gibi ithal oranı yüksek ve hammaddesi iç ve dış piyasa arasında büyük farklılık gösteren, ya da hammaddesi yurt içinde üretilmesiyle sektör ürünlerinin ihracatının artışında büyük etkisi olmuştur. 1981 yılında 8/2660 sayılı kararla getirilen bir değişikliklede zaman sınırlamasına esneklik getirilmiş ve ihraç taahhüdünün gerçekleşmesinden 4 ay sonrasına kadar ki müracaatlarada; ihraç malının ithal girdilerine gümrük muafiyeti uygulama imkanı sağlanmıştır. Böylece, ani çıkan dış taleplerin stoklardan karşılanarak, ihracatın gerçekleşmesinden sonra ara girdilere gümrük muafiyeti uygulanabilecek, ihracatçılarda stok maliyetlerini artırmaksızın likiditlerin daha geniş bir zaman içinde ayarlama fırsatı tanınabilecektir. 1984 yılından itibaren işletme ihtiyacı için yapılan tahsis

uygulanması kaldırılmış ve (DPT) TUB tarafından yalnızca gümrüksüz ithal madde ve malzemesine döviz tahsisi uygulanmasına geçilmiştir". (43)

"Gümrük muafiyetili döviz tahsisi uygulamasının önemli bir yan etkisi, muafiyet uygulanan madde ve malzemelerin yerli üreticilerinin bu alanda dış rekabet açılmalarının sağlanması ve böylece ihracat mallarımızın dolayısıyla, yan sanayicilerinin dışa açık bir yapı içinde kendilerine gelişmeye zorlamalarıdır." (44) Gümrük muafiyeti ithalat için döviz kullanımı (tahsisi) ihracattan önce ve ihracattan sonra olmak üzere iki safhada yapılır.

1-) İhracattan Önce :(45)

Dış Ticaret Sermaye Şirketleri'ne global, imalatçı ihracatçılar ile ihracatçılara proje bazında "İhracatı Teşvik Belgesi" düzenlenmesi kaydıyla,

a) Kendilerinin ve / veya yan sanayicilerinin ihracatı taahhüt ettikleri malların bünyesine giren oranda hammadde, yardımcı madde ve ambalaj malzemeleri için,

b) Kendilerinin ve / veya yan sanayicilerinin ihracat konusu malların üretiminde kullanılan işletme ihtiyacı madde ve malzemeleri (yedek parça dahil) CIF ithal tutarı, FOB ihracat taahhüdünün %2'sini geçmemek üzere, döviz kullanılabilir.

Firmaların 1615 sayılı Gümrük Kanununun 4cü 118 inci maddesine göre bedelle veya bedelsiz geçici kabul talepleri İhracatı Teşvik Belgesi'ne bağlanabilir. İhracat sayılan satış ve teslimler ile Geçici Kabul Hükümleri

(43) Odalar Birliği Yayın, a.g.e., s.432 ve İKV, "Dünyada ve Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri", İstanbul 1972, s.51.

(44) Odalar Birliği Yayını,.....A.g.e., s.21.

(45) R.G. 16.8.1994 tarih ve 22023 sayılı, "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.15

çerçevesinde düzenlenen İhracatı Teşvik Belgeleri kapsamında işletme ihtiyacı madde ve malzemeler (yedek parça dahil) için döviz kullandırılmaz. Ayrıca bu belgeler enerji indirimi ve / veya muafiyetinden de yararlandırılmaz.

2-) İhracattan Sonra : (46)

İhracatı Teşvik Belgesi düzenlenmesi kaydıyla;

a) Yalnız imalatçı ihracatçılara, İhracatı Teşvik Belgesi'ne istisnaden gerçekleştirdikleri ihraç mamullerinden herhangi birinin bünyesine giren hammadde, yardımcı madde ve ambalaj malzemeleri (yan sanayicilerin ihtiyaçları dahil) ile 5 yıl süre ile ahara, devir ve temlik edilmemek kaydıyla direkt üretimleri ile ilgili makina ve teçhizat için, gerçekleştirdikleri CİF ve FOB net döviz gelirinin % 20'sini aşmamak üzere ihracattan sonra döviz kullandırılabilir.

b) Turizm İşletme Belgesi sahibi firmalara mevcut tesislerin modernizasyonu amacıyla her takvim yılı ihracatı Teşvik Belgesi kapsamında sağlanan döviz gelirlerindeki artışın azami % 25 i oranında gümrük muafiyetli olarak yatırım malı makina ve teçhizat için döviz kullandırılabilir. Bu haktan yararlanmak için 31.12.1992 tarihine kadar yapılacak müracaatlar 1990 ve 1991 yılları döviz gelirlerindeki artış miktarı dikkate alınarak değerlendirilir.

c) İmalatçı ihracatçılar, ihracını gerçekleştirdikleri mamullerin üretimi için sarfettikleri elektriği (aydınlatma maksadıyla tüketilen hariç) fatura bedeli üzerinden % 25 indirimli ve teminatsız olarak Türkiye Elektrik Kurumu'ndan ve / veya bu Kurumu'un belirleyeceği usul ve esaslara uygun olarak "Türkiye Elektrik Kurumu dışındaki Kuruluşlar'ın Elektrik Üretimi,

(46) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı, "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.16.

İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkındaki 3096 sayılı Kanun" hükümlerince görev verilmiş şirketler ile Bakanlar Kurulunca imtiyaz verilmiş şirketlerden alabilirler.

d) İmalatçı ihracatçılar, ihracını gerçekleştirdikleri mamullerin üretimi için sarfettikleri Fuel - Oil'i (taşıma ve ısınma maksadıyla sarfedilen hariç) gümrük vergisi ile diğer ithal vergi ve resimlerinden, aktaryakıt tüketim vergisi ve her türlü fonlardan (Katma Değer Vergisi hariç) muaf olarak Türkiye'deki rafinelerinden teminasız alabilirler.

Bu maddenin; (a), (c)ve (d) fıkralarında belirtilen haklardan yararlanılabilmesi için taahhüt kapatma esnasında veya kapatılmayı müteakip en geç 3 (üç) ay içerisindeki müracaat edilmesi gerekmektedir. Geçici Kabul Hükümleri ile İhracat Sayılan Satış ve Teslimler çerçevesinde gerçekleştirilen ihracattan sonra döviz kullanılmaz. Söz konusu İhracatı Teşvik Belgeleri'ne istisnadan yapılan ithalatlar keskin ithal hükmünde olup, ayrıca kapatması yapılmaz.

A-1) Gümrük ve Muafiyetli İthalatta Döviz Kullanım Oranları: (47)

a) 15 inci maddenin (a) fıkrası çerçevesinde kullanılacak döviz miktarı hiçbir şekilde FOB ihraç taahhüdünün % 60' ını, Bedelli Geçici Kabul'de ise % 80' ni geçemez.

b) Yurt dışında bina, fabrika v.b. tesislerin yapımını üstlenen firmalara FOB ihraç taahhüdünün % 50' si oranında döviz kullanılabilir. Kullanılan bu döviz azami yarısı tutarında makina ve teçhizat ithal edilerek hiçbir işleme tabi tutulmadan tesis bünyesinde kullanılmak üzere ihraç edilebilir.

(47) R.G. 16.8.1994 Tarih ve2202(48) R.G. 16.8.1994 Tarih ve22023 Sayılı "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği (94/4) mad.18

c) İmalatçı ihracatçıların veya ihracatçıların demonte veya yedek parça şeklinde gerçekleştirecekleri ihracat taahhütleri ile ilgili ithal taleplerinde, döviz kullanım oranı% 50 olup, değişikliğe tabi tutulmadan gönderilecek parçaların tutarı, kullandırılan dövizin % 25'ini geçemez.

d) 15 inci maddenin (b) fıkrası ve madde hükümleri çerçevesinde kullandırılan döviz ithal oranına dahil edilmez. Yukarıda belirlenen döviz kullanım oranları azami olup, sektörün durumuna ve ithal konusu malın iç piyasada gösterdiği özelliğe, özel göre azaltılabilir. Ancak "Global İhracatı Teşvik Belgeleri dahilinde aşağıdaki maddelerin ithalatı yapılamaz." (48)

- İthal Rejimim Kararı'nda belirtilen ithali yasak mallar,
- Kesilmiş sac ve şerit ihracı için kütük demir veya blüm,
- Yatırım malı makina ve teçhizat,
- Yalnız ambalaj değişikliği için mamul mal,
- Kuru üzüm, kuru incir, kayısı, antep fıstığı, kabuklu kabuksuz fındık , hububat, bakliyat v.b. maddeler,
- Plastik hammaddeleri (PVC, polietilen, polipropilen, polistren)
- Bakır hammadde ve yarı mamulleri, (hurda bakır, blister bakır, filmaşın, bakır tel)...
- Kahve ve kakao ve çay,
- Karkas et ve kümes hayvanları eti,
- Ham yağ,
- Sloventler,
- Petrol ürünleri,

A - 2) Bankaların Yapacağı İşlemler :

"Proje bazında düzenlenen İhracatı Teşvik Belgeleri'nde, belgede veya eki ithal listesinde belirtilen miktar ve değeri aşmamak kaydıyla bankalarca

(48) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği (94/4) mad.18.

İthal Müsaadesi düzenlenir. İthal Müsaadesinin İhracatı Teşvik Belgesi veya eki ithal listeleri'nde belirtilen dövizler dışındaki bir döviz üzerinden talep edilmesi halinde bu dövizlerin karşılığı \$ tutarı belge tarihindeki Merkez Bankası çapraz kurları esas alınarak tesbit edilir."(49)

"Global İhracatı Teşvik Belgelerinde ise, belgede belirtilen döviz tutarını aşmamak üzere (18 inci madde hükümleri saklıdır) firma talebine istinaden Bankalarca İthal Müsaadesi düzenlenir. Ancak Belge kapsamı ihracat taahhüdü ile ilgisi olmayan mal ve malzeme ithali için ithal müsaadesi düzenlenmez." (50)

Bankalar, (Döviz Tevdia Hesapları'ndan Vergi, Resim, Harç İstisnası'ndan yararlanmaksızın yapılan transferler hariç) transferi yapılan navlun ve / veya sigorta bedellerinide toplam döviz tutarından düşerek belgeye kaydederler. FOB teslim şekline göre yapılan ithalatta, transfer edilen navlun ve / veya sigorta bedellerinin tespit edilememesi halinde Gümrük Giriş Beyannamesi'nden gümrükçe belirlenen navlun ve sigorta tutarına itibar olunarak belgede kayıtlı döviz tutarını aşamazlar. Ancak, Tebliği 3 / f maddesinde belirtilen işletme ihtiyacı madde ve malzemeler (yedek parça dahil) için, İhracatı Teşvik Belgeleri'nde kayıtlı olup olmadığına bakılmaksızın FOB ihraç taahhüdünün % 2' si oranında firmanın talebine istinaden döviz kullanıdırılabilir.

İhracatçıların, İthal Müsaadeleri'ndeki tüm değişiklik talepleri (menşe ülke değişiklikleri dahil) İhracatı Teşvik Belgesi süresi sonuna kadar (ek süreler dahil)aracı bankalarca ithalatın her safhasında yerine getirilebilir. Tereddüt edilen konularda Müsteşarlığın görüşü alınarak işlem

(49) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği (94/4) mad.19.

(50) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği (94/4) mad.19.

yapılır. Bankalar, İhracatı Teşvik Belgesi dahilindeki İthal Müsaadesi taleplerini belgede belirtilen ihraç süresi (ek süreler dahil) sonuna 1615 sayılı gümrük kanununun 118 ci maddesi hükümleri çerçevesinde düzenlenen geçici kabule ilişkin belgelerde ise aksi belirtilmedikçe ihracat süresi (ek süreler dahil) 3 ay öncesine kadar karşılarlar. İthalat Rejimi Kararı hükümleri çerçevesinde düzenlenen İthal Müsaadeleri İhracatı Teşvik Belgesi'nin geçerlilik süresi içerisinde (ek süreler dahil) ithalatın yapılmamış olması kaydıyla (Gümrük Giriş Beyannamesi tescil edilmemesi) belge kapsamına alınabilir.

İhracatı Teşvik Belgesi ile irtibatlandırılmış olan İthal Müsaadeleri ile ilgili ithalatın yapılmamış (gümrük Giriş Beyannamesinin tescil edilmemiş) olması kaydıyla söz konusu ithal müsaadeleri İhracatı Teşvik Belgesi kapsamı dışına çıkarılabilir. Bu durumda uygulanan istisnalar 6183 sayılı Kanun Hükümleri'ne göre tahsil edilir.

Bankalar, İhracatı Teşvik Belgesine istinaden düzenledikleri İthal Müsaadeleri'ne bu belgenin tarih ve sayısını, ihracat işlemlerinde ise, Döviz Alış Belgeleri'ne İhracatı Teşvik Belgesi ile gümrük çıkış beyannamesinin tarih ve sayısını yazmak zorundadırlar.

"İhracatı Teşvik Belgesi sahibi firmalar belge kapsamında yapacakları ithalatlarını İthalat Yönetmeliği'nde belirtilen şekilde mutemet aracılığı ile yapabilirler. Ancak bu şekilde yapılacak ithalatta her türlü sorumluluk ihracatı teşvik belgesi sahibi firmaya aittir". (51)

B-J GEÇİCİ KABUL REJİMİ İLE MAL İTHALATINDA DÖVİZ TAHSİSİ UYGULAMASI :

Bu 1615 sayılı Gümrük Kanunu'nun 118. maddesine istinaden 1978 yılında kabul edilen yönetmeliği göre, yurt içine geçici olarak ithal edilen

(51) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı, "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.22.

ve ihraç ürünlerinin yapımında ve ambalajlanmasında kullanılan ham ve yardımcı maddeleri ile ambalaj malzemelerine gümrük muafiyeti uygulaması imkanını getirmiştir. Ancak, bunların geçici kabul rejiminden yararlanabilmesi için Türkiye içind, başka maddelere katılmaksızın tamamlayıcı ve değerlendirici işçilik gördükten sonra, en çok iki yıl içinde yurt dışına çıkarılması gerekir.

"1980 yılından sonra bu sistem, ihraç değerinden ithal değerinin düşülerek yurda getirilen net döviz üzerinden vergi iadesi uygulaması şeklinde değiştirildi. Geçici ithal uygulaması, 1980 yılına kadar Ticaret Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Gümrük ve Tekel Bakanlıkları Temsilcilerinden oluşan ve belli periyotlarla toplanan bir komisyon tarafından yürütülürken, 1980 yılında ihracatçılara döviz tahsisine ilişkin Ticaret Bakanlığı yetkileri ile birlikte bu görevde (DPT) Teşvik Uygulama Başkanlığı verilmiş veya bu başkanlıkta toplanmıştır. " (52) 1615 sayılı Gümrük Kanunu'nun 118 inci maddesi hükmü gereğince yapılacak Bedelli veya Bedelsiz Geçici Kabul talepleri Müsteşarlık tarafından bu Tebliğ hükümleri çerçevesinde yürütülür.

"Geçici kabul'de ithal süresi aksi belirtilmedikçe İhracatı Teşvik Belgesi ihraç süresi (ek süreler dahil) bitişiminden itibaren 3 ay öncesine kadardır. Firma müracaatının uygun bulunması halinde Müsteşarlık bu süreyi uzatabilir. Geçici Kabul de ithal süresinin uzatılması, ihraç süresinin de uzatıldığı anlamına gelmez." (53)

"Geçici Kabul Esasları dahilinde yapılacak ithalat ve ihracat işlemleri İhracatı Teşvik Belgesinde kayıtlı Gümrükler Başmüdürlüğü'ne bağlı gümrük idarelerince yapılır." (54) İlgili gümrük idarelerinden yazılı olarak

(52) İGEME,a g.e., s.28.

(53) R.G. 16.8.1994 Tarih ve22023 Sayılı "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği (94/4) mad.25

(54) R.G. 16.8.1994 Tarih ve22023 Sayılı "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği (94/4) mad.26.

müsaade almak kaydıyla Geçici Kabul yoluyla getirilen eşyanın bulunduğu yerden çıkarılıp başka yere sevki mümkündür. Geçici Kabul yoluyla getirilen eşyanın yurtiçinde denetiminden ilgili gümrük idareleri sorumludur.

"Geçici Kabul'e konu olan eşya için Gümrük Kanunu'nun 120 nci maddesine ve gümrük Yönetmenliğine Esasları'na göre düzenlenecek Geçici Kabul Beyannameleri, eşyanın ithal işlemini yapacak gümrük idaresine firma tarafından tescil ettirilir. Beyanname'nin tescilinden sonra gümrük idaresince, eşyanın muayene ve tesbiti yapılır. Bu tesbitte eşyanın tümünü temsil edecek şekilde her birinden yeteri kadar numune alınır. Bu durum bir tutanakla tesbit edilir ve numuneler mühürlü olarak ihracata kadar saklanır. Ancak ithal malının özelliği gereği numune alınamayacak durumda olanların özellikleri bir tutanakla tesbit edilir ve malın ihracı esnasında yapılacak ayniyat tesbitinde bu tutanak esas alınır". (55) Gümrük belgelerinde aksine bir hüküm belirtilmedikçe, Gümrük, Vergi, Resim ve Harçları ile varsa fon bedelleri, tahakkuk ettirilmek ve teminata bağlanmak suretiyle; Geçici Kabul İşlemi tamamlanır. (24 üncü madde hükümleri saklıdır.)

"Geçici olarak ithal edilecek eşyadan imal ve ihraç edilecek mamulün imalatında meydana gelebilecek fire, Müsteşarlık tarafından İhracatı Teşvik Belgesi'nde belirtilebilir. Ancak belirtilmemesi halinde ilgili gümrükçe aranmaz. " (56) İhracatçı; İhracatı Teşvik Belgesi'nde belirtilen firenin;

- a) Çıkış hükmünde gümrüğe teslimi,
- b) Çıkış hükmünde gümrüğe teslim edilen malın İthalat Rejimi hükümleri çerçevesinde ithali,
- c) Mahrecine iade edilmesi,
- d) Gümrük nezaretinde imhası,

hususlarından herhangi birini tercih edebilir. İlgili Gümrük İdaresi ise bu tercih doğrultusunda gerekli işlemi yaparlar.

(55) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı, "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetler-Teşvik Tebliği" (94/4) mad.27.

(56) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı, "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.30.

"İhracatçılar, İhracı Teşvik Belgesi süresi bitiminden (ek süreler dahil) itibaren en geç 6 ay içerisinde Tebliğ ekinde (EK :13) belirtilen bilgi ve belgelerle, ihracat taahhüdünün kapatılması için Müsteşarlığa müracaat ederler." (57) Müsteşarlık bu müracaatlara istinaden,İhracatı Teşvik Belgesi'ne istinaden ithal edilen maddelerin süresi içinde ihraç edildiği ve İhracatı Teşvik Belgesi'nde öngörülen oranda dövizin yurda getirerek bankalara satıldığının tesbiti halinde, ihracat taahhüdünün kapatılması hususunda bilgi için Gümrük Müdürlüğü, İhracatı Teşvik Belgeleri kapsamında 1615 sayılı Gümrük Kanunu'nun 118 inci maddesine göre ithal edilen maddelerin ayniyatlarına uygun olarak ihraç edilen mamullerde kullanıldığını kontrol ederek ihracat taahhüdünü kapatır. Ancak ihracat taahhüdünün kapatılması esnasında CIF ithal ve yurda getirilecek bankalara satılan FOB ihraç değerleri esas alınır. Aksine bir durum olması halinde müsteşarlığın bilgisi dahilinde ve talimatına istinaden işlem yapılır. Müsteşarlık ise, gerek görmesi halinde bu belgeleri global veya proje bazından düzenlenen belgelere dönüştürerek kapatılması için talimat verebilir.

"Geçici olarak ithal edilecek eşyanın İhracatı Teşvik Belgesi'nde belirtilen 1615 sayılı kanunun 17 nci maddesi hükümleri çerçevesinde verilecek ek süreler içerisinde temdit talebinde bulunmaması, şartlara uygun olarak ihraç edilmemesi, başkalarına devredilmesi, satılması, kontrol ve görülmesine engel olunması gibi hallerde, ilgililere 1615 sayılı Gümrük Kanununun'nun 149 uncu maddesi hükümlerine göre, Gümrük idaresince müeyyide uygulanarak, müsteşarlığa bilgi verilir". (58) Geçici Kabul Rejimi'nde yer almayan hususlarda, bu Tebliğin genel hükümleri ve Müsteşarlığın talimatı doğrultusunda işlem yapılır.

(57) R.G. 16.8.1994 Tarih ve22023 Sayılı "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.32.

(58) R.G. 16.8.1994 Tarih ve22023 Sayılı "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.33.

C-] İHRACAT SAYILAN SATIŞ VE TESLİMLER İLE DÖVİZ KAZANDIRICI HİZMET VE FAALİYETLERDE DÖVİZ TAHSİS UYGULAMASI : (59)

1988 yılında Yürürlüğe konan İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetler teşvik tebliği çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamaya göre, gümrük muafiyeti ile Vergi, Resim ve Harç İstisnası'ndan yararlanmak isteyen ihracatçılar, bu Tebliğ Hükümleri çerçevesinde DPT Müsteşarlığına müracaat ederek, İhracatı Teşvik Belgesi almak zorundadırlar. İhracatı Teşvik Belgesi'ne müracaat tarihi ile belge tarihi arasında yapılan işlemlere, muafiyet veya istisna uygulanamaz. Ancak bu süre içerisinde yapılan ihracat taahhüde sayılabilir. Bu madde hükmü çerçevesinde düzenlenecek belgelerle ilgili taahhüt ve tahsis değerlerinin hesaplarda, Belgenin düzenlendiği Merkez Bankası Döviz satış kuru esastır. İhracat sayılan satış ve teslimler ile hizmet ve faaliyetler aşağıda sırasıyla belirtilmiştir;

a) Yatırım programlarında yer alan kamu yatırımlarından uluslararası ihaleye çıkarılanların ihalesini kazanan veya yabancı para ile finanse edilenlerin yapımını üstlenen firmaların;

1-) Yerli firma olması halinde, uluslararası ihalelerde tamamı üzerinden, yabancı para ile finanse edilenlerde ise yabancı paraya isabet eden oranda yapılacak hizmet ve faaliyetler ile yerli imalatçı firmaların mükerrer olmamak kaydıyla bahse konu işte kullanılmak üzere bu işin yapımını yüklenen firmaya üreterek yapacakları mal, malzeme ve hizmet satış ve teslimleri,

2-) Yabancı firma olması, yabancı firmanın bu işte kullanacağı mal ve malzemeyi üreten yerli imalatçı firmaların, üreterek yapacakları satış ve teslimleri,

(59) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı, "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.34.

3-) Yerli ve yabancı firmaların ortaklığı şeklinde olması halinde, yerli firmaya kendi faaliyeti oranında, yabancı firmaya ise (a-2) bendi çerçevesinde yerli imalatçı firmaların, üreterek yapacakları satış ve teslimleri,

b) 1-) Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nca onaylanan Savunma Sanayii Projeleri'ni üstlenmiş yerli imalatçı firmaların, üreterek yapacakları satış ve teslimleri,

2-) Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nca Savunma Sanayii açısından önem arzettiği belirtilen savunma araç ve gereçlerini üreten yerli imalatçı firmaların, ülkenin savunması ile ilgili kamu kurum veya kuruluşlarına, üreterek yapacakları satış ve teslimleri,

c) Gümrük Hattı Dışı Eşya Satış Mağazaları'na imalatçılar tarafından üreterek yapılan satış ve teslimler (Bu mağazalarda yapılan satışlar hariç),

d) 1-) Yatırım teşvik belgesi kapsamında yer alan yatırım mallarını üreterek yatırım teşvik belgesi sahibi yatırımcılara teslim eden imalatçı firmaların satış ve teslimleri,

2-) İmalatçıların, bu Tebliğ eki (Ek: 17) listede belirtilen malları üreterek yurtiçindeki satış ve teslimleri,

3-) Yürürlükteki Yatırımların, Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin Teşviki ve Yönlendirilmesine İlişkin Karar esasları çerçevesinde CKD ithal edebilecek firmalara, ithal edebilecekleri maddeleri yurtiçinde üreten yerli imalatçı firmaların, üreterek yapacakları satış ve teslimleri,

e) Kamu kurum ve kuruluşlarınca uluslararası ihaleye çıkarılan yatırım malı ve sınai mamullerin ihalesini kazanan yerli imalatçı firmaların üreterek yapacakları satış ve teslimleri,

f) Ambalaj malzemesi imalatçılarının, ihracatı teşvik belgeleri süresi içinde teslim edilmek ve ihracatçının ihraç ürünü ile birlikte ambalaj olarak 12 ay içerisinde ihraç edilmek şartıyla yapılan ambalaj malzemesi satış ve teslimleri,

g) Uluslararası ikili veya çok taraflı anlaşma hükümlerine göre yurtdışında bulunan yabancı kuruluşların yurtdışından getirme imkanına sahip bulundukları sınai mamulleri teslim eden imalatçifirmalar ile 25.1.1988 tarih, 19705 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "T.C. ile A.B.D. Hükümleri Arasındaki İkili Anlaşmalar Kapsamına Giren İnşaat Faaliyetlerine Ait Esas ve Usulleri, Hakkında 2 Sayılı Tebliğ" kapsamı dışında kalan tesislerin yapımını üstlenen müteahhit firmaların faaliyet ve teslimleri,

h) İmalatçıların yabancı uyruklulara, turistlere veya yurtdışında çalışan Türk vatandaşlarına yapacakları ve yıllık 100.000 \$'ı aşan, ihracatçıların ise aynı cinsten olmak üzere yıllık 500.000 \$'ı aşan satış ve teslimleri (Gümrük Hattı Dışı Eşya Satış Mağazalarında yapılan satış ve teslimleri ile gıda maddeleri hariç),

i) Yap-İşlet-Devret Modeli çerçevesinde Müsteşarlık tarafından uygun görülecek yatırım projelerini üstlenen yerli firmaların yapacakları hizmet ve faaliyetler,

j) Kara, deniz veya hava ulaştırma hizmet ve faaliyetleri neticesinde kazanılan navlun bedellerinin serbest döviz olarak yurda getirilmesi ile kamu kurum ve kuruluşlarınca uluslararası ihaleye çıkarılan taşımaları yüklenen firmaların bu işten bizzat sağladıkları navlun gelirleri,

k) Turizm müesseseleri ile seyahat acentalarının yurt içinde ve yurt dışındaki turizm faaliyetleri sırasında yaptıkları döviz karşılığı hizmet satışları,

l) Uluslararası ihaleye çıkan kamu projeleri veya yurtdışı müteahhitlik,müşavirlik ve mühendislik hizmetleri gibi döviz kazandırıcı hizmet projeleri,

m) Bedelleri döviz olarak alınmak kaydıyla yabancı bandıralı gemi, uçak veya TIR'ların bakım ve onarımı ile bunlara yapılan mal ve hizmet (yakıt hariç) satışları,

n) Yabancı uyruklulara, turistlere veya yurtdışında çalışan Türk vatandaşlarına yapılan ve yıllık 100.000 \$'ı aşan satış ve teslimler (Duty-free shop mağazalarında yapılan satışlar dahil),

o) Yalnız petrol türevi üreticilerinin, devletlerarası ikili veya çok taraflı anlaşma hükümleri çerçevesinde yurtiçinde faaliyet gösteren yabancı veya uluslararası kuruluşlara serbest döviz karşılığı akaryakıt satış ve teslimleri,

p) Türkiye'de ikamet etmeyen yabancıların ve yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının, Maliye Bakanlığı'nca bu kimselere mal satışına izin verilmiş olan firmalardan satın almak suretiyle beraberlerinde götürecekleri eşya ve taşıtlar. Bu fıkra çerçevesinde yapılan satış ve teslimleri için satıcıların İhracatı Teşvik Belgesi almaları zorunlu değildir. Yapılan bu ihracat gümrük muafiyetli ithalattan yararlandırılmaz.

Bu maddenin (b) fıkrasının 1 inci bendi çerçevesinde taahhüdün azami% 60'ı, (a, b/2, c ve d) fıkraları çerçevesinde % 50'si, (e,f,g ve h) fıkraları çerçevesinde % 25'i oranında, satış ve teslimatı yapılacakmamulün bünyesinde kullanılan hammadde, yardımcı madde ve ambalaj malzemele-
rinin gümrük vergisi ve fonlardan muaf olarak ithali için döviz kul-
landırılabilir. (16 ncı madde son paragrafı hükmü saklıdır.) (i,j,k,l,m,n,ove
p) fıkraları ise gümrük muafiyetinden yararlandırılmaz., Bu maddenin,
3055 sayılı Kanun Hükümlerince yayımlanan Maliye Bakanlığı Seri No:
2sayılı tebliğinde yer almayan fıkraları vergi, resim ve harç istisnasından
yararlanmaz.

"İhrac Sayılan Satış ve Teslimler İle Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde İhracat Taahhüdünün Kapatılması" (60)

a) 34 üncü madde çerçevesinde gümrük vergisi fon muafiyeti öngörülen ihracatı teşvik belgelerinin kapatılması için ihracatçılar, Tebliğ ekinde (EK : 14) belirtilen bilgi ve belgelerle, belge süresi bitimini müteakip (ek süreler dahil) en geç 3 ay içerisinde (34 fıkrası hariç) Müsteşarlığa müracaat ederler. Bu sürede kapatma müracaatı yapılmayan ihracatı teşvik belgeleri iptal edilir. Gerekli görülmesi halinde bu bilgi ve belgelerin ilgili mercilere tasdik ettirilmesi istenebilir.

Müsteşarlık, ihracat sayılan satış ve teslimlerin ihracatı teşvik belgesinde belirtilen şartlara uygun olarak gerçekleştirildiğinin tesbiti halinde bu Tebliğ'in genel bölümleri çerçevesinde ihracat taahhüdünü kapatır. Aksi halde müeyyide uygulanması için ilgili mercilere talimat verir. Öte yandan ihracat sayılan satış ve teslimler kapsamında düzenlenen ihracatı teşvik belgelerinin taahhüt kapatmalarında katma değer vergisiz satış fiyatı esas alınır.

b) 34 üncü madde çerçevesinde yalnız vergi resim ve harç istisnasından yararlanmak üzere düzenlenen ihracatı teşvik belgeleri (önceki mevzuat hükümleri çerçevesinde düzenlenmiş ihracatı teşvik belgeleri dahil) ile ilgili ihracat taahhütlerinin kapatılması T.C. Merkez Bankası'ınca yapılır. Bu hususla ilgili usul ve esaslar Müsteşarlığın uygun görüşüne istinaden söz konusu bankaca belirlenir.

(60) R.G. 16.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı, "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) Mad.35.

D-J İHRACAT DÖVİZLERİNDEN MAHSUP SURETİYLE DÖVİZ TAHSİSİ UYGULAMASI (61)

1-) İhracatı Teşvik Belgesi kapsamında yapılan ihracattan (İhracat sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerden bedeli döviz olarak ödenenler dahil) sağlanan dövizler alışı yapılmadan İhracatı Teşvik Belgesi'nde adı kayıtlı ihracatçının (aracı ihracatçı hariç);

a) Yapacağı her nevi ithalat bedellerinin, ihracatı Teşvik Belgesi kapsamında olup olmadığına bakılmaksızın navlun, (19uncu madde hükümleri saklıdır) ithalata ilişkin diğer masraflar v.b.,

b) Yurt dışındaki büro, temsilcilik, şube, ortaklık (sermaye dahil), tesis ve idame giderlerinin (alınacak izinler çerçevesinde),

c) Yurtiçi ve yurt dışından sağlandıkları döviz kredilerinin ana para ve tasitlerinin,

d) Merkez Bankası'nın ihracatta Görünmeyen Muameleler Genelgesi çerçevesinde tahsis edilen dövizlerin, ödenmesinde kullanılabilir veya ödenecek bedellere mahsup edilebilir.

2-) Yan sanayicilerin kayıtlı bulunduğu İhracatı Teşvik Belgesi kapsamında yapacakları ithalat bedelleri, yukarıda (b), (c), (d) şıklarında belirtilen giderleri, ihracatı Teşvik Belgesi ile sınırlı olmak kaydıyla, yapılacak ihracat karşılığı dövizlerden, ödenir veya mahsup edilebilir.

(61) R.G. 18.8.1994 Tarih ve 22023 Sayılı "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği" (94/4) mad.37.

IV BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VE İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

I- TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME VE DIŞ TİCARET POLİTİKASININ TARİHİ GELİŞİMİ

Türkiye'de sanayileşme çabalarının oldukça eski bir geçmişi vardır. Cumhuriyetin kuruluşuyla beraber yoğun bir sanayileşme hamlesine girişilmiştir. Çünkü, sanayileşme, hem ekonomik kalkınmanın, hemde yeni kazanılan siyasi bağımsızlığın zorunlu bir koşulu olarak düşünülmüştür. Bu nedendir ki, bu yıllarda sanayileşmeye, -tarıma nazaran- daha fazla önem verilmek suretiyle kalkınmada önderlik rolü yüklenmiştir. Burda tarımın görevi "sanayiye destek olmak" şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca, Cumhuriyetin ilk yıllarında, sanayileşme hamlesi özel kesimin girişimlerine bırakılmasına rağmen; Gerek, özel kesimin mali gücünün -sermaye birikiminin- yetersizliği ve gerekse, girişimçilerin tecrübesizliği dolayısıyla, bu görevi, kendisinden beklenen şekilde yerine getirememiştir. Dolayısıyla, bu durum devletin ekonomiye müdahalesini gerektirmiştir. Böylece, 1923 -1929 yılları arasında sanayileşmede özel kesime ağırlık veren Liberal politika uygulanmasına karşın, 1930 lu yılların başından itibaren, büyük dünya depresyonunun ortaya çıkardığı sorunlarında etkisiyle, yaygın bir devlet müdahalesi ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, devlet sanayileşme görevini özel kesim yanında, bizzat yüklenmiştir.

1930 yılından itibaren, "Devlet, sanayileşme amacını gerçekleştirmek için, sanayi planları hazırlamaya başlamış, Finansman, Yönetim ve Mülkiyet ilişkileri bakımından kendisine bağlı bir takım kuruluşlar -Etibank, Sümerbank, Denizcilik Bankası...- oluşturulmuştur." (1) Bu

(1) Halil Seyidoğlu, Uluslararası Ekonomi, 5. Baskı, Olgaç Matbaası, Ankara 1986, s.438.

amaçla, 1931 yılında uygulamaya konan, ilk beş yıllık sanayi planında "daha çok tüketim malları endüstrilerinin kurulması üzerinde duruluyordu" (2) Birinci, planın uygulamada oldukça başarılı sonuçlar vermesi üzerine, ikinci sanayi plan hazırlanmışsada o sırada patlak veren II. Dünya savaşı dolayısıyla uygulanamamıştır.

Hazırlanan ilk kalkınma planlarının, sanayileşme stratejisi bakımından dikkat çeken ilkesel özellikleri,"Bu planlarda iç piyasanın temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ve ham maddesi yurt içinden sağlanabilen endüstrilerin kurulması ve kurulacak bu endüstrilerin yüksek gümrük tarifeleri ve kambiyo önlemleri ile korunması" arasında sayılabilir. Görülüyor ki o dönemin siyasal ve ekonomik koşulları içinde uygulanan bu politikalar, bugünkü kalkınma terminolojisi ile ithal - ikamesine dayalı sanayileşme modelini içerirler. Bu model, aynı zamanda hammaddesi içerde temin edilebilen endüstrilere öncelik tanınarak, sanayileşme politikasını dışa bağlı olmadan başarısız olarak sürdürmeye çalışmanın bir ifadesidir. Bu şekliyle, uygulamaya başlanılan ithal ikamesine dayalı sanayileşme modeli; sonraki dönemlerde uygulanacak sanayileşme modellerinin de temel özelliğini yansıtmaktadır.

1950'de liberal eğilimli Hükümetin iş başına gelmesi ile, tarım ve alt yapı alanlarındaki yatırımlara eskisinden daha çok önem verilmiş ve özel kesimin güçlendirilmesi için bazı önlemler alınmıştı. Ancak, kalkınma modelinin ana özellikleri değişmemiştir. Ağırılık sanayi sektörü üzerindedir. Sanayileşme ithalat-ikamesine dayalıdır ve devletçi bir sistem içerisinde, yani özel ve kamununun işbirliğiyle gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Dönemin başında dış ticarete girilen liberasyon uygulaması şiddetli enflasyon ve artan dış ödeme güçlükleri karşısında kısa bir süre için terkedilmişti. Ancak 1950 planlı kalkınma döneminde, dış ticaret rejimi ile sanayileşme arasındaki ilişkiler dolaylı yollardan

(2) DPT, I inci Beş Yıllık Kalkınma Planı", Ankara-1963, s.9.

sağlanıyordu. Şöyle ki, dış açıkları gidermek efektif döviz kurlarını yükselterek, ithalat ikamesi üretimini özendirmiş oluyordu. Ancak, kurulan endüstrilerin hammadde ve ara mallar yönünden dışa bağımlı olması ve karşılan ödeme açıkları sorununun boyutları, iç sanayinin bu teşviklerden yararlanmasını engelliyordu.

1963'te Planlı Kalkındırma Dönemine'ne girilmiştir. Bu dönemde uygulanan sanayileşme stratejisi de geçmiş dönemlerdeki uygulamaların bir uzantısı olarak düşünülebilir. Ancak modern tekniklere uygun olarak hazırlanan bu planlarda sanayileşme amacı daha açık ve seçik bir biçimde ortaya konmuş ve öteki politikalar bu doğrultuda yönlendirilmiştir. Planlarda sanayinin "sürükleyici" sektör olduğu açıklıkla ifade edilmiştir. Ancak, Ana strateji ithalat-ikamesidir. Dış ticaret politikası ile sanayileşme arasında ise dolaysız bir bağ kurulmaktadır. Başka bir deyişle, bu plan döneminde, dış ticaret politikası, sanayileşme amacını gerçekleştirmede kullanılan başlıca araçlardan birisi olmuştur.

İlk dört kalkınma planının hazırlanması, sırasında ihracat konusunda olumsuz görüşlerden hareket edilmiştir. Planlarda sanayi kesiminde önemli bir ihracat potansiyeli bulunmadığı, iç üretim artışları sağlansa bile, dış rekabet güçleri dolayısıyla bunu dış piyasalara yönlendirmenin etkili olamayacağı gibi düşüncelere yer verilmiştir. Böylece, yoğun koruyuculuk duvarları arkasında, geleneksel ithalat-ikamesi politikaları sürdürülmeye çalışılmıştır.

Nitekim, bu dönemlerden sonra hazırlanan, "Beşinci beş yıllık kalkınma planı (1985 - 1989). Önceki kalkınma planlarından farklı olarak dışa- dönük bir ekonomik modele göre hazırlanmıştır." (3) V.inci Beş yıllık planın bu modele göre hazırlanmasında; 24 Ocak 1980 iktisadi istikrar

(3) DPT, "VI.inci Beş Yıllık Kalkınma Planı" Ankara-1980, s.13.

önlemleri ile; -geleneksel ithal ikamesi stratejisini değiştirilerek, ihracata yönelik sanayileşme stratejisine- ilk kez yönetilmesinin payı büyüktür. Çünkü, "24 Ocak iktisadi istikrar önlemleri, Dünya petrol buhranından sonra, ülkeyi etkisi altına alan yoğun döviz dar boğazı dönemde uygulamaya konulmuştur. Bu istikrar önlemleriyle, aynı zamanda, IMF ile öteki uluslararası kredi kuruluşlarının güvenini sağlayarak yeni krediler alınması amaçlanmıştır. " (4) Yani, 24 Ocak 1980 Kararları ondan sonraki dönemde alınan önlemleri de içeren, bir istisadi Önlemler paketini oluşturur.

Bu Kararların temel özelliği ise, o güne kadar dünya ekonomisinden soyutlanmış olan Türkiye ekonomisini yeniden dünya ekonomisi ile bütünleştirmektir. Bunun için de, gerek iç, gerek dış ekonomiye ilişkin alanlarda, serbest piyasa mekanizmasının işleyişini hakim kılmak gerekiyordu. Ancak 24 Ocak Kararları ile ilk aşamada, içerdeki şiddetli enflasyonun önlenmesi ve dış ödeme açıkları sorununa birçözüm bulunması amaçlanmıştır. Birbirini izleyen bir dizi kararlar şeklinde alınan, 24 Ocak Önlemlerinin getirdiği belli başlı değişiklikler; "Döviz kuru sistemine esneklik getirilerek "gerçekci" bir kur politikasının uygulanması, faiz oranlarının enflasyonun üzerine yükseltilmesi, ithalat kotalarının kaldırılarak, çoğu mallarda gümrük tarife oranlarının düşürülmesi, dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi ve bürokrasinin azaltılması, önlemleri daha önceki politikalar çerçevesinde, ihracat aleyhine doğan çarpıklıkları gidererek, ihracat gelirlerinin artmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu önlemleri tamamlamak üzere, iç ekonomi alanının da alınacak bir dizi önlemler daha vardır. Bütün bu önlemlere, enflasyonun denetim altına alınarak, sanayi üretiminin hızlandırılması ve üretim hacminin yükseltilmesi, gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, 24 Ocak 1980 iktisadi istikrar önlemleriyle, devletin, ekonomik organizasyon yapısında da önemli değişiklikler yapılmış ve dış ticarete ilişkin kararların alınması, uygulamanın izlenmesi, Ekonomik birimler arasında denetim ve koordinasyon sağlanması gibi yetkiler

(4) Cevdet Erdost, "IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye" Savaş Yayınları, Ankara-1982, s.92

Başbakanlığa bağlı olarak yeni kurulan Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na verilmiştir.

24 Ocak kararlarının olumlu etkileri kısa zamanda görülmeye başlanmış ve daha önceki yıllar mutlak olarak azalan sanayi üretimi ve milli gelir yeniden artmaya başlamıştır. Bu arada 1980 öncesinde üç rakamlı sayılara ulaşmış olan enflasyon oranı da nisbeten düşürülmüştür. Ancak, yüksek enflasyon bugün hala ekonominin en önemli sorunlarından birisi olmaya devam etmektedir. Kuşkusuz, bu kararların en önemli ve olumlu etkisi, dış ticarete -ihracatın artırılması- alanında görülmüştür. Çünkü, ihracat artışı, döviz gelirlerindeki artışta beraberinde getirmiş. Artan döviz gelirleri ise, ekonominin içinde bulunduğu, döviz darboğazını nisbeten azaltmış ve dış borçlar düzenli bir şekilde, ödenme imkanına kavuşmuştur.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin özellikle 1980 yılından itibaren, ithal ikamesi politikalarını terk edilerek, ihracatın teşvikine yönelik politikalara ağırlık verilmesi sonucunda dışa açılan türk ekonomisi, gerek ihracatının yapısında gerekse bölgelerarası ihracatında büyük artışlar gerçekleştirilir. Gerçekleştirilen bu ihracat artışında ihracata yönelik politikaların ve bu politikaların doğal sonucu olarak alınan ihracatın teşvikine yönelik tedbirlerin büyük rolü vardır.

II - TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI UYGULAMASI'NIN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

İhracatta yapısal değişimin sanayi ürünleri lehine yapılanmasının gerekliliği ve bu yapılanma için ihracata birtakım teşviklerin uygulanmasının zorunluluğu bu çalışmanın başında belirtilmiştir. Ancak, ihracattasanayi ürünlerine teşvik uygulaması -zorunluluğu- en azından kaynak dağılımına etkisi olacağı açıktır. Yani, ihracata teşvik uygulaması kaynak dağılımına her halükarda etki yapacaktır. Önemli olan, bu etkinin minimuma indirilerek, teşviklerde optimuma yaklaşabilmektedir.

Ülkemizde mevcut kaynakların "kıt kaynak" özelliğinde olması nedeniyle, ihracatı teşvik politikası uygulanmasında sefektif veya seçici olmak gerekmektedir. Dolayısıyla, ihraç potansiyeli olan sanayi mamullerimizin, yeni pazarlara ihracını, teknoloji, pazara yakınlık, hammadde işçilik yönünden mukayeseli üstünlüğe sahip ürünlerin üretimine ve ihracına sağlanan teşviklere ağırlık vermek gereklidir. Ancak, ihracatın teşvikinde selektif politika izlenmesi ile serbest rekabet şartlarının kaynak dağılımına olumsuz etki yapabileceği ileri sürülebilir. Bu nedenle ihracata sağlanan teşviklerin -Teşvik edilecek önceliklere göre çeşitli sektörlerde ve mallarda farklılaştırılmış teşviklerin- uygulama alanı genişletilmelidir.

İhracatı üretimden, üretimde, yatırımdan, bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Çünkü, yatırım kararlarında, özellikle teknolojinin seçimi üretimin maliyetlerini etkileyen bir unsurdur. İhracatın kârlı olacak bir ürünü, mali araçlarla teşvik etmek ihraç fiyatlarının düşmesine yolaçabileceği için, maliyetlerin altında ihracat yapacak düzeyde mali teşviklerin uygulanmasından kaçınmak gereklidir. Dolayısıyla, teşvik politisasında, uzun dönemde doğrudan mali teşviklerin payı azaltılarak zamanla "sıfıra indirilerek" kaldırılmalı ve pazarlamayı kolaylaştırıcı araçlara ağırlık verilmelidir. Böylece, uluslararası pazarlarda, rakip ülkelerin bu teşviklere karşı misilleme yapma ihtimalide ortadan kalkacaktır. Bunun aksine maliyetlerin, teknoloji, hammadde gibi nedenlerle rakip ülkelere göre, çok yüksek olduğu malların, bu araçlarla teşviki ise, kaynak israfına yol açabileceği gibi, bozuk yapının sürdürülmesine sebep olacaktır.

Bu nedenle ihracatı teşvik politikası uygulandığı dönem boyunca kullanılan makro ekonomik araçlara önem verilmeli, özellikle, realist bir denge kuru izlenmeli, ihracat yapılacak alanlar bir plan çerçevesinde tesbit edilerek, yatırımlar etkin bir şekilde bu alanlara yönlendirilmelidir. Bu arada, özellikle ihracatı artırmaya yönelik piyasa araştırmaları, etkin bir dış örgütün kurulması, kredili ihracat ihraçının standardizasyonu ve kalitesinin yükseltilmesi ambalajlama gibi sorunlarda önemini muhafaza etmektedir.

Ancak, ihracatı artırmak için tek tek bazı tedbirlerin uygulanmasıyla yetinmenin yeterli olmayacağı bugüne kadar ki uygulama tecrübelerinden ortaya çıkmaktadır. Bu durumda takip edilmesi gerekli en etkin yol, bütün teşvik tedbirlerini birarada ve aynı derecede önemle ele almak olacaktır.

İhracatı teşvik politikası uygulaması ile ilgili yukarıdaki açıklamalar ışığında, Türkiyede, özellikle 1980 sonrası izlenen teşvik politikası değerlendirilirse, ihracata yönelik sanayileşme politikası ile birlikte, ihracatı teşvik sisteminde de bu politikalara yönelik olarak köklü ve sistemli değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. "İhracatı teşvik politikasına yönelik teşvik sisteminde yapılan bu değişiklikler, üç grup altında toplayarak özetlemek mümkündür".(5)

1-) 1980-83 döneminde kur ayarlamaları ve/veya ithalatın liberalizasyonu gibi dolaylı araçlar yerine doğrudan sübvansiyon niteliğindeki teşvik araçları kullanılarak ihracat özendirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde vergi iadesi, düşük faizli ihracat kredileri ve gümrük muafiyetli hammadde ithali gibi dolaylı veya dolaysız sübvansiyon niteliğindeki uygulamalar en üst seviyelere ulaşmıştır. Uygulamalar neticesinde ihracattaki ve özellikle sanayi ürünü ihracatındaki büyük artışlarla kısa vadede hedeflenen amaca ulaşılmıştır. Ayrıca bu dönemde, iç talebi daraltıcı politikalar da uygulanmaya konulmuştur.

2-) 1984 yılından itibaren sübvansiyon niteliği taşıyan teşviklerin kademeli olarak azaltılmasına karar verilmiş ve kısa vade yerine, uzun vadeli başarıların elde edilmesini sağlayıcı bir teşvik sisteminin oluşturulması gereği üzerinde durulmuştur. Ancak, ihracatta 2,5, 10 ve 30 milyon dolar

(5) Işın Çelebi, Dışa Açık Büyüme ve Türkiye, Erdoğan Ofset, İstanbul-1991,

gibi kademeler getirilmiş, bu ihracatı geçen kuruluşlara ekstra vergi iadesi ödemesi yapılmıştır. Bu ise, teşvik uygulamasında, ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmakta; teşviklerin bu yapısı sonuçta, birçok hukuksal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuş ve ihracatın yeterince geliştirilmesine mani olmuştur. Bu nedenle, 1984-1986 döneminde ithalatta liberalizasyona gidilmiş ve gümrük eşdeğerli vergilerde önemli değişiklikler yapılmış, düşük faizli ihracat kredi sistemine son verilmiş, vergi iade oranları düşürülmüş, ancak azaltılan doğrudan teşviklerin ihracat üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırabilmek için, Katma Değer Vergisi İstisnası ve KKDF'den prim ödemeleri getirilmiştir.

3-) 1986 yılından sonra gerçekleştirilen en önemli değişiklikler; Vergi iade oranlarının kademeli olarak azaltılması, 1989 yılı nisan ayında bu uygulamaya son verilmesi ve ihracatın kredilendirilmesinde uluslararası uygulamalarda dikkate alınarak, ihracatı destekleme ve fiyat istikrar fonundan (DFİF) prim ödemelerine yeniden başlanılmıştır. Merkez Bankası reeskont kaynaklı ihracat kredilerinin yanısıra, 1989 başında Türk Eximbank'ın devreye girmesi ile birlikte ihracata yönelik kredi uygulamasında, ihtisaslaşmaya doğru yeni bir adım daha atılmış ve ihracatın kredilendirilmesinin yanında ihracat kredi garantisi ve sigortası sistemlerinin uygulanmasına da başlanmıştır.

1986 sonrasında, vergi iadesi uygulamasından vazgeçilirken, ihracat sektörünün, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan yapılan prim ödemeleri, İhracata Navlun Sübvansiyonu ve ihracatla ilgili çeşitli muamelelere tanınan Vergi, Resim ve Harç İstisnası gibi sübvanse edici mahiyette çeşitli teşvik araçları ile desteklenmesine devam edilmiştir. Bu dönemde ayrıca ihracata yönelik üretimde kullanılan fuel-oil, kömür ithalatında gümrük vergisi muafiyeti tanınması ve elektrik tüketim fiyatlarında indirim yapılmasına başlanmış ancak, kaynakları önceden tesbit edilmediği için, bu uygulamadan 1989 yılında vazgeçilmiştir.

İhracata yönelik teşvik araçlarından doğrudan sübvansiyon niteliğinde olanlar arasında en önemlisi olan vergi iadesi uygulamasına son verilmesi DFİF'den prim ödemeleri ve Türk Eximbank kredi sigortası ve garantisinin etkin şekilde uygulamaya konulması ihracatın desteklenmesinde dünya uygulamalarına paralel akılcı ve modern uygulamaya geçiş anlamını taşımaktadır.

Yukarıda belirtilen dönemlerde , ihracatı teşvik sisteminde yapılan değişiklikler, hem ihracat artışında, hem de ihracat bileşiminin sanayi ürünleri lehine değiştirilmesinde etken olan önlemleri içerirler. Ancak, bu önlemlere rağmen, ihracatta sağlanan artış son derece yetersiz kalmıştır. Diğer bir deyişle, ihracata verilen teşviklerle, ihracatı yeterince artırmak yerine, ekonomide kaynak israfına neden olunmuştur. İhracata verilen bu teşviklerin; kaynak israfına ve dolayısıyla gelir dağılımının bozulmasına neden olmasını, anlamlı bir şekilde karşılaştırabilmek için, ihracata verilen teşviklerin, GSMH ve Bütçe ile ilişkilerinin incelenmesi gerekir.

A-] İHRACATA VERİLEN TEŞVİKLERİN GSMH ve BÜTÇE İLİŞKİLERİ:

İhracatın ve teşviklerin, GSMH ve Bütçe İlişkileri yönünden,Tablo1'de de izleneceği gibi, yedi yıllık dönem içinde, ihracatın GSMH'ye oranı özellikle 1986 ve 1990 da sırasıyla % 12.93 ve % 11.76 oranlarına inmiş, 1988 de ise en yüksek düzeyi olan % 16.47'ye ulaşmıştır. Diğer yıllarda ise % 14-15 arasında seyretmiştir. Oysa, teşviklerin GSMH ya oranı, giderek yükselmiştir. Nitekim,1989'da % 4.03 oranıyla, en yüksek düzeye ulaşmış, 1990 da ise biraz gerileyerek % 3.34'e inmiştir.

TABLO-1

İhracat ve Teşvikler ile GSMH ve Bütçe İlişkileri

Yıl	İhracat/GSMH %	Teşvikler/GSMH %	Teşvikler/ Vergi Gelirleri (1) %	Teşvikler/Bütçe Harcamaları (1) %
1984	14.19	2.80	21.05	12.64
1985	14.94	3.10	22.47	15.94
1986	12.93	3.63	23.94	16.70
1987	15.10	3.69	23.90	16.59
1988	16.47	3.80	26.90	17.85
1989	14.47	4.03	26.90	17.68
1990	11.76	3.34	21.10	14.07

KAYNAK: DPT, HDTM (Dış Ticaret İstatistikleri)

(1) Vergi gelirleri ve kamu harcamaları gerçekleşme sonuçlarıdır.

Yukardaki Tablo -1'de, teşvikler ile vergi gelirleri ve bütçe harcamaları arasındaki ilişkilerde; Teşvikler Vergi gelirlerinin % 21.05 ile % 26.90'na eşdeğer büyüklüklere ulaştığı gözlenebilir. Ayrıca, teşvikler, konsolide bütçe kamu harcamalarının % 12.64'ü ile %17.85'ine eşdeğer büyüklükler arasında değişiyor. Her iki oranda yıllar itibariyle giderek yükselmiş, sadece 1990 yılında bu oran biraz gerilemiştir.

Yine ihracata verilen teşviklerin, GSMH ve Bütçe İlişkileri yanında kişi başına İhracat ve Teşvikler açısından da, incelemek mümkündür. Bu incelemede amaç teşviklerin etkin kullanılıp kullanılmadığını ölçmektir.

B-1 KİŞİ BAŞINA İHRACAT ve TEŞVİKLER:

Kişi başına İhracat ve Teşvikler, 1984-1990 yılları itibariyle, kişi başına gerçekleşen ihracat ile kişi başına düşen teşvik tutarları incelenirse, kişi başına ihracat 1986 yılı hariç, (\$ dolara indirgediğimizde) diğer yıllarda giderek yükselmiş ve 1984'te 145 dolar iken, 1990'da 231 dolar'a ulaşmıştır.

Buna karşın, kişi başına teşvik tutarı 1984'te 28.80 dolar iken, 1990'da 65.60 dolar'a yükselmiştir. Dolar bazında 1984 mürcaatına göre 1990 yılında kişi başına ihracatın 1.59 kat artmasına karşın ihracat teşvikleri 2.27 kat artmıştır. Yani 1984 yılına göre, 1990 da kişi başına ihracat artışı % 59 iken kişi başına teşvik artışı % 127 olmuştur.

TABLO-2
Kişi Başına Düşen İhracat ve Teşvikler

Yıl	Kişi Başına	Cari Fiyatlarla	1993 Fiyatlarıyla	
	İhracat	Kişi Başına	Kişi Başına	Kişi Başına
	\$	Teşvik	Teşvik	Teşvik
		\$	TL.	TL.
1984	145	28.80	10.509	386.427
1985	158	33.00	17.107	443.803
1986	145	41.53	27.795	565.376
1987	193	48.10	41.163	601.149
1988	217	50.17	72.280	647.286
1989	212	59.02	125.196	688.940
1990	231	65.60	171.045	629.273

KAYNAK: DPT, HDTM (Dış Ticaret İstatistikleri)

Diğer taraftan, dolar bazında kişi başına ihracat ve teşvikler karşılaştırıldığında "Teşviklerin" daha ağır bastığını söyleyebiliriz. Çünkü cari fiyatlarla 1984 yılına göre 1990 yılında ihracata verilen teşvikler 16.3 kat artmıştır. Yani enflasyonun çok üzerinde bir teşvik artışı söz konusu olmuştur. Bu durum bizi, teşviklerin daha -savurganca- kullanıldığı sonucuna götürür. Yani ihracata verilen teşviklerin, etkinlikten uzak kullanılması kaynakların israfına yol açmıştır.

III - TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMALARINA İLİŞKİN SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRMELER

A-] İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMALARINA İLİŞKİN SONUÇLARI :

Türkiye'de 1963 yılı öncesinde ihracatın teşviki amacıyla alınan tedbirler, düzensiz veya yetersiz bir mevzuat karışıklığı içinde bulunmaktaydı. Ancak planlı kalkınma dönemine girilmesiyle birlikte, "ihracatın geliştirilmesi ve yurt içinde üretilen ürünlere ihraç gücü kazandırılması" amacıyla bir takım tedbirlere başvurulması kararlaştırılmış ve bu alanda yeni sayılabilecek uygulamalara gidilmiştir.(6)

Planlı dönemle birlikte hazırlanan gerek, kalkınma planlarında "ihracatın yapısının sanayi malları lehine değiştirilmesi"(7) olarak öngülen, gerekse, yıllık programları da "sanayi malları ihracatının artırmak" ilkesini gerçekleştirmeyi amaçlayan, çeşitli ihracatı teşvik tedbiri getirilmiştir. Getirilen bu teşvik tedbirlerinden birçoğu da halen uygulama imkanı bulmuştur. Ancak, kalkınma planlarında öngörülmesine rağmen, ihracatımızın yapısında sanayi malları lehine önemli sayılabilecek bir -artış-değişiklik gerçekleştirilememiştir. Özellikle, planlı kalkınma dönemlerinden itibaren, öngörülen plan hedeflerine uygun suretle, ihracatın artırılmayışını, uygulanan teşvik tedbirlerinin gerekli yaygınlık ve yoğunlukta kullanılmaması sebepleriyle izah edilebilir.

(6) DPT, "İlinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", Ankara-1968, s.119.

(7) "İhracatı Geliştirmek Amacıyla, Vergilerle İlgili Olarak Hükümetçe Alınacak Tedbirlere" Dair 27.6.1963 Tarih ve 26 Sayılı Kanunun Yürürlüğe Konmasıyla Birlikte, İhracatın Teşvikiyle İlgili Alınan Tedbirler Daha Tutarlı ve Etkin Hale Getirilmiştir.

Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında son olarak şunu söyleyebiliriz ki planlama döneminden itibaren ihracatın, sistematik ve bilinçli bir şekilde ele alınarak teşvik edilmesi; 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararlarının alınmasıyla mümkün olmuştur. Bu kısımda, özellikle 1980 sonrası" ihracatı teşvik uygulaması" sonuçlarına ilişkin değerlendirmelere yer verilecektir. (8)

1-) İhracatta KKDF ve DFİF Uygulamasına İlişkin Sonuçlar :

Tablo - 3 de verilen kaynak kullanımı Destekleme Fonu ile Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan 1984-1990 yılları arasında yedi yıllık dönem içinde ödenen, cari fiyatlarla kaynak kullanımı Destekleme Fonundan (KKDF) 275.7 milyar TL, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan (DFİF) 2 Trilyon 697.2 milyar TL. nakit olarak ödemek suretiyle, toplam 3 Trilyon TL. dolayında ihracat teşviki sağlanmıştır.

TABLO-3

İki Fondan Nakit Olarak Ödenen Teşvikler(Milyar TL)			
Yıl	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu	Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu	Cari Fiyatlarla Toplam
1984			
1985	45.5	-	45.5
1986	146.2	13.7	159.9
1987	69.4	145.5	214.9
1988	10.9	335.4	346.3
1989	3.7	743.7	747.4
1990	-	1.459.3	1.459.3
Cari Fiyatlar Toplam	275.7	2.697.6	2.973.3
%	9.27	90.73	100

KAYNAK : DPT

2-) İhracatta Vergi Ayrıcalıkları Uygulanmasına İlişkin Sonuçlar:

İhracata sağlanan toplam teşvikler, Tablo - 4 de izleneleceği gibi, yedi yıl içinde vergi ayrıcalıkların kapsamı içinde cari fiyatlarla vergi iadesi olarak 2 Trilyon 423.5 milyar TL. Kurumlar Vergisi istisnası uygulamasıyla 1 Trilyon 471.3 milyar TL. ve Gümrük Muafiyetli ithalat nedeniyle 15 Trilyon 253 milyar TL. olmak üzere vergi ayrıcalıkları yoluyla toplam 19.1 Trilyon TL'sini aşan ihracat teşviki sağlamıştır.

TABLO-4

Vazgeçilen Vergilerle Sağlanan Teşvikler (Milyar TL)

Yıl	Vergi İadesi	Kurumlar Vergisi İstisnası	Gümrük Muafiyetli İthalat (1)	Cari Fiyatlarla Toplam
1984	329.0	-	164.7	493.7
1985	287.3	27.3	486.2	800.8
1986	281.6	44.3	943.1	1269.0
1987	437.2	124.8	1.378.0	1940.0
1988	674.8	288.7	2.339.0	3.302.5
1989	389.5	469.3	3.812.0	4.670.8
1990	24.1	516.9	6.130.0	6.671.0
Cari Fiyatlarla Toplam	2.423.5	1.471.3	15.253.0	19.147.8
%	12.66	7.68	79.66	100

KAYNAK : DPT,HDTM

(1) Tahmini rakamlardır.

3-) İhracat Kredileri ve Faiz İndirimi Uygulamasına İlişkin Sonuçlar :

İncelenen dönemde Merkez Bankası, Türk Eximbank ve Ticari Bankalar aracılığıyla ihracatçılara kullandırılan düşük faizli krediler yoluyla sağlanan Teşvikler Tablo - 5 de yedi yıllık dönemde cari fiyatlarla 35.3 milyar TL.'lık faiz farkı iadesi ödenmiş, ihracatçılara, düşük faizli kredi verilerek faiz farkı yoluyla 3 Trilyon 109.6 milyar TL'lık bir faiz avantaj elde etmelerine imkan verilmiştir. Böylece, toplam olarak faiz farkı yoluyla 3 Trilyon 1 milyar TL.sını aşan bir subvansiyon sağlamıştır.

TABLO-5

Düşük Faizli Kredilerden Kaynaklanan Teşvikler (Milyar TL)

Yıl	Düşük Faizli Faiz Farkı İadesi	Cari Banka Kredileri	Cari Fiyatlarla Toplam
1984	21.5	0.5	22.0
1985	13.8	0.5	14.3
1986	-	0.7	0.7
1987	-	8.7	8.7
1988	-	180.0	172.7
1989	-	1.454.2	1.361.0
1990	-	1.465.0	1.550.0
Cari Fiyatlarla Toplam	35.3	2.109.6	3.144.9
%	1.13	98.87	100

KAYNAK : DPT, HDTM , T.C.M.B.

4-) Toplam İhracat Teşvikleri Uygulamasına İlişkin Sonuçlar :

1984-1990 yılları içinde ihracata sağlanmış bulunan teşviklerin önemli bir bölümü Tablo - 6 da verilmiştir. Tablodan izlendiği gibi, yedi yıl içinde, cari fiyatlarlaiki fondan nakit ödemek suretile 2 Trilyon 973.3 milyar TL, vergi ayrıcalıkları yoluyla 19 Trilyon 147.8 milyar TL. ve düşük faizli banka kredileri yoluyla da 3 Trilyon 144.9 milyar TL. olmak üzere toplam olarak 25.2 Trilyon TL. sını aşan ihracat teşviki sağlanmış bulunuyor.

TABLO-6

Toplam İhracat Teşvikleri

YILLAR	MİLYON TÜRK LİRASI (TL)				MİLYON DOLAR (\$)		
	VERGİ İADESİ	DFİF(1)	KKDF	TOPLAM TEŞVİKLER	TOPLAM TEŞVİKLER	İHRACAT	TOPLAM TEŞVİKLERİN İHRACATA ORANI
							YÜZDE
1982	86716			86716	539.4	5746.0	9.4
1983	148990			148990	665.0	5727.7	11.6
1984	329060			329060	901.9	7133.6	12.6
1985	287376	629.4	45530	332908	642.7	7958.1	8.1
1986	281602	129.5	146209	434105	651.6	7456.8	8.7
1987	437207	335.3	69472	636179	762.2	10190.1	7.5
1988	674802	742.5	10918	1021110	734.4	11662.1	6.3
1989	389516	1290.6	3731	1135799	541.7	11627.3	4.7
1990	24102		343	1314417	503	12960.0	3.9

KAYNAK : DPT.

(1) Navlun Pirimi Ödemeleri Dahildir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, Türkiye'de, 1980 yılından itibaren ithal ikamesi politikalarının terk edilerek, ihracat teşviklerine yönelik politikalara ağırlık verilmesi neticesinde, ihracat 1982 yılında 539.4 milyon dolardan, 1990 yılında 12.960 milyon dolara ulaşmıştır. Gerçekleşen bu ihracat artışında, teşvik tedbirlerinin rolü büyüktür.

B-1 İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMALARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Türkiye'de ihracatı teşvik politikası, özellikle 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar Tedbirlerinin yürürlüğe konması ile önem kazanarak dış ekonomi politikasının temel amaçlarından biri olmuş ve belli bir sistematığe kavuşturulmuştur. 1980 yılından itibaren ekonominin dışa açılması sonucunda da ihracat hacminin milli gelir içindeki payı, hızla artmıştır. 1980 yılında ihracatın GSMH'ya oranı % 5.0'dan, 1989 yılında % 14.4'e yükselmiş, buna bağlı olarak dış ticaret açığının milli gelire oranı 1980 yılında % 7.9'dan, 1989 yılında % 5.2'ye gerilemiştir. Sanayi ürünlerinin toplam ihracatındaki payı 1980 yılında % 37'den, 1990 yılında % 58'e çıkmıştır. Ancak, bu olumlu gelişmelere rağmen elde edilen sonuçlar, yeterli sayılamamalıdır. Çünkü; bu dönemde uygulanan teşviklerin denetimsiz ve hesapsızca savurulması kaynak israfına yolaçmıştır. Yani piyasa ekonomisi yerine -Teşvik ekonomisi- uygulaması yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda, ihracatı teşvik tedbirleri uygulaması ile ilgili ortaya çıkan olumsuzlukları gidermek amacıyla önemli gördüğüm bazı değerlendirmeleri yapmayı ve bu konuda yapılması gerekenleri tartışmaya açmayı görev biliyorum.

1-) 1980-1993 dönemini kapsayan ihracat, ithalat ve teşviklerle ilgili karşılaştırmalı ve kapsamlı bir araştırma Maliye Bakanlığı başta olmak üzere, DTM tarafından yapılmalıdır. Böylece, bir önceki yıla göre gerek ihracat, gerekse ithalat fiyatları arasında, büyük fark bulunan kalemlerin en azından -sondaj yöntemiyle kontrolü- dünya fiyatlarına uygun olup

olmadığı, damping, durumları incelenmelidir. Ayrıca, döviz erozyonunun ve döviz erozyonuna neden olan ihracat ve ithalat kalemleri ciddi şekilde incelenmelidir. Bunların, ihracat ve ithalat fonlarında, ödenen primlerde, gümrük vergilerinde yapılan değişiklikler ile ilişkilerinin olup, olmadığı gözden geçirilmelidir. Elde edilen sonuçlara göre gereken müeyyideler uygulanmalıdır. Düzenlemeler yapılarak ve önlemler alınmalıdır.

2-) Teşviklerin amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığı ciddi şekilde araştırılmalıdır. İhracat taahhütlerini gerçekleştirme durumu ince-nerek, taahhütlerini yerine getirmeyenlerden, her türlü teşvikten sağladıkları avantajların tümünün faizleriyle birlikte en kısa sürede geri alınmasını mümkün kılan önlemler alınmalı ve en önemlisi bu önlemler derhal uygulanmalıdır.

3-) Çok karmaşık bir duruma gelmiş olan teşvik mevzuatı en kısa sürede sadeleştirilmeli, basitleştirilmelidir. Bugün, çeşitli yasalarda teşviklerle ilgili çok sayıda madde vardır. Üstelik sık sık değişiklik yapılmaktadır. Hep aynı işlevi sağlayacak, denetimi kolay ve pratik olan alanlara teşvik uygulanmalıdır. Mevzuatın basitleştirilmesine ek olarak, teşviklerle ilgili "Milli Muhasebe" kayıtları düzene sokulmalıdır. Her türlü teşvik aracıyla ilgili sonuçların mutlaka kayıt sistemi içinde izlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmalı, kayıtların dağınıklığı önlenmelidir.

4-) Teşvikler konusu statik ve rutin uygulamaya dönüştürülebilir. Genel bir teşvik sistemi yerine, selektif teşvikler dikkatle uygulanmalıdır. İhraç mallarıyla ve mal gruplarıyla ilgili rakip ülkelerdeki ve dünyadaki teşvik uygulamaları sürekli olarak izlenerek, önlemler buna göre alınmalıdır.

5-) Her yıl sağlanacak dolaylı ya dolaysız, açık ya da örtülü her türlü teşviki içerecek şekilde, toplam olarak teşviklerin parasal boyutu, yüzde ve

tutar olarak GSMH ve Bütçe ile ilgilendirilmelidir. Ayrıca mükelleflerden yıllık gelir ve kurumlar vergisi beyannamelerine ek olarak, her türlü teşvikin parasal büyüklüklerini de içerecek şekilde ayrı "Teşvik Beyannameleri" alınmalıdır. Örneğin, bu nitelikteki beyannamelerde ilgili yıl içinde yatırım indiriminden sağlanan teşvik tutarı, yatırım, ihracat, turizm veya diğer alanların teşviki nedeniyle alınmasından vazgeçilen kurumlar vergisi, KDV ve diğer vergi tutarları, gümrük muafiyetli ithalat nedeniyle alınmasından vazgeçilen vergi, resim ve fon tutarları, kullanılan ihracat kredilerinden sağlanmış olan faiz avantajlarının tutarları, fonlardan sağlanan yatırım ve işletme kredilerinin veya avanslarının boyutları ve fakların desteklenmesinden dolayı sağlanan avantajlar ve benzer her türlü teşvik ve destekler belirtilmelidir. Beyannamelerde yatırım, ihracat turizm teşvikleri ve diğer önemli teşvikler ayrı olarak gruplanabilir.

6-) Teşvikler karşılıksız olmaktan çıkarılmalıdır. Düşük oranlarda ve uzun vadede geri alınma ilkesi benimsenebilir. Teşviklerden yararlanan şirketlerin devir, tasfiye, birleşme, kapatılma işlemleri sıkı bir şekilde izlenerek bu yollarda yararlandıkları teşvikleri başka amaçlarla kullananları ortaya çıkaracak pratik önlemler geliştirilebilir.

7-) Teşviklerle ilgili her türlü bilgi, kamuoyunun denetimine açık hale getirilmelidir. Bu konuda çok çeşitli uygulamalar yapılabilir.

8-) Gümrük vergilerinin indirilmesi konusunda imzalanmış bulunan Gümrük birliğiyle ilgili yükümlülüklerimiz vardır. Ancak Topluluk ülkelerindeki enflasyonla ,Türkiye'de bir türlü kontrol altına alınamayan kronik yüksek enflasyon arasındaki, büyük farkın ülkemize getireceği, -Pazarlıkta-, göz önünde tutulmalıdır.

IV- SONUÇ

Lİberal öğretinin serbest dış ticaret savunucusu, gerek klasik, gerekse Neo-klasik okula mensup temsilciler-iktisatçıların-ifadesiyle; "Bir ülkenin iktisadi gelişmesinde ve ülkeler arası refah farklarının azaltılmasında dış ticarete önemli bir yer verir.

Serbest dış ticaretin, klasik ve Neo-klasik teorideki önemine rağmen, F.List'ten itibaren "yavru veya bebek sanayilerin kurulmasına imkan sağlamak" düşüncesiyle reddedilmiş ve getirilen bir takım önerilerle koruma politikası kabul edilmiştir. Ancak, koruma politikası veya iktisadi milliyetçilik anlayışı yanında, serbest dış ticaretin, bir ekonominin dış ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebileceği görüşü pek kabul edilmemiştir. Buna karşın, gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş sanayileşmiş ülkelerle arasındaki dış ticaretin, sömürgeciliğe yol açtığı gerekçesiyle, olumlu değilse, genelde olumsuz etkilerinin olduğu belirtilmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerin bu olumsuz etkilere karşı koyabilmek müdahaleyi devlet müdahalesini- gerektirmektedir.

Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler kalkınma sürecine daha "geç" başlamaları, bu ülkelerin sanayileşmelerini gerçekleştirmek için, devlet müdahalesi ve iktisadi planlama zorunluluğu, kendisini haklı gösterecek teorik temelleri bulmaktadır. Günümüzde gelişmekte olan ülkeler için açıklanan bu görüşler, Leisser Faire'e en şiddetli tepki olsada, kapitalizmle bağdaşabilecek maksimum müdahale sınırlarını aşmamaktadır. Çünkü gerek devletin artan etkinliği ve müdahalesi, gerekse iktisadi planlama "La-isser Faire" karşı olsada kapitalizme karşı değildir.

Özellikle, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren, dünyada iktisadi durgunluğun yaygınlaşması, gelişmekte olan ülkelerde piyasa mekanizmasının üstünlüğünü -Laisser Faire- tam değilse de, minimum devlet müdahalesini, kapitalizmin evrenselliğine dayanarak savunan görüşler

artmıştır. Bu görüşler, gelişmekte olan ülkelerde; Koruma politikasına dayanan sanayileşme ithal ikamesi- yerine, serbest dış ticaret teorisinin uluslararası işbölümü, karşılaştırmalı üstünlüğe göre ihtisaslaşmayı ve ihracata yönelik sanayileşmeyi önerirler.

Son birkaç yıl (on yıl) içinde dünyada dış ticaretle ilişkili bilimsel-Teorik görüşler ve politik uygulama alanındaki hızlı ve köklü değişimler Türk ekonomisinin bilimsel temeli sağlam, tutarlı ve gerçekçi bir sanayi politikasına sahip olması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur.

Türkiye ekonomisi, 1950 ve özellikle 1960 yılı sonrasında sanayileşmede büyük başarı sağlayan ülkelerdeki çağdaş bilgiden ve gelişmelerden yararlanamamıştır. Ancak 1960 yılında planlı kalkınma modeli benimsenmiş ve sanayileşme politikası olarak ithal ikamesi benimsenmiştir.

Türkiye'de 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararlarının alınmasından sonra ihracata yönelik sanayileşme politikası izlenmeye başlanmıştır. Özellikle, 1980-1990 döneminde Türk ekonomisinde büyük bir ihracat kampanyasına girildiğini söyleyebiliriz. Bu amaçla çeşitli destekleme tedbirlerine başvurulmuştur. Yani ihracatı teşvik edici bir politika uygulanmıştır.

Ancak, ihracata verilen bu teşvikler ekonomiye bir yük olmuştur. Bu ise, ihraç yoluyla elde edilen dövizin maliyetini yükseltmiş ve ithal edilmiş girdileri kullanan ihraç sanayinde, üretim maliyetleri yeniden artmış, mamul fiyatları yeniden yükseltilmiştir. Böylece, pahalıya mal olan yüksek fiyatlı ihracat mallarının, dış rekabet piyasalarında pazarlanabilmesi için yeni destekler -teşvikler- gerekmiş ve ekonomimizde fasit bir çember oluşmuştur.

KAYNAKLAR**I- KİTAPLAR**

- AKAT, A. Savaş. : "Alternatif Büyüme Stratejisi", İletişim Yayınları, İstanbul-1993
- AKTEPE, Eyüp. : "Uluslararası Pazarlama (Teori ve Tatbikatı), Atatürk Üniversitesi, İşletme Fakültesi Yayını, No: 79 Erzurum-1983
- ALKIN, Erdoğan. : "Uluslararası Ekonomik İlişkiler, Elektronik Ofset, İstanbul-1978.
- ALPER, Cem. : "Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme," Turhan Kitabevi, İstanbul- 1982.
- BARDA, S. ALKIN E. : "Dış Ticaret Teorisi", İktisat Fakültesi Yayınları İstanbul-1993.
- BERKSOY, Taner. : "Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme" Belge Yayınları, İstanbul-1982.
- ÇARIKÇI, Emin. : "Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları", Turan Kitabevi Ankara- 1983.
- ÇELEBİ, İsm. : "Dış Açık Büyüme ve Türkiye" Erdoğan Ofset İstanbul-1991.
- ERDOST, Cevdet. : "IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye", Savaş Yayınları, Ankara-1982.

- ERDOST, Cevdet. : "Uluslararası Ticaret Kavramları ve Teknoloji Transferi", (Doçentlik Tezi), İÜ. İF. İstanbul.
- ERGİNAY, Akif. : "Vergi Hukuku, Turhan Kitabevi, 10.Baskı, Ankara-1982.
- HABERLER, G. : "Dış Ticaret Teorisine Genel Bir Bakış" (Çev.N. Mumcu), Ofset Matbaacılık Ltd. Şti. İstanbul-1970.
- HİÇ, Mükerrrem. : "Türkiye'de İhracatın Geliştirilmesi Sorunu", Ayyıldız Matbaası A.S. Ankara-1973.
- İNCEKARA, Ahmet. : "Türkiye'de Sanayileşme Politikaları ve İhracata Yönelik Stratejiye Geçiş", (Yayınlanmamış Doktora tezi), İ.Ü. İ.F, İstanbul-1985.
- KARLUK, S. Rıdvan. : "Türkiye'de İhracatın Özendirilmesinde Para sal Yönden teşvik Tedbirleri", Eskişehir- 1979.
- KARLUK, S. Rıdvan. : " Uluslararası Ekonomi, Teori Politika Sistem Kuramları", Bilim ve Teknik Yayınları, İstanbul-1991.
- KARLUK, S. Rıdvan. : "Türkiye İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi", EİTA Yayını, Eskişehir-1981.
- KAZGAN, Gülten. : "İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi", Evrim Matbaası, İstanbul-1984.

- KAZGAN, Gülten. : "Ekonomide Dışa Açık Büyüme", Altın Ki taplar, İstanbul-1985.
- KAZGAN, Gülten. : "Uluslararası Ekonomi" (C.P. Kindlaber ger'den Uyarlama), Yalkın Ofset Matbaası, İstanbul-1972.
- KINDLEBERGER, C.P. : "Uluslararası İktisat", (Çev. Necdet Serin) Doğan Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara-1970.
- KUMBARACIBAŞI, O. : "Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekono mi", Ankara-1976.
- KURTOĞLU, Çelik. : "Dış Ticaret ve Teknik Seçimi", Ankara Üniversitesi SBF Yayını No:381, Ankara-1975.
- MANISALI, Erol. : "Gelişme Ekonomisi", İ.Ü. İ.F. Yayını, 2.Baskı, İstanbul-1978.
- MANISALI, Erol. : "Uluslararası Ekonomi ve Gümrük Birlikleri Entegrasyon teorisi", Sermet Matbaası, İstanbul-1971.
- MUMCU, Necati. : "Pür Dış ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme", Ofset Matbaacılık Ltd. Şti. İstanbul-1969.
- OLALI, Hasan. : "Dış Ticaret Teorileri ve Politikası", Ege Üniversitesi, ITIA Yayını, 2. Baskı, İzmir- 1972.

- SAVAŞ, F. Vural. : "Bunalım ve Çözüm", ITIA, Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayını No:344-577. İstanbul-1980.
- SERİN, Necdet. : "Kalkınma ve Dış ticaret", Ankara Üniversitesi SBF Yayını Ankara-1981.
- SEYİDOĞLU, Halil. "Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası", Turhan kitabevi Ankara-1982.
- SEYİDOĞLU, Halil. : "Uluslararası İktisat", Turhan Kitabevi, 5. Baskı Ankara-1986.
- TUNCER, Nihal. : "Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte İktisat Politikalarının Rolü, Türkiye 1945-1967" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İÜ. İF, İstanbul-1986.
- TUNCER, Baran. : "Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Politikaları", İstanbul-1979.
- TÜRK, İsmail. : "Maliye Politikası", S Yayınları, 6.Baskı Ankara-1985.
- ULUATAM, Özhan. : "Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası", Ankara Üniversitesi SBF Yayını No:34, Ankara-1971.
- ÜNAL, Recep. : "Türkiye'de Orta ve Uzun Vadeli Kredi Uygulaması", Ankara-1976.
- YAŞA, Memduh. : "İktisadi Meselelerimiz", Nurettin Mumcu Matbaası, İstanbul-1966.

II- MAKALELER VE SÜREKLİ YAYINLAR

- AKER, Ahmet. : "Türkiye'de İkamesi ve Mukayeseli Avantajı Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme", Ekonomik ve Sosyal Konferans Heyeti, İstanbul-1969.
- ALKIN, Erdoğan. : "Ödemeler Dengesinde İhracat Sorunu", Türkiye 2. İktisat Kongresi, II. İncı Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri, DPT Yayını No:1983, Ankara-1981.
- ALKIN, Erdoğan. : "Dış Ekonomik İlişkilerimiz ve Bazı Özel sorunları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını Aka Ofset Basımevi, İstanbul-1980.
- ÇETİN, Hikmet. : "Dış ticaret ve Ekonomik Gelişme", Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul-1969.
- DÜNYA BANKASI, : "World Development Report" 1987.
- DIŞ TİC. DERNEĞİ : "Çeşitli Ülkelerde İhracatı Teşvik Tedbirleri", İstanbul-1985.
- IGEME : "İktisadi Kalkınma ve Sanayi Ürünleri İhracatı Semineri", Ankara-1973.
- IGEME : "Planı Dönemde İhracatı Teşvik Politikası, Yayın No:207, İstanbul-1986.

- İSO : "1992 İhracatı Teşvik Mevzuatı", İSO Dergisi No:314, Nisan-1992.
- KARLUK, S. Rıdvan. : "Türkiye'de İhracatı Artırma Politikası", Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri DPT Yayınları, No:1783, İzmir-1981.
- KARLUK, S. Rıdvan. : "İhracatta Vergi İadesi", İTO Yayını No:1984-4 İstanbul-1984.
- KARLUK, S. Rıdvan. : "İhracatı Kredilerinde Risk Sorunu ve İhracat Kredi Sigortası". İTO Dergisi, No:79 (Temmuz-Eylül) İstanbul-1980.
- KORKMAZ, Esfender. : "Vergi Teşvik Tedbirleri ve Yatırımı İle İhracatta Vergi İadesi Uygulaması", Maliye Enstitüsü Konferansları, 27.Seri, İÜ. İF., İstanbul-1980.
- KURDAŞ, Kemal. : "Kambiyo Kuru Politikası ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme", Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul-1969.
- MUMCU, Necati. : "Dış Ticaret Kalkınma Stratejileri ve 5nci Plan", İktisat Dergisi Sayı 240, Kasım 1985-İstanbul.
- ÖNCEL, Türkan. : "Ekonomik Kalkınmada Dış Ticaret Politikası Alternatifleri ve Türkiye'de İhracat Teşvik Önlemleri Maliye Enstitüsü Konferansları 28.Seri, İ.Ü. İ.F Yayını, İstanbul-1982.

- ODALAR BİRLİĞİ : " Dünya'da Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri", İstanbul-1972.
- SERİN, Necdet. : "İhracatı Artırma Politikası", Türkiye 2.nci İktisat Kongresi, Dış Ekonomik ilişkiler Komisyonu Tebliğleri DPT Yayını No:1783, İzmir-1981.
- SEYİDOĞLU, H. : "Türkiye'de ihracatı Teşvik Önlemleri ve Etkileri", Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları 1980-1985", Marmara Üniversitesi, Araştırma No:6, Türkmer, İstanbul-1986.
- TÜRK, İsmail. : "Türkiye'de Devalüasyon Sorunu", Ankara üniversitesi SBF Dergisi, 25.Cilt, Ankara-1970.
- TÜRKKAN, Erdal. : "Türk Sanayisinin Dışa Açılması", 1986'dan 1987'ye Türkiye Ekonomisi Semineri, Ankara Sanayi Odası, Ankara-1987.
- YAYAN, Veysel. : "İhracatı Teşvik Tedbirleri ve Türkiye'de İhracatın Teşviki", DPT Yayını, İstanbul- 1981.
- YAŞA, Memduh. : "Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi ve Dış Ticaret", Dış Ticaret ve Ekonomik gelişme , Ekonomik ve Sosyal Etüd Konferans Heyeti, İstanbul-1969.
- YAŞA, Memduh. : "İhracatın Teşvikinde Mali Politikanın Rolü", İhracatın Geliştirilmesi Semineri, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul-1965.
- YILMAZ, Bahri. : "Gelişmekte Olan Ülkelerin İhracat Deneyimi ve Türkiye", İktisat Dergisi, Sayı:210, Mayıs-1982.

III- RESMİ YAYINLAR

- DPT : I. Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- DPT : II. Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- DPT : III. Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- DPT : IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- DPT : V. Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- DPT : VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- DPT : "Yatırımların ve İhracatının Teşviki ve Uygulama Esasları", Ankara-1968.
- MALİYE BAKANLIĞI
GELİRLER GEN. MÜD. : "Türk Vergi Kanunları Serisi".
- MERKEZ BANKASI : "1986 Yıllık Raporu", Ankara-1987.
- RESMİ GAZETE : "İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tebliği (94/4).
- RESMİ GAZETE : "İhracatı Reeskont Kredileri Tebliği" (88/5) ,(86/1), (87/2), (89/25).
- RESMİ GAZETE : "Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi İle İlgili Tebliği" (92/2).